

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PASTORÁLNÍ A SPIRITUÁLNÍ TEOLOGIE

Štěpán Horký

SLOVANSKÁ LITURGIE NA VELKÉ
MORAVĚ
JEJÍ RITUS A POSELSTVÍ PRO DNEŠNÍ DOBU

Diplomová práce

Vedoucí práce: Dr. Michael Špaček

Obor: Katolická teologie

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu.

V Olomouci dne 4. dubna 2011

Děkuji dr. Michaelu Špačkovi za odborné vedení práce a mnoho cenných rad a podnětů. Svou vděčnost rád vyjadřuji všem, kteří mi při vzniku této práce pomáhali.

Obsah

ÚVOD	6
1 PŘEDCYRILOMETODĚJSKÉ LITURGIE V EVROPĚ	9
1.1 Východní liturgie	9
1.2 Západní liturgie	11
1.2.1 Ambroziánská liturgie	11
1.2.2 Galikánská liturgie	12
2 MISIE NA VELKOMORAVSKÉM ÚZEMÍ A PŘÍCHOD SOLUŇSKÝCH BRATŘÍ	13
2.1 Morava jako misijní území Pasova, Salcburku a Řezna	13
2.2 Misionáři z Řecka, Vlach a Němec	15
2.3 Liturgická situace na našem území před cyrilometodějskou misí	15
2.4 Příchod byzantské misie roku 863 a s ní i slovanské bohoslužby	18
2.5 Liturgická povaha cyrilometodějského díla	19
3 SLOVANSKÁ LITURGIE	21
3.1 Přehled názorů na obřad slovanské liturgie během cyrilometodějské mise	22
3.2 Vymezení pojmu „slovanská liturgie“	24
3.3 Slovanští apoštolové slavili liturgii podle římského obřadu	25
3.3.1 Argumenty pro římský obřad liturgie cyrilometodějské misie	26
3.3.1.1 Historické doklady literární	26
3.3.1.2 Další argumenty	27
3.3.2 Argumenty proti římskému obřadu liturgie cyrilometodějské misie	28
3.3.3 Některé otázky	29
3.4 Liturgii římskou zanedlouho doplnila či nahradila liturgie byzantská	30
3.5 Slovanští apoštolové slavili liturgii podle byzantského obřadu	30
3.5.1 Argumenty pro byzantský obřad liturgie cyrilometodějské misie	31
3.5.1.1 Svědectví <i>Života Konstantinova</i> a <i>Života Metodějova</i>	32
3.5.1.2 Překlad Písma a služby	33
3.5.1.3 Hodinky	35
3.5.1.4 Další argumenty	36
3.5.2 Závěr	37
3.6 Původně používaný byzantský obřad byl nahrazen obřadem římským	38
3.7 Byli členové byzantské misie „biritualisté“?	39
4 SLOVANŠTÍ APOŠTOLOVÉ SLAVILI LITURGIÍ SV. PETRA	40
4.1 Liturgie sv. Petra: liturgie východní či západní?	41
4.2 Název „liturgie sv. Petra“	43
4.3 Forma Petrovy liturgie	43
4.4 Argumenty pro existenci liturgie sv. Petra na Velké Moravě	45
4.4.1 Užívání liturgie sv. Petra	45
4.4.2 Historické doklady liturgie sv. Petra	46
4.4.2.1 <i>Život Metodějův</i>	46
4.4.2.2 Další literární památky	47
4.5 Kritika hypotézy o liturgii sv. Petra	49
5 LITURGICKÁ PLURIFORMITA V CYRILOMETODĚJSKÉ MISI	50
6 VÝZNAM SLOVANSKÉ LITURGIE PRO NÁS DNES	53
6.1 Hlaholská mše po II. vatikánském koncilu	54
6.1.1 První vydání hlaholského misálu podle nového mešního řádu (1972)	55
6.1.2 Druhé vydání hlaholského misálu podle nového mešního řádu (1992)	56

6.1.2.1	Obsah druhého vydání hlaholského misálu	57
6.1.2.2	Doplňky ke druhému vydání hlaholského misálu	58
6.1.3	Hlaholská mše v praxi	59
6.2	Slovanský jazyk jako „slovanská latina“	60
6.3	Poselství slovanské liturgie pro dnešní dobu	61
6.4	Pohled pootevřenými dveřmi na budoucnost slovanské liturgie	63
6.4.1	Několik námětů v liturgické praxi	65
6.4.2	S pohledem upřeným na blížící se cyrilometodějské výročí	66
6.5	Morava jako místo setkávání Východu a Západu	68
6.6	Má na Moravě místo liturgický pluralismus?	70
6.7	Smíme si dovolit liturgický synkretismus?	71
6.8	Slovanská liturgie jako vzor liturgické inkulturace	72
	ZÁVĚR	74
	ANOTACE	77
	SUMMARY	78
	BIBLIOGRAFIE	79
	SEZNAM ZKRATEK	93

Úvod

Apoštolský list Pavla VI. biskupům, kněžím a věřícím v Československu k 1100. výročí smrti sv. Cyrila začíná hned po pozdravu slovy: „Je vaší dobrou vlastností, naši ctihodní bratři a milovaní synové, že si jste vědomi povinnosti, kterou máte, totiž připomínat si slavné skutky vašich národů z dávné doby s touhou je následovat, a pozorně slavit vynikající památné události zapsané na stránkách vašich dějin“.¹ Dějiny naší země jsou slavné a je dobré to znovu připomenout dnes, kdy se připravujeme na výročí 1150 let od příchodu Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu. Byli to muži skutečně skvělí, jejichž odkaz, na který se naši otcové v průběhu časů mnohokrát odvolávali, je stále živý. Při povrchním pohledu na velkomoravskou misii by leckdo mohl nabýt dojmu, že skončila debaklem, protože „misie a působení svatých apoštolů slovanských Cyrila a Metoda celkem netrvaly dlouho - necelých 20 let - a smutně skončily vypuzením jejich žáků“.² Ale přece tito světcí „byli duchovními vůdci misie, jež posléze, žehnána Duchem svatým, objala celý slovanský svět“,³ takže o zřetelném počátku dějin slovanského lidu můžeme mluvit až s počátkem byzantské misie u Slovanů.⁴

Pavel VI. dále říká: „Každé zřízení si udrží svou životní sílu jen v míře, s jakou má v úctě své slavné základy a zachovává posvátné tradice předků“.⁵ Zde v Olomouci stojíme u zrodu bohoslužebné úcty soluňských bratří na území našeho státu. Již roku 1360 je v Olomouci založen Janem VIII. Očkem oltář ke cti svatých Cyrila a Metoděje. V Praze se tak stalo o sedm let později.⁶ Máme

---

¹ PAVEL VI., *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů*, s. 5.

² J. VAJS, *Slovanská liturgie*. Dostupné na internetu <http://www.emauzy.cz/pax/P28341.php>.

³ DOROTEJ, metropolita, *K 1.100 výročí smrti svatého Konstantina – Cyrila*, s. 5.

⁴ Srov. *tamtéž*, s. 5.

⁵ PAVEL VI., *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů*, s. 16.

⁶ Srov. B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 24. K liturgické úctě svatých Cyrila a Metoděje: Srov. *tamtéž*, s. 22 – 27. Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 151 - 159.

radost, že můžeme tuto práci předložit v době oživení zájmu o dějiny cyrilometodějské misie. O to větší radost jsme měli, když jsme během národní pouti v Římě mohli být přítomni na mši svaté s našimi biskupy a třinácti sty poutníky právě v bazilice Santa Maria Maggiore, která je v souvislosti se slovanskou liturgií pro naše dějiny významná. O oltář, na němž byla slovanská liturgie schválena, jsme mohli symbolicky „opřít“ tuto diplomovou práci.

Předkládaná práce si klade za cíl oživit povědomí o tom, co se obvykle nazývá *slovanská liturgie* a zmapovat hypotézy o její rituální formě. Dále chceme dát impulz k tomu, aby dnešní forma západní slovanské liturgie povolená u nás, tzv. *hlaholské mše*,⁷ mohla svým znovuoživením obohatit náš bohoslužebný život. Slovanská liturgie je součástí pokladu a dědictví našich předků. Pokud je nám známo, slovanské liturgii jako celku nebyla v poslední době věnována žádná souhrnná práce, vyjma řady příspěvků ve sbornících. Kládeme si za cíl přinést zájemci o otázku ritu liturgie cyrilometodějské misie pokud možno vyváženou orientaci. V souvislosti s blížícím se rokem 2013, kdy si připomeneme výročí 1150 let od doby, kdy nohy byzantské cyrilometodějské misie vkročily na Moravu, nabývá téma slovanské liturgie nové aktuálnosti. Převážně se tedy soustředíme na možnou podobu liturgie, kterou u nás v 9. století sloužil klérus hlásící se k bratrům za Soluně. V odpovědi na tuto otázku není mezi badateli shoda. Navíc stanoviska jednotlivých autorů jsou často ovlivněna jejich konfesní příslušností, což mnohdy může být ke škodě objektivity.

Po stručném historicko-liturgickém úvodu přikročíme k problematice obřadu slovanské liturgie v 9. století. Slavili Konstantin a Metoděj na Velké Moravě výhradně byzantskou liturgii Jana Zlatoústého nebo se přizpůsobili misionářům ze Západu a slavili liturgii římskou? A co to byla liturgie sv. Petra? Tváří v tvář těmto otázkám se pokusíme předložit argumenty podporující či relativizující jednotlivé názory. Konkrétně liturgie sv. Petra, které věnujeme 4. kapitolu, může být oním pomyslným jablkem sváru.

---

⁷ Více o ní pojednáváme v kapitole 6.1 této práce.

Jedněmi autory je striktně odmítána, jinými považována za prokázanou. Této liturgické formě budeme v práci věnovat zvláštní zřetel. V závěru práce se z různých hledisek zamyslíme nad významem slovanské liturgie pro současnost. Dnes sice můžeme slavit „pokoncilní“ hlaholskou mši, tedy nám dobře známou liturgii po reformě 2. poloviny 20. století, máme k ní schválené liturgické texty, ale obecně lze říci, že povědomí o slovanské liturgii je u nás dnes velmi omezené. Aspoň pokud se týká církve latinského obřadu v ČR.

Pro tuto práci jsme zvolili kompilační metodu, neboť v této oblasti se nejevilo jako účelné provádět vlastní výzkum. Postupovali jsme převážně cestou indukce. Nejprve jsme zmapovali jednotlivé doklady uváděné pro potvrzení jednotlivých pohledů na ritus bohoslužby cyrilometodějské misie a jejích žáků. Tyto doklady mají obvykle takovou váhu, že považujeme za nejvhodnější se přiklonit k názoru, že na Velké Moravě devátého století sloužili klerikové byzantské misie a moravští žáci Cyrila a Metoděje bohoslužbu ve více formách. Čerpali jsme především z děl našich odborníků (Vojtěch Tkadlčík, Ladislav Pokorný, František Dvorník, Bohumil Zlámal a jiní). Pro pojmenování svatých Konstantina Cyrila a Metoděje budeme používat vedle těchto jmen i jiná (svatým apoštolům rovní, soluňští bratři a podobně), jak nám to bohatost našeho krásného jazyka umožňuje. Termín „slovanská liturgie“ a „hlaholská mše“ vymezíme na začátku příslušných kapitol.

Ke zkoumané problematice má autor osobní vztah. Slovanská liturgie ho zajímá od počátku teologického studia, kdy se také poprvé dozvěděl o liturgii sv. Petra. Autor je vděčný, že se v předkládané práci mohl zabývat právě tímto krásným a zajímavým tématem.

1 Předcyrilometodějské liturgie v Evropě

V této kapitole stručně zmapujeme vývoj liturgie východní i liturgie západní. Výslovně se zmíníme o liturgických jazycích. Tento velmi zkrácený a nevyhnutelně neúplný pohled nám umožní lépe pochopit, jaká situace na území střední Evropy předcházela chvíli, kdy na Velké Moravě začala znít liturgie slovanským jazykem. V této kapitole používáme pojmy křesťanský Východ a Západ ve smyslu ne přísně geografickém, ale spíše ve významu vžitém pro označení území se západním či východním liturgickým obřadem, spiritualitou a teologií.

1.1 Východní liturgie

V raně křesťanské době se bohoslužba slavila jazykem, kterým mluvila komunita. Přednost se tedy dávala jazyku živému a toto přetrvávalo na křesťanském Východě stále. Písmo i bohoslužebné knihy byly překládány do národních jazyků, a proto také vznikla celá řada liturgií.⁸ Liturgická pluralita byla pro východní „plíci“ církve něčím samozřejmým. Paralelně k legitimnímu teologickému pluralismu⁹ bychom snad mohli mluvit o legitimním liturgickém pluralismu. I v oblastech, kde bylo křesťanství hlásáno řecky, najdeme pak liturgii v jazyku národním, ne nutně řeckém. Nejrozšířenějším národním jazykem na Východě byla řečtina, která do poloviny 3. století převažovala i v Římě, kde pak roku 375 definitivně ustoupila latině. I na Východě můžeme pozorovat období, např. v 9. století, kdy byla snaha zavádět všude řecký jazyk i řeckou liturgii, jinak ovšem byla dodržována tradice jazyka komunity

---

⁸ Je samozřejmě potřeba rozlišovat mezi liturgií v daném jazyce a národní, svébytnou liturgií.

⁹ Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Hermeneutika mystéria. Struktury myšlení v dogmatické teologii*, s. 115 - 116.

v liturgii.¹⁰ V 10. století překládali Byzantinci své liturgické knihy dokonce i do arabštiny.¹¹ Právě v době, do níž spadá život a dílo sv. Konstantina a Metoděje, byly snahy zavést do církví podřízených Cařihradu byzantský obřad v řeckém jazyce.¹²

Nejrozšířenější liturgií na Východě byla a stále je liturgie byzantská. Nejčastěji se používá liturgie sv. Jana Zlatoústého, několikrát do roka liturgie sv. Bazila Velikého a ve velkém postě liturgie sv. Řehoře Dvojeslova,¹³ což jsou večerní chvály¹⁴ s podáváním předem proměněné eucharistie (proto se nazývá nejčastěji liturgií předem posvěcených darů).¹⁵ „Byzantskou liturgii na základě již prověřené praxe v klášterních komunitách sestavil koncem 4. století Jan Zlatoústý“.¹⁶ Liturgie nesoucí jméno tohoto světce byla dotvořena v 8. století.¹⁷

Upozornění na zajímavou skutečnost přináší v jednom článku Jan Klobušický, který poukazuje na to, že liturgie sv. Jana Zlatoústého se dostala na území Moravy už za života sv. Jana Zlatoústého (zemřel roku 407). Tento světec vypravil misii k Vizigótům, kteří sídlili na sever od Dunaje, a tato misie se snad dostala do markomanské říše, která „se rozkládala na území Moravy a zasahovala i do Čech a na Slovensko“.¹⁸

---

¹⁰ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 57 - 58. Syrští nestoriáni naproti tomu podrželi všude, kam se dostali, v liturgii syrštinu. *Tamtéž*, s. 58.

¹¹ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 55.

¹² Srov. F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 72. Tato skutečnost neusnadňovala zavedení slovanské liturgie u Slovanů.

¹³ Tato liturgie se slaví v některých aliturgických dnech. Rozdává se při ní eucharistie proměněná na předchozí eucharistické liturgii. Srov. M. ŠPAČEK, art. *Liturgie předem posvěcených darů*, s. 543 – 544. Řehořem Dvojeslovem Slované nazývají papeže sv. Řehoře Velikého.

¹⁴ Večerní chvály, tzv. *večerní*, archaicky *večiereň*, je neeucharistická bohoslužba byzantské liturgie, která se koná večer, když se zažihá světlo. Dá se přirovnat k latinským nešporám.

¹⁵ Srov. A. ADAM, *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 38 – 39.

¹⁶ K. SLÁDEK, *Mystická teologie východoslovanských křesťanů*, s. 109.

¹⁷ Srov. A. ADAM, *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 39.

¹⁸ J. KLOBUŠICKÝ, *Několik poznámek k původu slovanských písem*, s. 96 – 97.

1.2 Západní liturgie

Na Západě byl vývoj poněkud odlišný. Latina byla sice kdysi nejrozšířenějším živým liturgickým jazykem, postupně se však stala jazykem mrtvým. Byla sice srozumitelná románským národům, ale byla zaváděna i všude tam, kde latinská církev konala misie. Můžeme říci, že latina ovládla celý Západ.¹⁹ Byla jazykem nejen liturgickým, ale i kulturním, o čemž svědčí počátky písemnictví mnoha křesťanských národů. Až do počátku novověku se problém překladů mešních textů z latiny do lidového jazyka na Západě nevyskytuje.²⁰

Podle Ladislava Pokorného jsou to v osmém století tři západní liturgie, které ovládají Evropu, a to liturgie římská, ambrosiánská a galikánská.²¹ Ambrosiánská a galikánská liturgie patří mezi západní liturgie galského typu.²²

1.2.1 Ambrosiánská liturgie

Jinak též „milánská liturgie“. Tato bohoslužba²³ se používá na území milánské arcidiecéze, která měla silný liturgický i teologický vliv. Původ této liturgie je nejasný, od 8. století se odvolává na sv. Ambrože, proto se nazývá ambrosiánská.²⁴ Mísí se v ní vlastní prvky s římskými.²⁵ Liturgie je v některých ohledech blízká také bohoslužbě byzantské, například tím, že převládající barvou je červená, jáhen nosí štolu na dalmatice obdobně jako byzantský jáhen

---

¹⁹ K otázce, proč se na Západě, na rozdíl od Východu, prosadil jen jeden liturgický jazyk, podotýká F. Grivec, že na Východě bylo více starých vzdělaných národů. Srov. F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 72.

²⁰ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 58 – 59. Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 55.

²¹ Srov. L. POKORNÝ, *Z dějin liturgie u nás*, s. 33.

²² Srov. A. ADAM, *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 41.

²³ Byla reformována v 16., 19. a 20. století. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 13.

²⁴ Srov. A. ADAM, *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 41.

²⁵ Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 13.

*orár*²⁶ na *sticharu*²⁷ a vícekrát se během bohoslužby objevuje zvolání „Pane, smiluj se“, což nám připomíná *ektenie*²⁸ na Východě.²⁹ Mnoho společného má ambroziánská liturgie také s galikánskou liturgií.³⁰

1.2.2 Galikánská liturgie

Též „galská“ či „starogalská liturgie“.³¹ Užívala se v Galii s četnými lokálními zvláštnostmi, protože v této oblasti chybělo významnější sjednocovací centrum.³² Velmi ji ovlivnila syrská liturgie.³³

---

²⁶ *Orár* je v byzantské liturgii dlouhý pás, který si jáhen klade na levé rameno, *orár* pak jáhnovi podchází pod pravou rukou zpět na levé rameno. Jáhen dává *orárem* pokyny knězi i věřícím, že nastal čas vykonat nějaký bohoslužebný úkon. Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 70.

²⁷ *Sticharem* se v byzantské liturgii rozumí dnešní jáhenská dalmatika. Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 69.

²⁸ *Ektenie* je modlitba formou litanie. Přednáší ji jáhen (kněz) a věřící na jednotlivá zvolání odpovídají stanovenou formulí. Srov. M. NIN – M. ŠPAČEK, art. *Ektenie*, s. 294.

²⁹ Srov. P. ŽIVNÝ, *Ambroziánský ritus - odkaz sv. Ambrože z Milána*. Dostupné na internetu <http://www.christnet.cz/magazin/clanek.asp?clanek=2731>.

³⁰ Srov. A. ADAM, *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 41.

³¹ Je třeba nezaměňovat tuto liturgii s liturgií galikánskou, která během osvícenství převládla ve většině diecézí ve Francii. Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 8.

³² Srov. A. ADAM, *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, s. 41.

³³ Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 14.

2 Misie na velkomoravském území a příchod soluňských bratří

V této kapitole zmíníme velmi stručně misijní vlivy na oblast, která se posléze stala místem působení slovanských apoštolů Cyrila a Metoděje. I když tato problematika neleží v centru naší pozornosti, uvádíme ji proto, abychom si uvědomili vlivy latinských biskupství na naše území. Tento vliv zahrnuje do značné míry i vliv liturgický, protože s misionáři přišla i jim vlastní bohoslužba. Kromě činnosti kněží misijních diecézí se obyvatelé Moravy setkávali s křesťanskými obchodníky z byzantské či francké říše.³⁴ Již roku 845 bylo v Řezně pokřtěno čtrnáct českých kmenových knížat.³⁵ Stran otázky vlivu irské mnišské misie se omezíme na vyjádření mínění, že jejich vliv u nás byl spíše nepřímý.³⁶

2.1 Morava jako misijní území Pasova, Salcburku a Řezna

Na jih od oblasti Velké Moravy sídlili již v době, kdy na naše území zasahovala hranice římské říše, germánští Vizigóti, Ostrogóti a Langobardi, kteří přijali křesťanství v ariánském rouše.³⁷ Za Karlovců můžeme již mluvit o skutečném pronikání křesťanství mezi Slovany na našem území.³⁸ Lze také uvažovat o přítomnosti iroskotských misionářů na území pozdější Velké

---

³⁴ Srov. R. ŘÍČAN - A. MOLNÁR, *Dvanáct století církevních dějin*, s. 337.

³⁵ Srov. *tamtéž*.

³⁶ K tomuto závěru srov. M. ŠOLLE, *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchovi*, s. 65.

³⁷ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 26.

³⁸ Srov. *tamtéž*, s. 28.

Moravy.³⁹ Josef Cibulka zdůrazňuje význam iroskotských misí u nás a pokládá jejich představitele za první misionáře na Moravě.⁴⁰ Velký vliv na naše země měly jistě benediktinské kláštery v Bavorsku a Rakousku, které vznikly v 8. století (Salcburk, Kremsmünster, Tegernsee, Řezno, Schäftlarn, Ottobeuren, Metten). Salcburské biskupství bylo povýšeno na arcibiskupství a jemu byla podřízena sufragánní biskupství Pasov a Řezno. Mezi tato tři biskupství bylo rozděleno rozsáhlé misijní území, včetně velkomoravského, podle řek Drávy (Drau)⁴¹ a Ráby (Raab).⁴² Toto rozdělení na počátku devátého století bylo následující: Území jižně od Drávy připadly Akvileji, což byl v této době misijně velmi činný patriarchát. Kraje mezi Drávou, Dunajem (směrem na východ) a pravým břehem Ráby měly připadnout biskupství salcburskému. Na panonském území na levém břehu Ráby vyvíjelo misijní aktivity pasovské biskupství a oblast dnešního Slovenska připadla Řeznu. Morava byla misijní oblastí salcburské arcidiecéze, s jejímž územím sousedila, až do r. 829, kdy si Moravu a Slovensko vymohl Pasov. Od tohoto roku tedy přešla Morava pod křídla Pasova a Čechy pod pravomoc Řezna.⁴³ Tyto skutečnosti je vhodné si uvědomit při posuzování misijního a tedy i liturgického vlivu, který tato biskupská sídla na území Velké Moravy měla. Ovšem, přímé zprávy týkající se činnosti těchto biskupství nemáme, i když o ní asi lze stěží pochybovat.⁴⁴

V Nitře byl postaven první křesťanský kostel na území Velké Moravy a byl asi r. 831 vysvěcen Adalramem, arcibiskupem salcburským. Ještě pokud jde o Slovensko, je podle archeologů nejstarším místem, kde žili křesťané, někdejší vojenský tábor Římanů v Iži pri Komárne, který zanikl

---

³⁹ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 30 – 31. Josef Cibulka pokládal kostelík v Modré za přímý důkaz iroskotských misí u nás. Srov. M. ŠOLLE, *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchovi*, s. 64 – 65.

⁴⁰ Srov. M. ŠOLLE, *Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchovi*, s. 60. Cibulkovy závěry o činnosti iroskotských misionářů na Moravě nebyly českými archeology a historiky ve větší míře přijaty. Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 323, pozn. 26.

⁴¹ Tato 720 km dlouhá řeka je pravý přítok Dunaje a protéká Itálií, rakouskými Korutany a Tyrolskem, Slovinskem a Chorvatskem. Srov. Wikipedie, art. *Dráva*. Dostupné na internetu <http://cs.wikipedia.org/wiki/Dr%C3%A1va>.

⁴² Řeka dlouhá asi 400 km a protékající Rakouskem (Štýrsko, Burgenland) a Maďarskem. Srov. Wikipedie, art. *Rába*. Dostupné na internetu <http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1ba>.

⁴³ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 31 – 32.

⁴⁴ Srov. *tamtéž*, s. 33.

pravděpodobně ve 2. polovině 4. století.⁴⁵ Kaple, jejíž pozůstatky jsou na hradě Devín na slovensko-rakouské hranici, pochází asi také ze 4. století.⁴⁶ Nejstarší zachovaný kostel, snad velkomoravský, je v Kopčanech, a je datován do 9. – 13. století.⁴⁷

2.2 Misionáři z Řecka, Vlach a Němec

Misionáři z Řecka a Vlach (Itálie), o nichž se dozvídáme z *Života Metodějova*,⁴⁸ přišli na území Velké Moravy za vlády knížete Rastislava. Toho po smrti knížete Mojmíra dosadil císař Ludvík Němec za vládce Moravanů. Rastislav byl Mojmírov synovec, byl křesťanem a i pro své dosazení od Ludvíka Němce na knížecí stolec podporoval německé misionáře.⁴⁹

2.3 Liturgická situace na našem území před cyrilometodějskou misí

Liturgický život na Velké Moravě před příchodem soluňských bratří a slovanské liturgie byl jistě pestrý, na což také poukazují v předchozím oddílu vzpomenutá slova z *Životopisu Metodějova*: „Přišlo k nám mnoho učitelů

---

⁴⁵ Srov. L. HUČKO, *K otázce úcty a kultu svätých s dôrazom na kult sv. Klimenta pri prvopočiatkoch kresťanstva v Čechách, na Morave a na Slovensku*, s. 66 – 67, pozn. 11. Srov. Wikipedia, art. *Rímsky vojenský tábor v Iži*. Dostupné na internetu http://sk.wikipedia.org/wiki/R%C3%ADmsky_vojensky_tabor_v_Iži.

⁴⁶ Srov. Informační tabule k pozůstatkům objektu kaple na hradě Devín.

⁴⁷ Srov. E. FRICKÁ, *Kostol svätej Margarity Antiochijskej v Kopčanoch: kľúč k dejinám predvelkomoravského kresťanstva na Slovensku*, s. 459. Jedná se o objekt zařazovaný mezi nejstarší stojící architekturu na Slovensku. Na stáří této stavby ukazuje i možné předvelkomoravské patrocinium. Tento kostel tedy může pocházet z doby předcyrilometodějské misie, kdy pak Cyril a Metoděj po svém příchodu na Velkou Moravu respektovali starší křesťanské tradice včetně kultu sväté Markěty Antiochijské, pokud je tedy zasvěcení kopčanského kostelíka původní. Názory na datování tohoto kostela se mezi odborníky různí. Srov. *Tamtěž*, s. 459 – 477.

⁴⁸ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 5.

⁴⁹ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 36 – 37.

křesťanských z Vlach, z Řecka a z Němec“.⁵⁰ Naše území se nacházelo v sousedství velkých církevních center, které měly na našem území určitý vliv, jak jsme poukázali výše.⁵¹ V těchto centrech se užívaly liturgie západního typu.⁵² U nás působili i kněží z Itálie (tedy „z Vlach“, jak píše *Život Metodějův*), protože víme o Janu z Benátek, který podle chorvatského filologa Vatroslava Jagića zastupoval u Svatopluka zájmy latinské liturgie.⁵³ Ladislav Pokorný vidí ve zmínce o poslech evangelia z Řecka v *Životě Metodějově*⁵⁴ možnost přítomnosti byzantské liturgie sv. Petra v řeckém rouše na Moravě.⁵⁵ Naše území mohlo liturgicky ovlivňovat Podunají, středozevní oblast Akvilejská,⁵⁶ jejíž misionáři mluvili latinsky i řecky,⁵⁷ a území francké říše.⁵⁸ V první polovině devátého století, za vlády Mojmíra, byla ještě Morava v područí této francké říše a jedním z projevů tohoto vlivu bylo působení bavorských církevních misí na naše kraje,⁵⁹ samozřejmě včetně působení bohoslužebného. Filologická bádání přišla s objevem, že řada liturgických názvů (staroslověnských) pochází ještě z doby předcyrilometodějské a jsou odvozeny z latiny.⁶⁰ Pokud zde působili iroskotští misionáři, pak sem přinesli liturgii obvyklou na britských ostrovech. Byla to bohoslužba římského původu, ovšem s přejatými cizími prvky.⁶¹

Záznam akvilejského patriarchy Paulina ze synody na březích Dunaje, kterou svolal r. 796 syn Karla Velikého Pipin, je „zřejmé, že v Panonii již

---

⁵⁰ *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 5. Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 113.

⁵¹ Srov. kapitola 2.1.

⁵² Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 114.

⁵³ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštol Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 43.

⁵⁴ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 5.

⁵⁵ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 114.

⁵⁶ Tedy oblast severní Itálie a přilehlé oblasti Jadranu.

⁵⁷ Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 98. Akvilejský patriarchát byl v 8. a 9. století zvláště misijně činný. Misie patriarchy Paulina II. sahala až k panonským Slovanům. Srov. J. V. ZENTNER, *Dějiny Akvilejského patriarchátu*, s. 4. Dostupné na internetu http://pvh.ff.cuni.cz/exkurze05/referaty/zentner_akvilejsky_patriarchat.pdf. Srov. A. BAGIN, *Apoštol Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava*, s. 38.

⁵⁸ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 114. K podobě liturgie u Franků v 8. – 10. století srov. J. H. EMMINGHAUS, *Eucharistie*, s. 53 – 54, příj. až 56.

⁵⁹ Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 22.

⁶⁰ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 41.

⁶¹ Srov. J. KOUŘIL, *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*, I. díl, s. 92.

působili ‚sacerdotes terrae istius‘, tj. misionáři mezi Avary a Slovany⁶²; tedy mezi Slovany panonskými. Někteří z těchto kleriků udělovali svátost křtu neplatně, protože při ponoření křtěnců do vody neříkali svátostnou formuli.⁶³ Nevíme, jestli se jednalo o misionáře bavorské či akvilejské. Od konce 8. století pak pronikali mezi Slovany na území naší vlasti franšští kněží.⁶⁴

Co se týče liturgického jazyka, byli misionáři působící na našem území stoupeni trojjazyčného modelu, uznávali tedy v liturgii pouze starou hebrejštinu, řečtinu a latinu.⁶⁵ Jazyk obyvatelstva, v našem případě jazyk starých Moravanů, se uplatňoval při poučování lidu například před udělením křtu a pak při jeho samotném vysluhování, kdy lid odpovídal určené formule.⁶⁶ Tyto formule a modlitby, když mezi Moravany zdomácněly, pak mohly být převzaty i bratry Konstantinem a Metodějem.⁶⁷ Přítomnost liturgické latiny v Čechách můžeme předpokládat také díky křtu českých velmožů v Řezně roku 845.⁶⁸ Ze zmínky o misionářích z Řecka lze vyvozovat, že vedle latiny a v omezené míře jazyka Moravanů (při některých úkonech) se u nás vyskytovala byzantská liturgie s řeckým jazykem.⁶⁹

---

⁶² A. BAGIN, *Apoštolé Slovanů Cyril a Metoděj a Velká Morava*, s. 38.

⁶³ Srov. *tamtéž*.

⁶⁴ Srov. *tamtéž*.

⁶⁵ Srov. R. VEČERKA, *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*, s. 5.

⁶⁶ Srov. *Tamtéž*, s. 6. Diecézní agendy z období před II. vatikánským koncilem, ve kterých jsou vedle latinských textů i texty v národním jazyce (např. v olomoucké arcidiecézi latinsky, česky a německy) nebyly tedy ani v době před koncillem u nás ničím novým. Srov. *Agenda provinciae ecclesiasticae Moraviae, complectens scitu necessaria animarum curam gerentibus in administratione sacramentorum, in benedictionibus, processionibus, aliisque sacris functionibus* z roku 1873. Nověji pak srov. *Agenda provinciae ecclesiasticae Moraviae accommodata ad normam decreti S. R. C. circa usum linguae vulgaris in S. liturgia in territorio ditionis Czeco-Slovacae de die 21 Maji A. 1920, pars prima De Sacramentis, pars secunda De Exsequiis, pars tertia De Benedictionibus* atd.

⁶⁷ O čemž by mohly svědčit *Sinajské listy*. Tato památka má i některé západní rysy, proto se zdá, že Konstantin přijal a adaptoval i modlitby přeložené už dříve franckými misionáři na Moravě. Srov. R. VEČERKA, *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*, s. 9.

⁶⁸ Srov. R. VEČERKA, *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*, s. 16.

⁶⁹ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 56.

2.4 Příklad byzantské misie roku 863

a s ní i slovanské bohoslužby

Tvrzení, že Rastislav žádal o misionáře z Byzance proto, že lid nerozuměl německým kněžím a jejich kázáním, nebo dokonce že by chtěl Rastislav zavést na Moravě slovanskou liturgii, jsou neudržitelná. I němečtí kněží přicházeli na Moravu s určitou znalostí slovanštiny, navíc během působení mezi lidmi si tento jazyk mohli více a více osvojovat. To dokazují překlady modliteb do slovanského jazyka pocházející z bavorského prostředí již na počátku 9. století. Se slovanskou liturgií se Rastislav nikde neseznámil a o jejím významu nemohl mít tušení. Rastislavovi šlo o zřízení samostatné moravské diecéze a o vymanění se ze závislosti na bavorském episkopátu.⁷⁰ Navíc se nejdříve s žádostí o misionáře obrátil do Říma k papeži Mikuláši I. (858 – 867), jemuž přednesl podobné přání i bulharský kníže Boris. Rastislav uznával svrchovanost papeže a západní církevní jurisdikci na svém území.⁷¹

Většinou se má za to, že soluňští bratři přišli na Moravu jako nositelé nižších hierarchických stupňů: Cyril byl knězem, Metoděj diákonem. Gorazd A. Timkovič ovšem zpochybňuje toto historicky pozdější pojetí a je toho názoru, že Konstantin byl již před svým odchodem na Moravu biskupem.⁷² Bratři po svém příchodu na Velkou Moravu našli poměrně velký počet kostelů a duchovenstva.⁷³ Protože na Moravě působili misionáři z různých oblastí, byla zde sice jednota věroučná,⁷⁴ nikoli však disciplinární. Zmatek zde mohl být mimo jiné v oblasti penitenciální praxe. Na Velké Moravě bylo například praktikováno, dle svědectví *Euchologia sinajského*, veřejné pokání,

⁷⁰ Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 88 – 89.

⁷¹ Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 39.

⁷² Srov. G. A. TIMKOVIČ, *Sv. Cyril (+869) bol katánským episkopom*, s. 53 – 90; zde také autor své přesvědčení odůvodňuje. Pokud se budeme držet rozšířenějšího pojetí, že na Moravu nebyl vyslán biskup, i když si Rastislav žádal biskupa, pak na otázku po možných důvodech nabízí některé odpovědi například Bohumil Zlámal. Srov. B. ZLÁMAL, *Svatí Cyril a Metoděj*, s. 55.

⁷³ Vladimír Vavřínek předpokládá malý počet duchovenstva po vyhnání bavorského kněžstva. Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 87.

⁷⁴ Snad zde mohly být nesrovnalosti ohledně *Filioque*, když na jednom území působili misionáři z Řecka i Němce. Ať tomu tak bylo či ne, spory o *Filioque* naplno vypukly, když byl Metoděj arcibiskupem.

což naopak byla praxe neznámá v Řecku. Aby byla odstraněna nejednotnost v právním řádu, sepsal Konstantin *Zakon sudnyj ljudem*, tedy civilní zákoník, který doplňoval právní řád již existující.⁷⁵

Daleko větší význam však má překlad Písma do slovanského jazyka. Šlo o dílo po stránce teologické, jazykové i stylisticky vynikající. Konstantin s Metodějem si byli vědomi, že text Písma je určen k recitaci nebo zpěvu a tomuto účelu musí vyhovovat. Překlady evangelií je předaslána předmluva ve verších, kterou známe pod názvem *Proglas*. Jedná se o nadšený chvalozpěv na Písmo, který nemá v evropské literatuře tehdejší doby obdobu.⁷⁶

S překladem Písma se ovšem apoštolové Slovanů nespokojili. Je naprosto pochopitelné, že bylo-li Písmo přeloženo do jazyka srozumitelného lidu, bude bratry zakořeněnými v byzantské kultuře a liturgii tento jazyk uveden i do bohoslužby. Křesťanský Východ byl národním jazykům v liturgii přístupnější než Západ. Na Východě se bohoslužba konala v tom jazyku, v němž mluvila křesťanská obec. Koneckonců i přes prosazování latiny na Západě i mezi na víru nově obrácenými barbary neměl Řím ještě v 9. století zásadní námitky vůči národním jazykům, bylo-li to v zájmu církve.

Vedle křesťanství byl na Moravě stále přítomen i kult pohanský s jeho oběťmi. Zdá se, že franští misionáři pohanským obětem nebránili.⁷⁷

2.5 Liturgická povaha cyrilometodějského díla

„*Iskoni bě Slovo a Slovo bě u Boga a Bog bě Slovo*“ (Jan 1,1).⁷⁸

Písmo svaté má v liturgii nenahraditelné místo. Nelze odtrhnout liturgii a Písmo. Oddělíme-li liturgii od Písma, postavíme bohoslužbu na vratký

---

⁷⁵ Srov. J. KADLEC, *Přehled českých církevních dějin 1*, s. 19 – 20.

⁷⁶ Srov. *tamtéž*, s. 20 – 21.

⁷⁷ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnost' vo Velkomoravskej ríši*, s. 25.

⁷⁸ Citováno dle B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 12.

základ.⁷⁹ Konstantin při přípravě Písma začal s překladem evangelií. Písmo je určeno především pro věřící a tito se shromažďují v první řadě kolem oltáře. Do bohoslužby Písmo patří jako její organický prvek. Svatí bratři Cyril a Metoděj chtěli budovat církev „v liturgickém obecenství“. Liturgická povaha velkého díla slovanských věrozvěstů je naznačena tím, že Konstantin nepřekládal evangelia v pořadí, jak jsou řazena v biblích, ale podle toho, jak jsou užívána liturgicky. Proto začal s překladem 1. kapitoly Janova evangelia, která se ve východní církvi čte o velikonoční liturgii, jíž začíná kniha pohyblivých svátků (*triodion*⁸⁰). Tímto úryvkem začíná cyklus jednotlivých perikop v byzantské liturgii. Tedy už před samotným začátkem působení soluňské misie položil Konstantin základy slavení slovanské liturgie.⁸¹ Někteří zde, jak uvedeme v oddílu 3.5.1.2, vidí jeden z důkazů, že Cyril a Metoděj na Moravě používali liturgii byzantskou, a to aspoň v začátku svého působení u nás. Hodna pozornosti je i skutečnost, že překlad Písma byl vyhotovován se zřetelem ke zpěvu těchto textů při liturgii.

Svatý Cyril přikládal liturgii ten účel, aby sloužila Bohu, jeho království a evangeliu.⁸² Celé dílo bratrů ze Soluně mělo výrazný liturgický rozměr, který si ponechalo až do současnosti. Zdaleka našim apoštolům rovným Otcům nešlo v první řadě jen o katechezi.⁸³ Svatí Konstantin a Metoděj používali slovanskou liturgii také jako účinný misijní prostředek.⁸⁴

---

⁷⁹ Na tomto místě, když stručně pojednáváme o vztahu Písma a liturgie, bychom rádi upozornili na určitý kontrast na jedné straně liturgických textů byzantské liturgie, které jsou prodechnuty myšlenkami a odkazy na Písmo, s např. liturgií žehnání v západní církvi na straně druhé, kde sice po liturgické reformě posledního koncilu je součástí každého žehnání četba Písma, ale v praxi se často biblická čtení vypouští a zcela dominantní (a často jedinou) částí je žehnací modlitba.

⁸⁰ *Triodion* je byzantská bohoslužebná kniha obsahující oficiem postní doby. Srov. M. NIN, art. *Triodion*, s. 911.

⁸¹ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 99.

⁸² Srov. PAVEL VI., *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů*, s. 21.

⁸³ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 99.

⁸⁴ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin*, s. 49.

3 Slovanská liturgie

V této kapitole se zaměříme na jednotlivé pohledy a návrhy odpovědi na otázku, v jakém obřadu pěli Boží chválu Konstantin, Metoděj a jejich žáci za svého života a práce na Velké Moravě. Můžeme předpokládat, že velkomoravští Slované, kteří se předtím setkali s liturgií latinskou, přijali slovanskou bohoslužbu s nadšením. Je třeba mít na mysli, že zavedení slovanské liturgie na Moravě v letech 863 – 885 našimi věrozvěsty bylo v intencích byzantské misijní tradice.⁸⁵ Co do liturgického obřadu i jazyka byla Morava územím smíšeným, kde se prolínala liturgie východní i západní, bohoslužebný jazyk latinský, od řeckých misionářů řecký a po příchodu byzantské misie i slovanský.⁸⁶

I když zavedení slovanské liturgie na Moravě je společným dílem obou soluňských bratří, přece jen lze říci, že zásluha Cyrila, který byl jazykově výborně vybaven, byla větší.⁸⁷ Vždyť větší část překladů liturgických knih byla jeho dílem. Oba bratři považovali bohoslužbu ve slovanském jazyce za potřebnou pro misijní činnost mezi Slovany.⁸⁸ Proto také tuto bohoslužbu neúnavně hájili. Byl to podstatný bod jejich práce.⁸⁹ Při této obraně se mohli opírat o historické důvody.⁹⁰ Na Východě navíc byly liturgie v různých národních jazycích.

Zcela necháváme stranou politické či jiné světské vlivy na liturgickou tvář Velké Moravy, jako například úvahy, zda a nakolik sloužilo zavedení

---

⁸⁵ Srov. J. HRDLIČKA, *Pokyny pro uživatele hlaholského misálu*, s. 186.

⁸⁶ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 56.

⁸⁷ Srov. *tamtéž*, s. 73.

⁸⁸ „Dejiny dokázaly, že slovanská bohoslužba skutočne napomáhala šírenie viery u Slovanov. Isté je, že by bola mala veľký význam pre všeobecnú cirkevnú jednotu, keby sa bola mohla pokojne rozvíjať v strednej Európe.“ F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 76.

⁸⁹ Byli tak silně a upřímně přesvědčeni o nutnosti bohoslužby ve slovanském jazyce, že se Cyril ještě na smrtelné posteli modlil k Bohu, aby zničil trojjazyčný blud. Srov. F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 74. Srov. *Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofova, prvního vychovatele slovanského národa*, 18.

⁹⁰ Srov. F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 72.

byzantské či Petrovy liturgie jako prostředek omezení moci a vlivu západního kléru. Tyto otázky stojí mimo zorný úhel naší práce.

3.1 Přehled názorů na obřad slovanské liturgie během cyrilometodějské mise

Otázka slovanské liturgie je problematikou složitou a zároveň otázkou, na niž dosud nemáme konečnou odpověď, budeme-li ji vůbec kdy mít. Jedna strana pomyslné mince se týká slovanského jazyka, který do liturgie zavedli svatí Konstantin a Metoděj. Druhou stranou je problematika obřadu, v jakém byla liturgie slavena. My se pokusíme nahlédnout problém obřadu, zatímco stránkou jazyka se zabývat nebudeme. Uvedme zde stručný přehled názorů na otázku obřadu, ve kterém liturgii slavili soluňští bratři.⁹¹

A. Cyril s Metodějem přeložili do staroslověnského jazyka texty západního obřadu, slavili tedy latinskou liturgii podle západního obřadu staroslověnsky.

B. Liturgii římskou zanedlouho doplnila či nahradila liturgie byzantská

C. Slovanští apoštolové slavili svatou liturgii dle východního obřadu, po jejich smrti a po zničení jejich díla převládl obřad a jazyk latinský.

D. Původně používaný byzantský obřad byl nahrazen římským.

E. Pochybnost, zda byli Cyril, Metoděj a jejich žáci „biritualisté“ v dnešním slova smyslu.

F. Cyril se svým bratrem zavedli na Moravě liturgii sv. Petra.

---

⁹¹ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrilometodějský rítus*, s. 139 – 140 (Novákův přehled jsme zde rozšířili, aby lépe vyhovoval potřebám naší práce).

V následujícím rozdělení nelze vymezit přesnou hranici mezi jednotlivými názory. Například zastánci liturgie sv. Petra nebudou namnoze popírat během cyrilometodějské misie používání byzantského obřadu; jindy zase názor některých badatelů se s pokračující vědeckou činností různí.⁹² Velkou roli v zastávaném náhledu hraje také konfese a výběr analyzovaných pramenů. Následující rozdělení tedy není vyčerpávající a absolutní. Někteří autoři mluví o „slovanské liturgii“, aniž by ji po rituální stránce nějak blíže charakterizovali. Jiní autoři, alespoň jak se zdá, uvažují slovanskou liturgii jako bohoslužbu svébytnou, Cyrilem a Metodějem utvořenou.⁹³ Pojímají ji tedy jako liturgii odlišnou od římské či byzantské, dokonce snad i Petrovy.⁹⁴ Zůstává poněkud nejasné, co někteří autoři míní tvrzením, že Cyril a Metoděj „vytvořili“ novou, slovanskou liturgii. Domníváme se, že v oblasti neeucharistických liturgických projevů šlo na Moravě skutečně o kombinaci byzantských a římských rituálních prvků, přesto jsme toho názoru, že v oblasti eucharistické liturgie nebylo tvoření nových forem ani nutné, ani žádoucí. Jistě činnost soluňských bratří na poli křesťanského ritu nebyla pouze překladová,⁹⁵ na druhou stranu soluňští bratři nebyli liturgickými experimentátory, kteří by do bohoslužby přejímali kdejaké cizorodé prvky.⁹⁶ Vycházeli z pastorační potřeby a srozumitelný liturgický jazyk byl součástí jejich, jak bychom dnes mohli říci, pastoračního plánu. Podle našeho názoru z toho ještě nevyplývala nutnost tvořit nové rituální formy.⁹⁷

---

⁹² Zdá se také, že u některých autorů ne-liturgiků chybí přesné vyjádření co do liturgické terminologie, takže o jejich názoru na sledovanou problematiku je obtížnější uvést něco konkrétního.

⁹³ Např. L. POKORNÝ, *Cyrlometodějské dílo liturgicky aktuální*, s. 62, kde píše, že Cyril a Metoděj se „nespokojili ... se změnou bohoslužebné řeči, přizpůsobovali i obřad a bohoslužebné místo“ a jinde charakterizuje slovanskou liturgii jako „nový liturgický útvar“. L. POKORNÝ, *Liturgika II. Eucharistická slavnost ve starověku a středověku*, s. 131. Vyjádření tohoto typu se mohou jevit poněkud vágní. Myslí se zde „novost“ ve smyslu uvedení nového jazyka do bohoslužby? Nebo (asi nejčastěji) novost spočívá v tom, že cyrilometodějské překlady textů byly mnohdy nikoli doslovné, ale tvůrčí? Nebo novost spočívá v tom, že slovanská liturgie je skutečně nová svébytná liturgie?

⁹⁴ Srov. J. KOUŘIL, *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*, I. díl, s. 92. Jaroslav Kouřil hovoří o „spíše ... docela novém, žel dosud málo prozkoumaném liturgickém útvaru, který je v dějinách liturgie docela mimořádným zjevem“. *Tamtéž*.

⁹⁵ Srov. L. POKORNÝ, *Cyrlometodějské dílo liturgicky aktuální*, s. 60. Je otázkou, nakolik je možné přejímání modlitebních tradic z jedné liturgie do druhé považovat za tvoření nových liturgických forem.

⁹⁶ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 112.

⁹⁷ Navíc bychom neměli zapominat na rozlišování liturgie v národním jazyku a liturgie národní.

Jaroslav Kouřil, který přednášel na bohoslovecké fakultě v Litoměřicích, mluví dokonce o „liturgii sv. Cyrila a Metoděje“, což je podle něj nejvhodnější název pro slovanskou bohoslužbu. Tuto rituální formu charakterizuje jako liturgii západní (odlišnou od římské) s množstvím byzantských prvků. Za základ tohoto liturgického díla byla použita bohoslužba sv. Petra.⁹⁸ Svéráz slovanské bohoslužby srovnává s liturgií ambroziánskou.⁹⁹ Podle autorů mají některé rysy slovanské liturgie ukazovat na iroskotský vliv,¹⁰⁰ na vliv liturgie z Podunají a bohoslužeb keltských a galikánských.¹⁰¹

3.2 Vymezení pojmu „slovanská liturgie“

Pro potřeby této práce budeme užívat termín „slovanská liturgie“ pro bohoslužbu konanou ve slovanském jazyce bez ohledu na obřad (latinský, byzantský, příp. liturgie sv. Petra) či formu slovanštiny. Co se týká jazyka, pojmy „slovanský jazyk“, „slovanština“, „jazyk staroslověnský“ a „církvní slovanština“ budeme používat jako synonyma. Naše práce se otázce jazyka věnuje jen okrajově, proto nepovažujeme za nutné držet se filologické odborné terminologie. Neděláme zde přísné rozdíly mezi „staroslověnsčinou“ a obecně „slovanštinou“.¹⁰² Staroslověnsčinou se kromě nejstarší fáze vývoje tohoto jazyka označuje i „vývojový celek v rozpětí od doby cyrilometodějské do

---

⁹⁸ Srov. J. KOUŘIL, *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*, I. díl, s. 92 – 93. Je jen škoda, že Kouřil nevysvětluje zamýšlenou podobu takto svérázné slovanské liturgie blíže. Liturgie v této formě byla podle téhož autora u nás dvakrát obnovena, ale pokaždé zanikla. Snad je tím míněn sázavský klášter a klášter Na Slovanech. Je myslitelné, že Kouřil málo rozlišuje liturgii národní a liturgii v národním jazyku. Proto užití staroslověnsčiny v mešní bohoslužbě pokládá přímo za svébytnou „liturgii sv. Cyrila a Metoděje“, odlišnou nejen od západních a východních liturgií, ale i od bohoslužby sv. Petra. V Kouřilově pojetí to mohla být liturgie velmi blízká oné Petrově; takřka snad její „dceřiná“ liturgie. Domníváme se, že takový pohled na sledovanou problematiku je neopodstatněný.

⁹⁹ Srov. *tamtéž*, s. 93. Srov. L. POKORNÝ, *Liturgika II. Eucharistická slavnost ve starověku a středověku*, s. 131.

¹⁰⁰ Srov. J. KOUŘIL, *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*, I. díl, s. 92.

¹⁰¹ Srov. L. POKORNÝ, *Liturgika II. Eucharistická slavnost ve starověku a středověku*, s. 131.

¹⁰² Časová hranice mezi *staroslověnsčinou* a *církvní slovanštinou* (jako mezi dvěma fázemi vývoje kodifikovaného slovanského jazyka) probíhá přibližně na přelomu 11. a 12. století. Postupně se stále více diferencují různé varianty církvvní slovanštiny. Nejnovější fázi vývoje staroslověnsčiny označujeme jako *nová církvvní slovanština*. Srov. F. V. MAREŠ, *Konstantinovo kulturní dílo po 1100 letech*, s. 3 – 4.

dneška“.¹⁰³ Stačí tedy uvést fakt, že církevní slovanština je přímým potomkem staroslověnštiny jako první fáze jazykového vývoje.¹⁰⁴ Termíny „slovanská“, „staroslověnská“ či „hlaholská“ liturgie tedy vystihují liturgii jako úkon, při kterém je užit staroslověnský jazyk v širším významu pojmu „staroslověnský“.¹⁰⁵

Nyní již můžeme přistoupit k jednotlivým pohledům na ritus cyrilometodějské bohoslužby.

3.3 Slovanští apoštolové slavili liturgii podle římského obřadu

Liturgie římská slavená v latině zde nesporně byla přítomna před příchodem slovanských apoštolů. Dá se předpokládat, že oba byzantští vzdělanci chtěli navázat na to, co zde již bylo. Není pochyb o tom, že se tu souběžně se slovanskou bohoslužbou, ať už v jakékoli formě, slavila liturgie i jazykem latinským. Vždyť zde působil i latinský klérus a cizincům, kteří se na tomto území vyskytovali, byla určitě bližší liturgie západní. Sporná otázka, kterou je zde třeba položit a o které se bude dále jednat, se týká liturgické formy, kterou slavili Cyril s Metodějem a jejich žáci.

Zastánce názoru, že slovanští apoštolové používali římský obřad, byl J. A. Ginzl. V otázce kalendáře míní i Vojtěch Tkadlčík, že „převládal obřad západní“.¹⁰⁶

---

¹⁰³ F. V. MAREŠ, *Konstantinovo kulturní dílo po 1100 letech*, s. 5. Můžeme rozlišit mezi širším a užším použitím termínu *staroslověnština*. V naší práci budeme používat toto označení v širším smyslu.

¹⁰⁴ Srov. A. ŠKOVIERA, *Cyrilo-metodská tradícia u greckokatolíkov*. Dostupné na internetu <http://www.grkat.nfo.sk/Texty/cyrilometodska.html>.

¹⁰⁵ Když pojednáváme otázku jazyka, rádi bychom na tomto místě položili otázku: Když se při různých sporech probírala palčivá otázka liturgického jazyka a nikoli obřadu, znamená to, že námitky byly jen proti užitému jazyku, nebo byl jazyk v dobovém chápání natolik spjatý s liturgickou formou, že námitky vůči jazyku byly i námitkami vůči obřadu? Srov. D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. Dostupné na internetu <http://www.historie.upol.cz/dokumenty/aktuality>.

¹⁰⁶ V. TKADLČÍK, *Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě*, s. 76.

3.3.1 Argumenty pro římský obřad liturgie cyrilometodějské misie

V této části pojednáme o dokladech podporujících názor, že na Velké Moravě byla v 9. století ze strany našich otců Cyrila a Metoděje slavena výlučně či převážně liturgie římská v té podobě, v jaké ji zde mohli vysluhovat franští misionáři.

3.3.1.1 Historické doklady literární

Kyjevské listy zachovaly mši o sv. Klimentu Římském v „čistě římském obřadě spolu se mšemi na všední dny a o mučednících a andělech“.¹⁰⁷ Hlaholský misál římského obřadu byl objeven relativně nedávno na Sinaji, pochází z 10. – 11. století. V souvislosti s *Kyjevskými listy* by se dalo poukázat na bulu *Industriae tuae*, kde Jan VIII. říká, že se mše může zpívat ve slovanském jazyku.¹⁰⁸ Pro mši je zde pochopitelně použit latinský výraz „missa“. Toto slovo ale označuje eucharistickou liturgii římského ritu.¹⁰⁹

V souvislosti s papežskými zákazy slovanské liturgie¹¹⁰ se nabízí následující otázky: Pokud by zde Cyril a Metoděj sloužili staroslověnsky liturgii byzantskou, je zvláštní, proč by ji Řím zakazoval, když tato liturgie nebyla ani v Itálii ničím neobvyklým a papežský stolec jistě věděl, jak byzantský ritus přistupuje k živým jazykům. Podle našeho názoru svědčí ve prospěch pojetí slovanské bohoslužby jako liturgie římské i pochybnost, proč by se papež cítil být kompetentní slovanskou liturgii schvalovat, kdyby byla v jiném než římském rouše. Nenaznačuje to tedy, že slovanská bohoslužba zavedená u nás Konstantinem a jeho bratrem byla římská liturgie ve

¹⁰⁷ V. TKADLČÍK, *Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě*, s. 76.

¹⁰⁸ Srov. JAN VIII., *Industriae tuae*, s. 26.

¹⁰⁹ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštolé Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 85.

¹¹⁰ Srov. JAN VIII., *Predicationis tuae*, s. 21. Srov. ŠTĚPÁN V., *Quia te zelo fidei*, s. 44.

slovanském jazyku? Na druhou stranu lze podle některých označit domněnku, že by byl soluňskými bratry zaveden římský misál, jako nedokázanou.¹¹¹

3.3.1.2 Další argumenty

Mezi dalšími argumenty se uvádí, že Cyril a Metoděj vstoupili do služeb římské církve a že tedy přijali závazek držet se římské liturgie. Dále lze poukázat na to, že papežové se ve svých listech nezmiňovali o různosti obřadu, ale o slovanském jazyce, jehož používání napadali bavorští biskupové, aniž by kritizovali pluralitu liturgických ritů.¹¹² Podle zastánců tohoto pohledu je těžko představitelná kritika jazyka bez kritiky obřadu, pokud zde byly užívány různé rity.¹¹³

Josef Cibulka na základě zkoumání nalezených a odkrytých velkomoravských kostelů dospívá k závěru, že tyto chrámy nejsou zařízeny na byzantský ritus, protože jim chybí *pastoforium*¹¹⁴ pro přípravu liturgie.¹¹⁵ Z toho důvodu odmítá tento náš přední znalec křesťanské archeologie i použití liturgie sv. Petra, jejíž součástí byla *proskomidie*,¹¹⁶ neboť tato liturgie měla byzantský rámec. Bohumil Zlámal, když mluví o konfliktech mezi slovanskou liturgií a latinskou liturgií v Čechách po založení pražského biskupství, uvažuje jen otázku jazyka, „nikoli však obřadu, neboť ten byl stejný“.¹¹⁷ Je dle něho tedy slovanská liturgie v Čechách totožná s římskou? Jinak totiž slovanskou liturgii na Moravě uvažuje ve formě liturgie sv. Petra.¹¹⁸

¹¹¹ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyriometodějský ritus*, s. 140.

¹¹² Srov. V. TKADLČÍK, *Byzantský a římský ritus ve slovanské bohoslužbě*, s. 4.

¹¹³ Nicméně v 9. století nelze mluvit ani o jednotné římské liturgii. Navíc zde znovu připomínáme otázku, jak jsme ji uvedli již v pozn. 105, zda jazyk nebyl v dobovém chápání natolik spjatý s liturgickou formou, že námitky vůči jazyku byly i námitkami vůči obřadu. Srov. D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. Dostupné na internetu <http://www.historie.upol.cz/dokumenty/aktuality>.

¹¹⁴ Postranní prostory u apsidy mimo jiné pro přípravu eucharistických darů.

¹¹⁵ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 13.

¹¹⁶ *Proskomidie* je první část byzantské eucharistické liturgie. Jedná se o přípravu darů k eucharistické oběti. *Proskomidie* je neveřejná a provádí se na bočním oltáři zvaném *žertveník*.

¹¹⁷ B. ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin*, s. 40.

¹¹⁸ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 64. Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin*, s. 40. *Tamtéž*, s. 43 - 44 však Zlámal říká: „Co do obřadu převažovala na Moravě církevní slovanština, jež byla silně zastoupena i v Čechách.“ Zdá se tedy, že Zlámal zaměřuje na

3.3.2 Argumenty proti římskému obřadu liturgie cyrilometodějské misie

K argumentům stran závazků Cyrila a Metoděje k římské církvi je třeba připomenout, že oba slovanští bratři přišli na Moravu jako vyslanci byzantského císaře, navíc Cyril v Římě nepřijal žádné svěcení a před svou smrtí vstoupil do řeckého kláštera. Svatý Metoděj vstoupil do služeb římské církve přijetím kněžského a pak biskupského svěcení, ovšem tímto na sebe nevzal povinnost držet se římské liturgie.¹¹⁹

Ani při jednáních s papeži, ani ve stížnostech bavorského episkopátu nevystupuje do popředí jako sporná otázka obřadu, ale jazyka. Koneckonců, v době působení sv. Cyrila a Metoděje na Moravě měl bohoslužebný řád východní církve svou pevnou podobu, což ale nelze říci o liturgii na Západě,¹²⁰ kde nebyla taková obřadová jednotnost. Řím tedy s určitou pluralitou ritů počítal. Proto je při posuzování těchto otázek nutno abstrahovat od pro nás samozřejmé zakořeněnosti v jednotné liturgii. Pro tehdejší západní církve byla liturgická rozmanitost něčím běžným. Myšlenka jedné liturgie na západě se sice zrodila už v osmém století, nicméně v námi sledovaném období již byly tyto myšlenky pozapomenuty a papežové pak začali prosazovat jednotnou liturgii až v polovině jedenáctého století.¹²¹

Život Metodějův uvádí,¹²² že překlad Písma za pomoci rychlopisců tento světec ukončil 26. října, v den svátku sv. Demetria Soluňského, patrona rodného města.¹²³ K počtům tohoto světce slavili liturgii. Jeví se jako málo

---

některých místech „liturgický obřad“ a „liturgický jazyk“. Srov. *tamtéž*, s. 160, kde uvádí jasně, že v Čechách byl při dvojjazyčnosti jen jeden obřad, a to římský.

¹¹⁹ Srov. V. TKADLČÍK, *Byzantský a římský ritus ve slovanské bohoslužbě*, s. 4.

¹²⁰ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrlometodějský ritus*, s. 139.

¹²¹ Srov. V. TKADLČÍK, *Byzantský a římský ritus ve slovanské bohoslužbě*, s. 4.

¹²² Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 15.

¹²³ K počtům tohoto světce byl sestaven kánon, jehož vznik se klade do období Velké Moravy a alespoň část je připisována Cyrilu a Metoději, případně jejich žákům. Srov. Š. MARINČÁK, *Velkomoravský kánon sv. Demeterovi Soluňskému*, s. 25. Jedná se pravděpodobně o první literárně – hudební památku velkomoravského období. Srov. *tamtéž*, s. 41. Český překlad tohoto kánonu s komentářem: srov. DOROTEJ, metropolita, *Metodějův Písňový kánon a služba na počest sv. Dimitrije*, s. 104 – 131.

pravděpodobné, že by se jednalo o liturgii západní, protože na západě připadala památka tohoto světce na 8. listopad.¹²⁴

Zmínka v bule papeže Jana VIII. *Industriae tuae*, kde papež nařizuje, aby se pro velmože konala latinská liturgie, pokud se jim více líbí, by mohla značit, že latinská liturgie byla spíše něčím ne tak častým. Pokud by byla obvyklá, je otázkou, proč by Jan VIII. dával takové nařízení.¹²⁵

3.3.3 Některé otazníky

Dovolujeme si vyslovit otázku: Opravdu mohli Konstantin s Metodějem přijmout liturgii, kterou zde slavil bavorský klérus, když tito velcí mužové pocházeli z centra křesťanské vzdělanosti a Frankové pro ně byli téměř barbaři?¹²⁶ Navíc jen stěží si lze představit, že by Cyril a Metoděj slavili bohoslužbu mezi našimi předky formou římské liturgie a dosáhli takového úspěchu, když germánští kněží na našem území už předtím slavili římskou liturgii a hlásali evangelium, i když bez srozumitelného překladu Písma. Lid ji mohl navíc vnímat jako liturgii vnucených kněží a mohl si ji spojovat s národem utlačovatelů, od něhož trpěl násilí při válečných výpravách.¹²⁷ Ráz byzantské bohoslužby nebo liturgie sv. Petra byl pro lid jistě příhodnější, lid se zapojoval aklamacemi (např. *Hospodi, pomiluj*).¹²⁸ Celebrace římské mše by s sebou aspoň o význačných dnech nesla zpěv gregoriánského chorálu. I když se Cyril a Metoděj s latinským chorálem jistě setkali (vždyť Cyril vyučoval v Konstantinopoli i hudbu),¹²⁹ je s otazníkem, nakolik měli potřebné znalosti interpretace již kodifikovaného chorálu. Na druhou stranu gregoriánský chorál zde již byl znám z bohoslužeb západního misijního kléru.

---

¹²⁴ Srov. A. ŠKOVIERA, *Cyrilo-metodská tradícia u greckokatolíkov*. Dostupné na internetu <http://www.grkat.nfo.sk/Texty/cyirilometodska.html>.

¹²⁵ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 78.

¹²⁶ Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 99.

¹²⁷ Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 100.

¹²⁸ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyriometodějský ritus*, s. 141.

¹²⁹ Srov. *Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofova, prvního vychovatele slovanského národa*, 4.

3.4 Liturgii římskou zanedlouho doplnila či nahradila liturgie byzantská

Podle takové hypotézy by Cyril s Metodějem nejprve připravili, co všechno bylo třeba k zavedení liturgie byzantské: Nejprve zmapovali situaci a připravili již pokřesťanštěné obyvatelstvo na liturgickou změnu. Prozatím navázali bratři a jejich družina na zaběhnutou praxi západní liturgie. Konstantin s Metodějem tedy nemuseli slavit hned od počátku liturgii slovansky. Snad nejprve připravovali, co všechno k ní bylo třeba,¹³⁰ snad napřed zkoumali, zda bude možné liturgii byzantskou či Petrovu zde rozvinout. Pak se zdá přirozené, že před zaváděním „novot“ navázali na to, co zde již fungovalo. Potom teprve zavedli bohoslužbu slovanskou. Takto naznačuje Josef Samsour, učitel církevních dějin v Brně na počátku 20. století.¹³¹

3.5 Slovanští apoštolové slavili liturgii podle byzantského obřadu

Ritus byzantský byl pro členy byzantské misie obřadem mateřským. Užívali ho i na Moravě. Teprve po smrti arcibiskupa Metoděje a po zničení díla obou bratří převládla liturgie a bohoslužebná řeč latinská. Názor, že Konstantin a jeho bratr slavili liturgii podle byzantského obřadu, zastával zakladatel moderní slavistiky Josef Dobrovský¹³² a je zastáván většinou pravoslavných badatelů, např. Vladimírem Buchtou.¹³³ Také František Dvorník

---

¹³⁰ Srov. J. SAMSOUR, *Církevní dějiny obecné*, s. 347.

¹³¹ „Zda již tehdy (Cyril a Metoděj po příchodu na Velkou Moravu – pozn. Š. H.) započali konati služby Boží jazykem slovanským, s jistotou stanoviti nelze; pravděpodobnějším zdá se, že připravovali, čeho bylo k tomu třeba.“ J. SAMSOUR, *Církevní dějiny obecné*, s. 347. „Slovanská liturgie, sv. Cyrilem a Methodem zavedená, byla s počátku zajisté pouze řeckoslovanská.“ J. SAMSOUR, *Církevní dějiny obecné*, s. 360.

¹³² Srov. J. VAJS, *Komentář*, s. 153 – 154.

¹³³ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrilometodějský ritus*, s. 139 – 140.

je toho názoru, „že Konstantin a Metoděj zavedli na Moravě byzantskou liturgii a přeložili do staroslověnštiny nejdůležitější byzantské liturgické knihy – vybrané formule a modlitby z euchologia a mešní liturgii sv. Jana Zlatoústého“.¹³⁴ Stoupenci tohoto pohledu považují za těžko možné, aby vzdělání mužové zakořenění v byzantské kulturní tradici opustili byzantskou liturgii.¹³⁵ Navíc byzantský ritus byl bohatší a vytríbenější po stránce obsahové i formální než strohý ritus římský.¹³⁶ Lze také uvažovat možnou zaujatost moravského lidu vůči liturgii franckých misionářů.

Názor, že Konstantin s Metodějem slavili liturgii podle byzantského ritu, zastává z katolických autorů například Antonín Dostál. Ten je toho mínění, že Cyril a Metoděj sloužili slovansky liturgii sv. Jana Zlatoústého, později pak mohla být liturgie ve velkomoravském prostoru měněna.¹³⁷ Západní liturgie byla podle zastánců tohoto pohledu zavedena charvátskými hlaholáši až po zničení díla slovanských apoštolů. Dokladem o používání východního ritu na našem území, a to až do 11. století, by mohly být *Pražské hlaholské zlomky*¹³⁸ či *Sinajské euchologium*.

3.5.1 Argumenty pro byzantský obřad liturgie cyrilometodějské misie

V následujících oddílech pojednáme o dokladech, které nasvědčují pohledu, že na Velké Moravě devátého století byla ze strany svatých Cyrila a Metoděje a jejich žáků slavena výlučně či převážně byzantská liturgie.

---

¹³⁴ F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 124. Kromě toho počítá i se slovanským překladem liturgie sv. Petra. Tento překlad byl pořízen z řečtiny a překlad latinského kánonu Dvorník připisuje Konstantinovi. Srov. *tamtéž*, s. 128 – 129.

¹³⁵ Srov. V. TKADLČÍK, *Byzantský a římský ritus ve slovanské bohoslužbě*, s. 4.

¹³⁶ Srov. J. KADLEC, *Přehled českých církevních dějin 1*, s. 21.

¹³⁷ Srov. A. DOSTÁL, *Problém slovanské liturgie*, s. 400.

¹³⁸ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrilometodějský ritus*, s. 142.

3.5.1.1 Svědectví Života Konstantinova a Života Metodějova

O tom, že se na Velké Moravě konala bohoslužba byzantská, svědčí zmínka v patnácté kapitole *Života Konstantinova*,¹³⁹ kde se praví, že Cyril naučil své žáky *povečernici*,¹⁴⁰ což je překlad řeckého slova „apodeipnon“.¹⁴¹ Tentýž text uvádí kromě *povečernice* také *jitřní*,¹⁴² hodinky, *večerní*¹⁴³ a *tajemnou službu*.¹⁴⁴ *Tajemnou službou* se myslí liturgie eucharistická, tedy nejčastěji liturgie sv. Jana Zlatoústého. Bratři za krátkou dobu přeložili „všechnen církevní řád“¹⁴⁵ neboli „čin“, tedy každou jednotlivou modlitbu. Pavel Aleš upozorňuje, že „družina svatých žáků byla vlastně družinou mnišskou, pro niž platila přísná liturgická pravidla“.¹⁴⁶

Život Metodějův při líčení Metodějovy smrti poznamenává, že pohřební obřady se odbavovaly i jazykem řeckým.¹⁴⁷ To však mohlo být jen kvůli tomu, že Metoděj byl Byzantinec a chtěli jej pohřbit tak, jak bylo zvykem v Byzanci.¹⁴⁸ Každopádně to ale ukazuje k tomu, že zde někdo z kléru musel umět slavit byzantskou liturgií.

Z *Životů* můžeme vytěžit více indicií k nalezení možného řešení. Další místa vzpomeneme v následujících oddílech.

---

¹³⁹ Srov. *Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofova, prvního vychovatele slovanského národa* 15.

¹⁴⁰ Český překlad J. Vašici užívá slovo „kompletář“. Srov. *Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofova, prvního vychovatele slovanského národa* 15. *Povečernica* (*povečeří*), řec. *apodeipnon*, se někdy se západním kompletářem srovnává. Toto srovnání může být jen orientační, *povečernica* je totiž přece jen něco jiného než kompletář. Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 103. Konsensuálně se *povečernica* (*povečeří*) klade na dobu asi 21. hodiny. Není to tedy *večerní*.

¹⁴¹ Srov. A. ŠKOVIERA, *Cyrilo-metodská tradícia u greckokatolíkov*. Dostupné na internetu <http://www.grkat.nfo.sk/Texty/cyrilometodska.html>.

¹⁴² Část hodinek slavená za úsvitu.

¹⁴³ Český překlad J. Vašici užívá slovo „nešpory“. Srov. *Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofova, prvního vychovatele slovanského národa* 15. *Večerní* se orientačně srovnává se západními nešporami, nedá se s nimi ovšem ztotožnit. Stejně jako v případě *povečernice* se autor práce přiklání k užívání byzantských liturgických termínů.

¹⁴⁴ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 102.

¹⁴⁵ *Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofova, prvního vychovatele slovanského národa*, 15.

¹⁴⁶ P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 104.

¹⁴⁷ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 17.

¹⁴⁸ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 62 – 63.

3.5.1.2 Překlad Písma a služby

Novým slovanským písmem bylo jako první napsáno *Evangelium*, tedy liturgická kniha používaná při byzantské liturgii.¹⁴⁹ Konstantin začal překládat evangelia podle pořadí liturgických perikop východní církve. Cyklus úryvků začíná o velikonoční liturgii 1. kapitolou evangelia sv. Jana,¹⁵⁰ a právě touto kapitolou začal svůj překlad Písma pro misii u nás.¹⁵¹ Konstantinův evangeliář byl tedy vlastně *aprakos*.¹⁵² Na přítomnost byzantské liturgie ve staroslověněštině ukazují *Sinajské listy*, které pocházejí snad z nejstaršího staroslověnského *služebníku*.¹⁵³

Podle *Života Metodějova*¹⁵⁴ přeložili Cyril a Metoděj z řečtiny do staroslověněštiny žaltář, evangelia a *Apoštola*,¹⁵⁵ což jsou nejdůležitější knihy Písma pro slavení byzantské liturgie, dále vybrané církevní služby, všechny knihy Písma vyjma Makabejských,¹⁵⁶ *Nomokánon* a *paterik*. V byzantské liturgii se používá zvláště kniha *Evangelium*, *Apoštol* a žaltář. Knihy Makabejské se na rozdíl od západní liturgie v byzantské ortodoxní eucharistické liturgii neužívají, protože u ortodoxních nejsou považovány za kanonické. A protože se neužívají v liturgii, bylo prozatím zbytečné je

¹⁴⁹ Srov. V. TKADLČÍK, *Byzantský a římský ritus ve slovanské bohoslužbě*, s. 5. *Evangelium* (evangeliář) je kniha obsahující texty čtyř evangelií rozdělené podle liturgického roku. Srov. M. ŠPAČEK, art. *Evangeliář*, s. 326.

¹⁵⁰ V byzantské velikonoční liturgii se čte úryvek Jan 1,1 – 17. Je obvykle spojena s půlnoční a jitřní paschální bohoslužbou. Srov. P. ALEŠ, *Význam staroslověnské bible v české duchovní tradici*, s. 89, pozn. 3.

¹⁵¹ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 99. Srov. V. TKADLČÍK, *Jednota Východu a Západu*, s. 79.

¹⁵² Srov. P. ALEŠ, *Význam staroslověnské bible v české duchovní tradici*, s. 89. Zde také P. ALEŠ pojednává o dvou redakcích slovanského evangelia. *Aprakos* (*apraktos*, jinak také „evangelium podle perikop“), což znamená „nepraktický“, bylo určeno pro „nepraktické“ kněze, kteří by jinak neuměli nalézt správnou lekci ke čtení. Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 106.

¹⁵³ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 109. *Služebník/služebník (liturgikon)* je byzantská liturgická kniha obsahující bohoslužebné texty liturgie sv. Bazila Velikého, sv. Jana Zlatoústého, liturgie předem posvěcených darů a některé texty hodinek. Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 92.

¹⁵⁴ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 15.

¹⁵⁵ *Apoštol* je byzantská liturgická kniha obsahující novozákonní čtení.

¹⁵⁶ Tento údaj se někdy zpochybňuje, a proto někteří předpokládají, že byl přeložen jen výběr starozákonních perikop, které se užívaly při liturgii, tedy *parimejník*. Ovšem ani tento výklad není nesporný a tak otázka rozsahu cyrilometodějského překladu Písma zůstává otevřená. Srov. R. VEČERKA, *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*, s. 9.

překládat. Konstantin Filosof a Metoděj totiž překládali Písmo primárně pro liturgické užití.¹⁵⁷ Pod „vybranými službami“ mnozí rozumějí *služebník*, *trebník*,¹⁵⁸ *osmihlasník*¹⁵⁹ a *mineje* s oběma *triody* (*postní* a *květný* neboli *velikonoční*)¹⁶⁰ či části, které se mění podle dne, tedy převážně písně (*tropary*,¹⁶¹ *kondaky*,¹⁶² *stichiry*,¹⁶³ *světilny*¹⁶⁴ apod.).¹⁶⁵ To ukazuje na byzantské liturgické použití. Pokud bratři přeložili z řečtiny i žaltář, pak se lze domnívat, že i hodinky, tedy *časoslov*, byly slaveny podle byzantského pořádku. To by dotvrzovala i zmínka, která je, jak upozorňuje chorvatský slavista Milan Rešetar, v *Ochridském apoštolu* z 12. století, že sv. Metoděj přeložil z řečtiny do staroslověnštiny jedenáct jitřních evangelií.¹⁶⁶ Tato evangelia jistě patřila do celku přeloženého Nového zákona, z něhož byla vyjmuta do jedné knihy.¹⁶⁷ Pokud z výše uvedeného vyvodíme, že velkomoravská cyrilometodějská slovanská liturgie byla bohoslužbou byzantskou, pak s tímto závěrem koresponduje i *Nomokánon*, který je sbírkou pravidel a předpisů cařihradského původu. Taktéž *paterik*, který ortodoxní

¹⁵⁷ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 100.

¹⁵⁸ *Trebnik/trebník (euchologion)* je byzantská bohoslužebná kniha s obřady konanými knězem podle potřeb věřících. Jedná se o obdobu západního rituálu. Srov. M. ŠPAČEK, art. *Trebník*, s. 910.

¹⁵⁹ *Osmihlasník (oktoich)* je kniha osmi nápěvů užívaná při byzantské liturgii. Obsahuje básnické texty k liturgii i oficiu. Osm nápěvů se vystřídá za osm týdnů. Srov. M. NIN, art. *Oktoich*, s. 640. Cyrilometodějský překlad *oktoichu* zmiňuje *Letopis ruský. Ochridský apoštol* připisuje překlad *oktoichu* sv. Metodějovi. Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 103 a na téže straně pozn. 31. Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnost' vo Velkomoravskej ríši*, s. 84 – 85.

¹⁶⁰ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrlometodějský ritus*, s. 140. F. Grivec byl toho názoru, že *minea* a *triody* nebyly na Moravě přeloženy, alespoň ne celé. Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 103, pozn. 31. *Minea* je dvanáctisvazková (podle počtu měsíců v roce) byzantská liturgická kniha obsahující bohoslužby ustálených svátků na každý den měsíce. Srov. V. BOHÁČ, *Liturgika II*, s. 103. *Triody* je dvoudílná kniha obsahující modlitby a zpěvy při bohoslužbách doby postní (*triody postní*) a doby velikonoční (*triody květný*). Srov. M. ŠPAČEK, art. *Triody květný*, s. 911. Srov. M. ŠPAČEK, art. *Triody postní*, s. 911.

¹⁶¹ *Tropar* je básnická skladba složená z jedné nebo více vět a shrnující význam liturgické slavnosti. Srov. M. NIN, art. *Tropar*, s. 913.

¹⁶² *Kondak* je oslavná píseň zpívaná při liturgii i hodinkách a shrnující tajemství svátku nebo vlastnosti oslavovaného světce. Srov. M. NIN, art. *Kondak*, s. 487 – 488.

¹⁶³ *Stichira* je mezizpěv mezi verši oslavující vlastnosti světce či ústřední myšlenku svátku.

¹⁶⁴ *Světilen/svitilen (exapostilarion)* je krátký zpěv zpívaný o jitřní části hodinek; je to prosba o světlo shůry. Srov. M. ŠPAČEK, art. *Exapostilarion/Svitilen*, s. 328.

¹⁶⁵ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 104.

¹⁶⁶ Z jedenácti jitřních evangelií se čte během roku po jednom na každé nedělní jitřní bohoslužbě. Jedná se o evangelia o Kristově vzkříšení.

¹⁶⁷ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrlometodějský ritus*, s. 141.

křesťané čtou mezi bohoslužbami.¹⁶⁸ Vcelku byly pořízeny překlady téměř všech v Byzanci užívaných liturgických knih.¹⁶⁹

Krátce po smrti sv. Konstantina Filosofova byla složena služba k jeho počti. Autorem je snad sv. Sáva. Tato služba je byzantským liturgickým textem.¹⁷⁰ Také soluňskými bratry složená 9. píseň kánonu k počti sv. Demetria je byzantským liturgickým textem.¹⁷¹ Podobně i kánon o sv. Václavu, který byl složen v Čechách a je zachován v rukopise ze závěru 11. století, je text východní.¹⁷²

3.5.1.3 Hodinky

Co se týká modlitby hodin, považují někteří badatelé za pravděpodobné, že se u nás aspoň do 11. století slavily ve východním obřadu. Tak soudí například A. J. Novák¹⁷³ i Vojtěch Tkadlčík.¹⁷⁴ Z *První staroslověnské legendy o sv. Václavu* se vyvozuje, že její autor znal v 1. polovině 10. století obřad postřižin podle východního obřadu, z čehož můžeme usuzovat opět na východní obřad hodin v řeholních komunitách.¹⁷⁵ Modlitbu hodin podle východního řádu dosvědčuje i *Bulharská legenda*, jak tvrdí Pavel Aleš.¹⁷⁶

---

¹⁶⁸ Srov. *tamtéž*.

¹⁶⁹ Srov. R. VEČERKA, *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*, s. 9.

¹⁷⁰ Srov. A. ŠKOVIERA, *Cyriilo-metodská tradícia u greckokatolíkov*. Dostupné na internetu <http://www.grkat.nfo.sk/Texty/cyriilometodska.html>.

¹⁷¹ Srov. *tamtéž*.

¹⁷² Srov. V. TKADLČÍK, *Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě*, s. 76.

¹⁷³ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyriilometodějský ritus*, s. 142.

¹⁷⁴ Srov. V. TKADLČÍK, *Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě*, s. 76.

¹⁷⁵ Srov. *tamtéž*. D. Kalhous k tomu poznamenává, že tato pasáž z *První staroslověnské legendy* byla nejspíš interpolována na Rusi. Srov. D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. Dostupné na internetu <http://www.historie.upol.cz/dokumenty/aktuality>.

¹⁷⁶ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyriilometodějské*, s. 108. *Tamtéž* ale připomíná kritický přístup historiků k této legendě, která obsahuje mnoho hagiografických prvků.

3.5.1.4 Další argumenty

Pro názor, že Cyril a Metoděj zavedli a používali na Moravě byzantský ritus,¹⁷⁷ svědčí dále to, že přišli jako vyslanci byzantského císaře a podléhali jurisdikci byzantského patriarchy, bez jehož vědomí nemohli na Moravě konat žádné novoty. Slovanští apoštolové vedli asi padesát svých žáků k vysvěcení snad do Cařihradu.¹⁷⁸ Dá se předpokládat, že lid, který vnímal přítomnost franckého kléru jako vnucenou, spíše inklinoval k liturgii byzantské, která se jazykem i honosností výrazně lišila od liturgie těchto západních kněží. Francký misijní klérus byl navíc v povědomí lidu spjat s vojenskými výpravami, které pro obyvatele Moravy znamenaly utrpení a útisk. Slovanské misionáře místní obyvatelstvo považovalo za „své“ lidi, zvláště když se kolem nich shromažďovali žáci moravského původu.¹⁷⁹ Navíc podle našeho názoru lze namítnout, že oba misionáři jako vzdělanci zakořenění v kulturní tradici Byzance možná ani neznali západní liturgii natolik dobře, aby zde začali slavit západní mši.

Na bohoslužbu byzantskou by mohlo ukazovat i zavedení památky Kosmy a Damiána, jejichž kult byl na Východě velmi živý. A. J. Novák poznamenává, že v době, která je v hledáčku naší pozornosti, nebylo u nás svatyní zasvěcených západním světcům, ale světcům ctěným ponejvíce na Východě. Vedle sv. Kosmy a Damiána, jimž je zasvěcen mj. chrám staroboleslavský, zmiňuje sv. Klimenta.¹⁸⁰ Také postní řád byl na Moravě zaveden východní. A. J. Novák to dokazuje výskytem slova „masopust“ v lidových zvycích, které má pocházet od pojmenování druhé neděle před začátkem velkého postu ve východní církvi: řecky *apokreos*. Tehdy totiž

---

¹⁷⁷ V souvislosti s jubileem 1000 let od příchodu soluňských bratří na Moravu byl vydán ke katolictví konvertujícími Rusy J. Gagarinem, J. Martinovem, E. Balabinem *Cyrillo-Methodějský Sborník*, v němž „řecký obřad ve vší jeho čistotě“ se nazývá cyrilometodějským programem. Srov. J. VYCHODIL, *Vzpomínky na cyrillo-methodějský rok 1863*, s. 311 – 312. V této době nebyla dosud vyslovena domněnka o liturgii Petrově na Velké Moravě v rámci cyrilometodějské byzantské misie.

¹⁷⁸ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrilometodějský ritus*, s. 141.

¹⁷⁹ Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 99 – 101.

¹⁸⁰ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrilometodějský ritus*, s. 142.

nastává na Východě půst od masa.¹⁸¹ Pavel Aleš poukazuje, že se sv. Metoděj řídil tradičním kalendářem východních klášterů, ve kterém se v tzv. letním období najímali dělníci a čeledí na dobu šesti měsíců. Právě na tuto dobu si dle *Života Metodějova*¹⁸² přizval dva své žáky – kněze a rychlopisce, aby dokončili překlad bible.¹⁸³ Vojtěch Tkadlčík naopak zastává názor, že v „kalendáři převládal obřad západní“.¹⁸⁴ Archeologie může přispět s pomocným argumentem, že všechny dosud nalezené nápisy na křížcích jsou řecké.¹⁸⁵ Také k velkomoravským kostelům v cyrilometodějské době přistavované *narthexy*¹⁸⁶ svědčí o byzantském bohoslužebném řádu, jak tvrdí Pavel Aleš. Měly sloužit mnišským komunitám.¹⁸⁷

3.5.2 Závěr

Pokusme se tedy vyslovit alespoň částečný závěr ke kapitole 3.5. Převážně pravoslavní autoři pokládají za nemožné, že by se Cyril a Metoděj odchýlili od byzantské liturgie a použili něco z liturgie římské.¹⁸⁸ Odmítají proto také možnost, že by tito velikáni mohli užívat liturgie Petrovy, o níž se více zmíníme ve 4. kapitole, protože zde je anafora typická pro byzantský rítus, tedy anafora Jana Zlatoústého či Bazila Velikého, nahrazena římským kánonem. Tím by snad šlo Petrovu liturgii označit jako západní, protože za rozhodující můžeme považovat kánon jakožto jádro celého obřadu. I když Velká Morava byla místem, kde již před příchodem cyrilometodějské misie působil západní klérus, nemusela by být přítomnost byzantské bohoslužby neobvyklá. V devátém století měla totiž byzantská liturgie silnou pozici

---

¹⁸¹ Srov. *tamtéž*, s. 141.

¹⁸² Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 15.

¹⁸³ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 100, pozn. 14.

¹⁸⁴ V. TKADLČÍK, *Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě*, s. 76.

¹⁸⁵ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 98.

¹⁸⁶ *Narthex* je předstíň byzantského chrámu.

¹⁸⁷ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 108 – 109. Srov. *Tamtéž*, s. 109, kde je také vyjádřena odvážná myšlenka, že objekty nalezené u některých velkomoravských chrámů, pokládané za baptisteria, mohou být stavbami ke každoměsíčnímu svěcení vody. Tyto *vodosvětitelnice* užívají východní mniši.

¹⁸⁸ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 13.

v Římě i v jižní Itálii a její existenci tam nikdo nenapadal.¹⁸⁹ Můžeme předpokládat, že Slovany krása byzantské liturgie, pokud se s ní setkali, oslovila.¹⁹⁰ Můžeme ale i trochu zapochybovat. Například ohledně toho, zda se mohlo na Moravě ihned či v brzké době začít se slavením liturgie byzantské, když moravský lid patrně neznal zpěv.¹⁹¹

3.6 Původně používaný byzantský obřad byl nahrazen obřadem římským

U badatelů, kteří tímto názorem operují, je značná nejednotnost v určení okamžiku, kdy mezi cyrilometodějskými kněžími k nahrazení byzantské liturgie římskou došlo. Mohlo to být po Rostislavově porážce r. 864,¹⁹² kdy se na Moravu vrátili odtud vyhnaní němečtí kněží. Nebo podle jiných je tento okamžik změny třeba vidět v návštěvě Říma.¹⁹³ Samozřejmě pokud neprovedli příklon od byzantské liturgie k západní samotní bratři Cyril a Metoděj nebo pak Metoděj sám po návratu z Říma, provedli tuto změnu jiní, když došlo ke zničení velké části cyrilometodějského díla na Moravě.

Pokud ale v tomto případě myslíme obřadem římským liturgii sv. Petra, pak se tento bod prolíná s problematikou, o níž pojednáváme ve 4. kapitole. František Dvorník zastává názor, že se Konstantin rozhodl vzdát se byzantské bohoslužby¹⁹⁴ a zavedl římskou liturgii přeloženou podle mešního řádu liturgie sv. Petra do staroslověnštiny. Protože v této době působí na Moravě opět franští kněží s latinskou liturgií, mělo se tímto krokem dosáhnout určité

---

¹⁸⁹ Srov. J. KADLEC, *Přehled českých církevních dějin 1*, s. 21. Pokud ale byla byzantská liturgie spjatá s národními jazyky, proč se tento problém řešil zrovna u velkomoravských Slovanů?

¹⁹⁰ Srov. K. SLÁDEK, *Mystická teologie východoslovanských křesťanů*, s. 58.

¹⁹¹ Tato otázka bude souviset s velikostí cyrilometodějské misijní skupiny, jejíž členové pak mohli vykonávat liturgické funkce a učit lid.

¹⁹² K tomu se kloní František Dvorník. Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 129 – 130.

¹⁹³ Srov. V. TKADLČÍK, *Byzantský a římský ritus ve slovanské bohoslužbě*, s. 4.

¹⁹⁴ Některých modliteb byzantského *euchologia* se patrně užívalo i nadále, jak o tom svědčí postřiziny knížete sv. Václava podle byzantského pořádku. Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 130 – 131.

liturgické jednoty. Dvorník uvádí, že mše v latině, sloužená franckými kleriky, a mše ve slovanštině, byla „podle téhož římského ritu“.¹⁹⁵ František Dvorník hovoří od přechodu „od byzantské mešní liturgie Chrysostomovy ke mši sv. Petra“,¹⁹⁶ která ovšem, jak jsme zde uvedli, měla být podle Dvorníka stejného rituálního pořádku, jako liturgie římská.¹⁹⁷

3.7 Byli členové byzantské misie „biritualisté“?

„Biritualismus“ byl pojem do 18. století neznámý. Možnost, že by klérus, který přišel v cyrilometodějské družině z Východu, byl v dnešním slova smyslu „birituální“, podle našeho názoru připadá v úvahu jen stěží. Tuto alternativu zde uvádíme jen pro úplnost přehledu možných názorů. Nicméně koexistence dvou či více forem eucharistické liturgie v cyrilometodějské Velké Moravě se dá předpokládat.

---

¹⁹⁵ F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 130.

¹⁹⁶ *Tamtéž*. Chrysostomova liturgie je liturgie sv. Jana Zlatoústého.

¹⁹⁷ Bereme pochopitelně v úvahu i nejednotnost římské liturgie v tomto období. Myslí zde Dvorník liturgii sv. Petra v jejím druhém typu, jak jej vymezil Josef Vašica? Tento typ totiž postrádá byzantský rámeček a stojí blíže liturgii římské než typ první, který byzantský rámeček má. O dvou typech liturgie Petrovy srov. kapitulu 4.3.

4 Slovanští apoštolové slavili liturgii sv. Petra

V této samostatné kapitole pojednáme o liturgii svatého Petra. Jedná se o liturgický útvar, který stojí na pomezí východní a západní bohoslužby, o řecký překlad mešního řádu latinské mše. Tato liturgie pak měla být na Moravě přeložena do staroslověnštiny.¹⁹⁸ O tom, jestli se tato liturgie vyskytovala na Moravě v době působení našich slovanských apoštolů, se vedou diskuse. Někteří její přítomnost přijímají jako prokázaný fakt, jiní ji naopak považují za velmi nepravděpodobnou a jiní zase připouštějí, že by se tu snad tzv. Petrova liturgie slavit mohla, ale spíše výjimečně, například několikrát do roka.

Názor o existenci liturgie sv. Petra v rámci slovanské bohoslužby vyslovil již roku 1940 Josef Vašica,¹⁹⁹ který byl první, kdo se u nás obšírněji touto otázkou zabýval, a počítají s ním Ladislav Pokorný,²⁰⁰ Vladimír Vavřínek,²⁰¹ František Václav Mareš,²⁰² Vojtěch Tkadlčík,²⁰³ František Dvorník,²⁰⁴ V. Konzal.²⁰⁵ Připouští ji i pravoslavný autor Pavel Aleš.²⁰⁶ Názor, že u nás

---

¹⁹⁸ Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 126 - 128.

¹⁹⁹ Srov. V. TKADLČÍK, *Josef Vašica*, s. 36. Na objev liturgie sv. Petra upozornil Josef Vašica ve stati *Slovanská liturgie nově osvětlená Kijevskými listy*, která vyšla v časopise *Slovo a slovesnost*. Srov. V. TKADLČÍK, *Josef Vašica*, s. 36.

²⁰⁰ Srov. L. POKORNÝ, *Liturgika II. Eucharistická slavnost ve starověku a středověku*, s. 129 – 130.

²⁰¹ Srov. výčet, který podává A. J. NOVÁK, *Cyrlometodějský ritus*, s. 140. Vavřínek uvádí, že Konstantin a jeho druhové slavili byzantskou liturgii a po úspěchu slovanských překladů přišel Konstantin na myšlenku vytvořit slovanskou liturgii. Srov. V. VAVŘÍNEK, *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, s. 99 – 100. Jinde zmiňuje na Moravě „dvě různé liturgie“, čímž asi myslí liturgii byzantskou a římskou. Srov. *tamtéž*, s. 102.

²⁰² Srov. F. V. MAREŠ, *Poměr slovanských textů liturgie sv. Petra k řeckému originálu ve světle rubrik*, s. 188. D. Kalhous upozorňuje, že F. V. Mareš později názor na existenci liturgie sv. Petra na Velké Moravě opustil. Srov. D. Kalhous, *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*. Dostupné na internetu <http://www.historie.upol.cz/dokumenty/aktuality>.

²⁰³ Srov. např. V. TKADLČÍK, *Velehradská cesta k odloučeným bratřím*, s. 45.

²⁰⁴ Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 126 – 130.

²⁰⁵ Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrlometodějský ritus*, s. 139 – 140. S liturgií sv. Petra přeloženou do staroslověnštiny počítá i současný vyučující liturgiky na Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci Pavel Kopeček. Srov. P. KOPEČEK, *Fundamentální liturgika pro 3.ročník studia teologie*, s. 61.

slavili kněží byzantské misie liturgii sv. Petra, převzal od Josefa Vašici slovenský profesor Ján Stanislav.²⁰⁷ Bohumil Zlámal pokládá liturgii sv. Petra přímo za základ velkomoravské bohoslužby.²⁰⁸ Naopak za neprokázané její použití považuje Drahomíra Soukupová z Církve československé²⁰⁹ a za nepravděpodobné pokládá její existenci během cyrilometodějské misie na Moravě i Antonín Dostál.²¹⁰ Četní autoři liturgii sv. Petra u nás odmítají, hlavně pravoslavní badatelé, důrazně ji odmítá Josef Laurenčík.²¹¹ A. J. Sluckij se domnívá, že liturgie sv. Petra vznikla až ve 14. století na hoře Athos.²¹²

4.1 Liturgie sv. Petra: liturgie východní či západní?

V otázce, kam řadit liturgii svatého Petra, není mezi autory shoda. Protože je tato liturgie charakterizována jako překlad římské mše zasazený do byzantského rámce, mluví se o ní jako o liturgii náležející do rodiny západních liturgií.²¹³ K západním ritům ji řadí i Radoslav Večerka.²¹⁴ Vojtěch Tkadlčík uvádí, že liturgie sv. Petra je liturgie východního typu.²¹⁵ Hanssen označuje ritus této liturgie jako ryze byzantský.²¹⁶ Bohumil Zlámal píše, že přijetím liturgie sv. Petra dali Cyril s Metodějem najevo kladný postoj k latinské

---

²⁰⁶ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 113 – 114.

²⁰⁷ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 83.

²⁰⁸ Srov. B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 20.

²⁰⁹ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 13.

²¹⁰ Srov. A. DOSTÁL, *Problém slovanské liturgie*, s. 400.

²¹¹ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 13.

²¹² Srov. A. J. SLUCKIJ, *New Evidence of the Slavonic Liturgy of St. Peter*, *Byzantinoslavica* 56, 1995, s. 601-604. Citováno podle D. KALHOUS, *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*, pozn. 142. Dostupné na internetu <http://www.historie.upol.cz/dokumenty/aktuality>.

²¹³ Srov. L. POKORNÝ, *Z dějin liturgie u nás*, s. 37.

²¹⁴ Srov. R. VEČERKA, *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*, s. 9.

²¹⁵ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 13. Vojtěch Tkadlčík o ní také mluví jako o liturgii „kompromisní“. V. TKADLČÍK, *Velehradská cesta k odloučeným bratřím*, s. 45.

²¹⁶ Srov. *Byzantinoslavica* VIII, Praha 1939 – 1946, s. 2. Citováno dle P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 112, pozn. 73.

liturgii,²¹⁷ ale samotnou tuto liturgii uvádí ve výčtu byzantských liturgií.²¹⁸ Vojtěch Tkadlčík říká, že Konstantin a Metoděj „rádi přijali některé části západního obřadu a tak obohatili východní liturgický základ o mnohé prvky západní“, takže výsledkem byl nový liturgický řád na pomezí obou liturgií.²¹⁹ Ladislav Pokorný mluví o tom, že misionáři ze Soluně vytvořili novou liturgickou formu, která opouští půdu byzantské liturgie a zároveň překračuje meze římské bohoslužby.²²⁰ Zároveň je to forma pro křesťanský Západ přijatelná.²²¹ Jaroslav Kouřil ve svých skriptech pro alumny litoměřického semináře definuje liturgii sv. Petra jako řeckou bohoslužbu odvozenou ze staré římské liturgie.²²² Pavel Aleš u Petrovy liturgie vidí i syrsko – africké prvky a odkazy na liturgii sv. Jakuba.²²³

Tato liturgie měla být jakýmsi spojujícím článkem bohoslužby římské a byzantské. Měl to být bohoslužebný útvar nenáležející ani liturgii byzantské, ani liturgii římské, tedy jakási liturgie smíšená, východně-západní. Tato liturgie tak tvoří pomyslný most mezi oběma hlavními liturgickými větvemi a snad se dá říci, že se jedná o určitý kompromis: o značně zbyzantinizovanou římskou liturgii.

---

²¹⁷ Srov. B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 20. Vyjádření tohoto kladného poměru bylo ještě zvýrazněno přijetím latinské liturgie. Srov. *tamtéž*.

²¹⁸ Srov. *tamtéž*, s. 21.

²¹⁹ V. TKADLČÍK, *Jednota Východu a Západu*, s. 79.

²²⁰ Srov. L. POKORNÝ, *Cyrlometodějské dílo liturgicky aktuální*, s. 59 – 60. Je otázkou, co myslí L. Pokorný tvrzením, že Cyril a Metoděj vytvořili novou liturgickou formu. Liturgie sv. Petra nebyla vynálezem bratří ze Soluně. Snad se slovesem vytvořit míní uvedení nového, *staroslověnského*, liturgického jazyka. Nebo tím L. Pokorný míní blíže nedefinovanou *slovanskou liturgii*, které sloužila bohoslužba sv. Petra jen jako předloha, jak naznačuje Kouřil? Srov. J. KOUŘIL, *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*, I. díl, s. 92.

²²¹ Tak Pokorný vyvozuje z faktu, že před papežem bylo nutno obhájit jazyk, nikoli použitou rituální formu. Srov. L. POKORNÝ, *Cyrlometodějské dílo liturgicky aktuální*, s. 60.

²²² Srov. J. KOUŘIL, *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*, I. díl, s. 92.

²²³ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrlometodějské*, s. 112.

4.2 Název „liturgie sv. Petra“

Z jakého důvodu se tento liturgický útvar nazývá „liturgií sv. Petra“? Takto ji nazývali Řekové.²²⁴ Ve východní bohoslužbě je obyčej nazývat celou liturgii podle toho, komu je připisováno autorství kánonu. Protože liturgie sv. Jana Zlatoústého používá kánon, jehož autorství je podle tradice připsáno tomuto světcí, dostala podle něj název celá liturgie. Obdobně u liturgie sv. Bazila Velikého. Pro tento starověký zvyk připisovat autorství některé významné či zakladatelské osobnosti není divu, že se původ římského kánonu spojuje se samotným představitelem a budovatelem římské církve, se sv. apoštolem Petrem. Proto se tato bohoslužba svým názvem odvolává k prvnímu papeži a dostala jméno „liturgie sv. Petra“.

4.3 Forma Petrovy liturgie

Badatelé u tohoto liturgického útvaru rozlišují různé typy, nejedná se tedy o nějaký „liturgický monolit“. U liturgie sv. Petra šlo o překlad západní římské mše, který byl zasazen do byzantského rámce,²²⁵ na základě čehož lze říci, že to je značně zbyzantinizovaná římská bohoslužba. Začíná krátkou *proskomidií*, obsahuje malý vchod, v kánonu jsou menší vložky z byzantské liturgie, závěr je opět byzantský.²²⁶ Vašica vymezuje dva typy této liturgie, o nichž nyní pojednáme.

Josef Vašica je toho názoru, že pomocí liturgie sv. Petra je možno osvětlit nejednu nejasnost ohledně působení cyrilometodějské misie u moravských Slovanů. Rozlišuje dvě formy liturgie sv. Petra. V první se jedná o skutečný byzantský rámeček, tedy v mezích začátku a konce převzatých z liturgie Jana Zlatoústého, resp. Bazila Velikého, se nacházejí z římské liturgie vložené

²²⁴ Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 127.

²²⁵ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 117.

²²⁶ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 113.

tři orace, tedy *collecta*, *secreta* a *postcommunio*, a dále kánon s prefací a formule po modlitbě Páně. Tři zmíněné mešní orace, které jsou v římské liturgii součástí *propria*, se v liturgii sv. Petra stávají součástí ordinária, jsou tedy neměnné. Tento typ liturgie je zachován v devíti řeckých rukopisech, z nichž nejstarší je z 11. století, a dále v gruzínském a slovanském překladu. Jednotlivé rukopisy se více či méně liší mírou orientalizace. Slovanský překlad má snad náležet mezi ty méně orientalizované, nejméně orientalizovaný je však podle Josefa Vašici gruzínský překlad.²²⁷ Druhý typ liturgie sv. Petra postrádá byzantský rámec²²⁸ a stojí tedy ještě blíže římské liturgii. Je zastoupen dvěma dvoujazyčnými texty, v nichž se střídá po řádcích řecký a latinský text.²²⁹ Tomuto druhému typu zde nebudeme věnovat pozornost. U rukopisů dosvědčujících oba typy se předpokládá latinský nebo řecký archetyp.²³⁰ Toto rozdělení od Josefa Vašici dále přebírají z našich odborníků Ladislav Pokorný a jiní.

První typ liturgie sv. Petra, jak jej uvádíme v předchozím odstavci, měl snad být prvotní formou liturgie v Bulharsku, než jej vytlačila liturgie byzantská. K uvedenému gruzínskému a slovanskému překladu uvádějí filologické rozbory, že oba mají společný pramen, který má mít blízko ke *Gregoriánskému sakramentáři*. Předpokládá se tedy, že nejstarší typ liturgie svatého Petra by byl typ gregoriánský, i když badatelé v této otázce, jako ostatně i v mnoha jiných týkajících se našeho tématu, nejsou zajedno. Někteří (H. W. Codrington) předpokládají za základ liturgie Petrovy nějaký sakramentář blízký *Gelasiánskému*, který byl potom gregorianizován, jiní (H. Goussens) předpokládají naopak vývoj od gregoriánských pramenů cestou

---

²²⁷ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 117. Gruzínská verze liturgie sv. Petra stručně popisuje bohoslužebné úkony od čtení evangelia po vyznání víry. Tato verze snad obráží původní podobu této řecké liturgie. Dochované řecké rukopisy mají jeden společný pramen. Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 127.

²²⁸ Dá se tedy zjednodušeně říci, že se jedná o římskou mši přeloženou z jiného jazyka, než z latiny. Slovanská liturgie sv. Petra ovšem patří k prvnímu typu této bohoslužby: k Petrově liturgii s byzantským rámcem. Srov. F. V. MAREŠ, *Poměr slovanských textů liturgie sv. Petra k řeckému originálu ve světle rubrik*, s. 188.

²²⁹ Srov. J. VAŠICA, *Slovanská liturgie sv. Petra*, s. 5. L. POKORNÝ, *Z dějin liturgie u nás*, s. 37.

²³⁰ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 117.

gelasianizace. Pokorný nalézá mezi prameny liturgie svatého Petra prameny ambrosiánské, misál Bobbio a gelasiánské sakramentáře.²³¹

4.4 Argumenty pro existenci liturgie sv. Petra na Velké Moravě

Nyní se pokusíme představit skutečnosti, které mohou podporovat hypotézu o velkomoravském používání liturgie svatého Petra.

4.4.1 Užívání liturgie sv. Petra

Liturgie sv. Petra není výtvozem Konstantina a Metoděje. Byla známa, nicméně málo rozšířena mezi Řeky v Byzanci. Byla v praktickém užívání mezi řeckými mnichy v Illyriku,²³² které se vydalo v době papeže Řehoře III. (731 – 741) a byzantského císaře Lva III. Isaurského (císařem 717 – 741) na cestu samostatného liturgického vývoje, protože leželo na okraji vlivu liturgií východních i západních a byl zde vliv východního i západního patriarchátu, který samozřejmě nebyl vždy vyrovnaný. Snad zde mohly mít určitý vliv i předgregoriánské liturgie.²³³ Právě díky tomuto prolínání kultur zde docházelo k vývoji zvláštních liturgických forem.²³⁴ Také v řeckých klášteřích v Římě²³⁵ a jižní Itálii mnichové tuto liturgii užívali.²³⁶ Když byla tato liturgie používána v Illyriku, mohla být stejně dobře užívána i zde. Podle Josefa Vašici zvolili Konstantin s Metodějem po příchodu na Velkou Moravu raději liturgii

---

²³¹ Srov. L. POKORNÝ, *Z dějin liturgie u nás*, s. 38 – 39.

²³² Srov. J. V. POLC, *Posvátná liturgie*, s. 80. Illyrikum (starověké označení): oblast Balkánu mezi Dunajem a Adrií. Jižní hranice Illyrika procházela severním Řeckem. Srov. J. Myslivec, *Křesťanský Východ a my*, s. 32. Illyrikum obývaly slovanské kmeny. Srov. J. KADLEC, *Přehled českých církevních dějin 1*, s. 23. Vojtěch Tkadlčík poznamenává, že praktické použití liturgie sv. Petra není doloženo (kromě jejího užívání na Velké Moravě, přijímáme-li tuto hypotézu). Srov. V. TKADLČÍK, *Velehradská cesta k odloučeným bratřím*, s. 45.

²³³ Srov. L. POKORNÝ, *Z dějin liturgie u nás*, s. 39 – 40.

²³⁴ Srov. L. POKORNÝ, *Cyrlometodějské dílo liturgicky aktuální*, s. 58.

²³⁵ Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 129.

²³⁶ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin I. díl*, s. 64.

západní, konkrétně liturgii sv. Petra, místo byzantské liturgie sv. Jana Zlatoústého.²³⁷ K tomuto názoru se kloní také Šimon Marinčák, který vidí jako logické, že bratři ze Soluně nejprve přeložili do staroslověnštiny latinskou liturgii, která u nás byla zakořeněná, čímž vznikla liturgie sv. Petra, a pak teprve zaváděli liturgii byzantskou.²³⁸ Bohumil Zlámal zastává názor, že Konstantin s Metodějem přeložili do slovanštiny nejprve liturgii Jana Zlatoústého, jak o tom svědčí *Sinajské listy* a *Pražské zlomky*, a teprve po návratu z Říma přinesl Metoděj na Moravu liturgii sv. Petra.²³⁹

Liturgie sv. Petra se pochopitelně nemusela u nás užívat od samého začátku cyrilometodějské mise, ale například až po návratu Metoděje z Říma. Do té doby se zde mohla slavit liturgie byzantská. Pokud tedy existovala liturgie sv. Petra ve velkomoravském prostoru, Josef Vajs a Josef Vašica ukázali, že slovanský překlad liturgie Petrovy sahá do doby cyrilometodějské.²⁴⁰ I když tématem naší práce není filologický rozbor historických svědků nebo argumentace pomocí filologických shod, dále stručně zmíníme některé výsledky bádání.

4.4.2 Historické doklady liturgie sv. Petra

V následujícím textu se zastavíme u jedenácté kapitoly *Života Metodějova*, kde nacházíme zajímavou zmínku o „mši sv. Petra“, i u některých dalších literárních památek.

4.4.2.1 *Život Metodějův*

Svědectví o liturgii Petrově podává *Život Metodějův*, kde v jedenácté kapitole čteme: „Svatopluk bojoval s pohany a nic nepořídil, nýbrž otálel, a tu Metoděj, když se přibližovala mše sv. Petra, to je služba, vzkázal mu

---

²³⁷ Srov. A. DOSTÁL, *Problém slovanské liturgie*, s., 398 – 399.

²³⁸ Srov. Š. MARINČÁK, *Kapitoly z dejín byzantskej hudby*, s. 74.

²³⁹ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 64.

²⁴⁰ Srov. L. POKORNÝ, *Z dějin liturgie u nás*, s. 37.

řka: ‚Slíbíš-li mi, že ztrávíš den svatého Petra se svými vojíny u mne, důvěřuji v Boha, že ti je v brzku vydá.‘ Což se i stalo.²⁴¹ Tento úryvek bychom mohli interpretovat buď jako oslavu svátku sv. Petra²⁴² bez ohledu na ritus, v němž měla být bohoslužba slavena, nebo ve smyslu slavení liturgie sv. Petra. Druhou z těchto možností dokazuje Vojtěch Tkadlčík²⁴³ a dále ji předpokládá Josef Vašica,²⁴⁴ Josef Vajs²⁴⁵ i František Dvorník.²⁴⁶ Tkadlčík upozorňuje na důležitý rozdíl mezi spojením termínu „služba“ s dativem (služba svatému Petru) a genitivem (služba svatého Petra) a na základě toho přesvědčivě dokládá, že autor *Života Metodějova* měl na mysli liturgii sv. Petra.²⁴⁷ Pokud se přikloníme k tomuto výkladu dané zmínky ze *Života Metodějova*, je patrné, že bohoslužba je zde spjata se svátkem sv. Petra. „Událost kolem sloužení Petrovy liturgie vyznívá v celkové souvislosti jako událost mimořádná, která není běžná ani v družině Svatoplukově, ani Metodějově.“²⁴⁸ Zdá se, že Metoděj sloužil tuto mši sv. Petra u příležitosti svátku tohoto světce. Mohl ji sloužit i v jiné příhodné dny, ale z textu se nezdá, že by ji vysluhoval často.²⁴⁹ Tak dokazuje i Vojtěch Tkadlčík.²⁵⁰

4.4.2.2 Další literární památky

Josef Vašica na základě filologických rozborů usuzuje na vzájemný vztah *Kyjevských listů* a slovanské liturgie sv. Petra.²⁵¹ Podle něj jde u *Kyjevských listů* o samostatný doplněk k liturgii sv. Petra.²⁵² Dalším dokladem je gruzínský překlad liturgie sv. Petra. Vašica o něm uvádí, jak už bylo zmíněno,

²⁴¹ Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského, 11. Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 116.

²⁴² Tak předpokládá např. Ján Stanislav. Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 39.

²⁴³ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 22 – 24.

²⁴⁴ Srov. J. VAŠICA, *Slovanská liturgie sv. Petra*, s. 7 – 8.

²⁴⁵ Srov. J. VAJS, *Komentář*, s. 155.

²⁴⁶ Srov. F. DVORNÍK, *Byzantské misie u Slovanů*, s. 340, pozn. 17.

²⁴⁷ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 22 – 23.

²⁴⁸ P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 113.

²⁴⁹ Srov. *tamtéž*, s. 113 – 114.

²⁵⁰ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 23 – 24.

²⁵¹ Srov. L. POKORNÝ, *Z dějin liturgie u nás*, s. 39.

²⁵² Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 85.

že se jedná o nejméně zbyzantinizovaný, či obecněji řečeno orientalizovaný, překlad, který měl mít velmi blízko ke slovanskému.²⁵³ Vašica i Dvorník jsou přesvědčeni, že překladatelem byl Hilarion (822 – 875). Tento anachoreta žil v klášteře na Olympu a pobýval i v Římě. I když není doložen jeho osobní kontakt s Cyrilem a Metodějem, je zde nápadná časová souvislost. I přesto, že gruzínský překlad neznáme z žádného rukopisu z devátého či desátého století, Ladislav Pokorný považuje za dostatečně prokázané od Josefa Vajse a Josefa Vašici, že existoval. Poukazuje se na to, že středověké hlaholské misály římského obřadu se shodují ve všem s latinskými texty, ovšem s výjimkou kánonu, což je možné vysvětlit jen existencí Petrovy liturgie. Vajs a Vašica dále našli v těchto sakramentářích stopy cyrilometodějského (staroslověnského) jazyka. To je pokládáno za důkaz, že liturgie sv. Petra byla v užívání i zde, jinak by nemohla přežít až do hlaholských misálů Dalmatinců.²⁵⁴ Tyto misály na liturgii svatého Petra navazují a kánon Petrovy liturgie byl v nich použit.²⁵⁵ V embolismu po modlitbě Páně se objevují místní světci uctívání na Balkáně (např. sv. Petka). Ladislav Pokorný vyslovuje domněnku, že v gruzínském překladu chybějící *collecta*, *secreta* a *postcommunio* byly doplňovány z jiné bohoslužebné knihy, oproti tomu H. W. Codrington absenci těchto modliteb pokládá za chybu řecké předlohy.²⁵⁶

Pokud tedy Cyril a Metoděj nebo jejich spolupracovníci přeložili Petrovu liturgii z řečtiny do slovanského jazyka, je třeba se ptát, kde vzali předlohu. Ještě před nimi zde působili kněží z Řecka, jak se zmiňuje *Život Metodějův*,²⁵⁷ ti ji zde mohli mít s sebou. V tom případě by se dalo připustit, že občas zde byla liturgie sv. Petra sloužena již před rokem 863. Nebo si předlohu mohli soluňští bratři přinést s sebou díky své prozíravosti.²⁵⁸ To je ovšem věcí

---

²⁵³ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 117.

²⁵⁴ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 117. Oblast Dalmácie leží na východním pobřeží Jaderského moře. Většina tohoto území patří dnes Chorvatsku, část Černé Hoře.

²⁵⁵ Srov. L. POKORNÝ, *Liturgika II. Eucharistická slavnost ve starověku a středověku*, s. 129.

²⁵⁶ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 117.

²⁵⁷ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 5.

²⁵⁸ Srov. L. POKORNÝ, *Slovanská liturgie v proudu dějin*, s. 117.

domněnek, odpověď na tyto otázky nám historie s největší pravděpodobností zůstane dlužna.

4.5 Kritika hypotézy o liturgii sv. Petra

Mnozí autoři odmítají zmínku v *Životě Metodějově* (hlava 11) interpretovat jako doklad o existenci liturgie sv. Petra na Moravě v době působení Cyrila a Metoděje. Tento pohled zastávají Vladimír Petřek, Jiří Novák, Josef Leixner, pravoslavný Vladimír Buchta a z církve československé Drahomíra Soukupová.²⁵⁹ Také Antonín Dostál nepřijímá závěry J. Vašici, že zde byla sloužena liturgie sv. Petra, a je toho názoru, že Konstantin a Metoděj sloužili slovansky liturgii sv. Jana Zlatoústého s tím, že později zde mohla být bohoslužba měněna.²⁶⁰

Byla-li liturgie sv. Petra liturgií s byzantským rámcem, předpokládáme jako první část eucharistické liturgie *proskomidii*.²⁶¹ Někteří badatelé, například Josef Cibulka, odmítají použití byzantské liturgie na Moravě s poukazem na nálezy velkomoravských chrámů, které nejsou zařízeny pro byzantskou bohoslužbu. Tentýž závěr by tak měl podle našeho mínění platit i pro liturgii sv. Petra. Chybějící prostor pro konání *proskomidie* zde ale nevylučuje občasné použití Petrovy liturgie. A. J. Novák vytýká Josefu Vašicovi, že se v teorii o cyrilometodějském sloužení této liturgie opírá o rukopis, který pochází až z 18. století, kdy dochází k zesíleným snahám o unionizaci.²⁶²

---

²⁵⁹ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 13.

²⁶⁰ Srov. A. DOSTÁL, *Problém slovanské liturgie*, s. 400.

²⁶¹ Srov. P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 113.

²⁶² Srov. A. J. NOVÁK, *Cyrlometodějský ritus*, s. 140.

5 Liturgická pluriformita v cyrilometodějské misii

Na místě shrnutí 3. a 4. kapitoly si dovolíme navrhnout řešení. Jak ukazují doklady ve prospěch byzantské liturgie přednesené převážně pravoslavnými badateli, tak také důvody snesené ve prospěch západní liturgie, koexistovaly na Velké Moravě vedle sebe různé liturgie. Stejný názor zastával například Vojtěch Tkadlčík.²⁶³ Domníváme se, že všechny tyto liturgie užívali Cyril a Metoděj a jejich žáci. Poněkud nejasná zůstává úloha a postavení liturgie sv. Petra, ke které se mnozí autoři staví skepticky. Kloníme se k tomu, že byla v cyrilometodějské misii sloužena a měla v celku slovanské bohoslužby pevné místo; slavena mohla být na svátky související se sv. Petrem či při jiných příležitostech několikrát do roka, jak uvádí Tkadlčík.²⁶⁴ Každopádně ale nebyla „jedinou cyrilometodějskou liturgií, jakýmsi novým modelem liturgie“, jak poznamenává P. Aleš.²⁶⁵

Jak tedy mohla vypadat liturgická tvář Velké Moravy? Němečtí kněží, kteří u nás působili před začátkem byzantské misie svatých Konstantina a Metoděje, pokračovali jistě ve svém působení i během pobytu byzantských misionářů. Tito západní duchovní snad udrželi nadvládu latinské bohoslužby v okolí Nitry.²⁶⁶ Jistě zde byla přítomna liturgie byzantská²⁶⁷ a o svátcích svatého Petra snad také ona tolik diskutovaná nesoucí jméno tohoto apoštola.²⁶⁸ Papež Pavel VI. mluví o strastech a práci svatého Cyrila, kterou vynaložil, „aby při bohoslužbách jak latinského tak i byzantského obřadu se

---

²⁶³ Srov. V. TKADLČÍK, *Velehradská cesta k odloučeným bratřím*, s. 45.

²⁶⁴ Srov. V. TKADLČÍK, *Slovanská liturgie svatého Petra*, s. 22 – 24.

²⁶⁵ P. ALEŠ, *Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské*, s. 113.

²⁶⁶ Srov. R. ŘÍČAN - A. MOLNÁR, *Dvanáct století církevních dějin*, s. 341.

²⁶⁷ Pavel VI. mluví o tom, že Konstantin překládal liturgické knihy latinského i řeckého obřadu. Srov. PAVEL VI., *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů*, s. 11.

²⁶⁸ Srov. V. TKADLČÍK, *Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě*, s. 76.

užívalo slovanského jazyka“.²⁶⁹ Při hodinkách a jiných liturgických formách kromě mše Cyril s Metodějem nejspíše zůstávali u svého domovského rodného byzantského ritu. Bratři ze Soluně a jejich žáci tedy slavili mešní liturgii sv. Jana Zlatoústého, o určených dnech liturgii Bazila Velikého a kromě toho snad užívali římskou liturgii²⁷⁰ a bohoslužbu Petrovu. To kladlo na cyrilometodějský slovanský klérus vysoké nároky.²⁷¹ „Vcelku lze tedy liturgii, kterou Konstantin a Metoděj na Velké Moravě zavedli, charakterizovat jako originální kombinaci různých prvků byzantské a římské liturgické praxe“.²⁷² František Grivec je toho názoru, že Cyril přeložil východní eucharistickou liturgii do slovanského jazyka a posléze do něj přeložil i západní liturgii, protože se nezdá pravděpodobné, že by Řím povolil zavést byzantskou liturgii na území, které bylo pod západní jurisdikcí.²⁷³ Vzhledem k existenci liturgie sv. Petra a výskytu liturgie římské vyslovuje Vojtěch Tkadlčík domněnku, že pak už zbýval na staré Moravě jen krok k bohoslužbě pouze římské.²⁷⁴

*Život Metodějův*²⁷⁵ uvádí, že jeden z tzv. svatých *sedmipocetníků*, sv. Kliment, žák sv. Cyrila a Metoděje, byl dobře znalý latinského jazyka. Tentýž pramen²⁷⁶ i o Gorazdovi říká, že znal latinské knihy. Že tedy žáci slovanských apoštolů znali latinské písemnictví, nahrává domněnce, že byli schopni sloužit i latinskou liturgii, což v případě potřeby asi skutečně i dělali. Tyto prameny také říkají, že žáci byli znalí rovněž řeckých knih.²⁷⁷ Můžeme dodat, že obsáhnutí tří jazyků, tedy staroslověnštiny, latiny i řečtiny, z nichž každý měl jinou soustavu písma, znamenalo vlastně obsáhnout celou

---

²⁶⁹ PAVEL VI., *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů*, s. 21. Papež Pavel VI. zde na prvním místě jmenuje liturgii římskou.

²⁷⁰ Srov. V. TKADLČÍK, *Jednota Východu a Západu*, s. 79 – 80.

²⁷¹ Tito kněží, znalí různých liturgických tradic a nepochybně velmi vzdělaní, mohou být příkladem kněžím dnešní doby. Je třeba si uvědomit, že nelze pochopit vlastní liturgickou tradici v její plnosti, pokud chybí znalost ostatních tradic.

²⁷² R. VEČERKA, *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*, s. 9.

²⁷³ Srov. F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 77.

²⁷⁴ Srov. V. TKADLČÍK, *Jednota Východu a Západu*, s. 80.

²⁷⁵ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 17.

²⁷⁶ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 17.

²⁷⁷ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštolovia Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 59. Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 17, kde čteme, že učedníci Metodějovi vykonali pohřební obřady za něj latinsky, řecky i slovansky.

evropskou vzdělanost a kulturu. Tak vzdělaný tedy byl slovanský klérus na Velké Moravě.²⁷⁸

Život Metodějův nám poskytuje informaci, že se při světcově pohřbu slavily obřady latinsky, řecky i slovansky.²⁷⁹ Slovanský klérus toho tedy musel být schopen. Jak poznamenává Ján Stanislav, jistě by nekonali Metodějovi žáci obřady v latinské řeči, kdyby proti ní měl Metoděj výhrady. Koneckonců měla latina ve slovanské bohoslužbě pevné místo, protože papežský list *Gloria in excelsis Deo*²⁸⁰ nařizuje číst epištolu i evangelium nejprve latinsky. *Industriae tuae*²⁸¹ říká totéž jen o evangeliu.²⁸² Bylo to kvůli vyšší vrstvě (šlechtě) a cizincům?²⁸³ Podle Vojtěcha Tkadlčíka mohl být na Moravě zaveden svatým Metodějem řád, který určoval, kdy používat ten který obřad.²⁸⁴ Myšlenku spolupráce slovanské liturgie s liturgií římskou můžeme najít již u Jana VIII. v bule *Industriae tuae*, kde říká, že líbí-li se Svatoplukovi více mše latinská, ať je mu mše sloužena latinsky.²⁸⁵ A v téže bule čteme, aby se evangelium zpívalo latinsky a pak slovansky.²⁸⁶ Mají tedy být obřad latinský a slovanský nikoli konkurenty, ale spolupracovníky.²⁸⁷ Tato postupem času u nás zapomenutá vize spolupráce východní a západní bohoslužby je pro dnešek jistě inspirativní. Liturgického pluralismu na Moravě, ve kterém vidíme možnost velkého obohacení a požehnání, se dotkneme i v následující kapitole.

---

²⁷⁸ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 59 – 60.

²⁷⁹ Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 17.

²⁸⁰ Srov. HADRIÁN II., *Gloria in excelsis Deo*, s. 14.

²⁸¹ Srov. JAN VIII., *Industriae tuae*, s. 27.

²⁸² Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 62 – 63.

²⁸³ Srov. *tamtéž*, s. 64 – 65.

²⁸⁴ Srov. B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 21. Snad by k tomu mohla ukazovat zmínka v *Životě Metodějově* o blížící se službě sv. Petra. Srov. *Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského*, 11.

²⁸⁵ Srov. JAN VIII., *Industriae tuae*, s. 27.

²⁸⁶ Srov. *tamtéž*.

²⁸⁷ Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka českých církevních dějin*, s. 18. Zde si dovolíme nepříjemnou otázku do vlastních řad: Je v pořádku, pokud se západní klérus dívá na liturgii byzantskou, kterou u nás slaví řeckokatolíci, spatra? I při formaci západních kněží v moravské provincii se někdy až s obavami hledí na to, když alumni kněžských seminářů dávají najevo zájem o východní liturgii. Z rozhovorů se západními věřícími je mnohdy patrné, že namnoze nepovažují východní liturgii za plnohodnotnou „mši“. Tyto nezdravé jevy komplikují také ekumenický dialog s východním křesťanstvem a ukazují na paradoxní uzavřenost či snad až strach západních křesťanů bojících se možná i o svou identitu. Kořeny tohoto jevu jsou však hlubší a mimo rámec této práce.

6 Význam slovanské liturgie pro nás dnes

V předchozím textu jsme se zabývali ritem slovanské liturgie. Po ohlédnutí do daleké historie se v této kapitole²⁸⁸ pokusíme položit si otázky po významu slovanské liturgie pro dnešního moravského či českého katolíka. Domníváme se, že liturgie ve staroslověnštině u nás má budoucnost. Nesouhlasíme s názorem, že je to mrtvá forma, kdy vydání „pokoncilního“ hlaholského misálu, o němž se zmíníme v kapitole 6.1, byl jen poslední „výkřik do tmy“ a pokus obnovit „tradicí bez budoucnosti“. Můžeme se také ptát, zda může byzantská liturgie, která byla mateřskou bohoslužbou slovanských věrozvěstů, nějak obohatit naši západní liturgii. Slovanská liturgie je totiž výjimečným příkladem vhodné a plodné liturgické inkulturace. V případě liturgie sv. Petra, provokativně řečeno, snad až příkladem liturgického synkretismu. Má být Morava dále mostem, místem, kde se přibližuje liturgický Západ a Východ? Není to trvalé povolání zdejší církve vetknuté do jejích kořenů sice v dávné minulosti, avšak nikoliv odvolané? Považujeme za nutné se i v tomto ohledu ke svým kořenům vracet. Cyrilometodějské dílo na Moravě nám potvrzuje, že při spojení tradic Východu a Západu „nikdo není tímto sloučením nucen vzdávat se svých vlastních duchovních a národních hodnot a že úctou k dědictví cizímu zřejměji vysvítá duchovní bohatství tomu kterému národu“.²⁸⁹

---

²⁸⁸ Tato kapitola souvisí s cyrilometodějskou tradicí v Čechách a na Moravě, s jejím významem protiněmeckým, s unionistickými sjezdy, s myšlenkami panslavismu apod. Tato práce si nemůže dělat ambice na zmapování cyrilometodějské myšlenky a jejího významu v moderních dějinách našeho národa. Proto vyzdvihneme z této pestré mozaiky jen některé aspekty, které mají vztah ke slovanské liturgii. Cyrilometodějskou myšlenku a její význam pro naši církev zkoumá např. P. AMBROS, *Kam směřuje česká katolická církev? Teologie obnovy*, s. 7 – 24, 168 – 196.

²⁸⁹ *Z listu papeže Jana Pavla II. přečteného v roce 1985 na Velehradě*, s. 24.

6.1 Hlaholská mše po II. vatikánském koncilu

Nejprve pojednáme o současné hlaholské mši, která navazuje na slovanskou liturgii a zároveň je svým ritem zcela římská podle řádu eucharistické liturgie reformované po II. vatikánském sněmu. Termín *hlaholská mše* se má používat pro mše sloužené podle privilegia uděleného po posledním koncilu, abychom mohli sloužit mši svatou podle tzv. *hlaholského misálu*. Jedná se o mši římského obřadu ve staroslověnském jazyce.²⁹⁰ Takové privilegium znamená pro naše diecéze velkou výsadu a je politováníhodné, že se hlaholská mše prakticky neujala. Po koncilu, který byl bezesporu největší událostí 20. století v katolické církvi, se objevily snahy oživit hlaholskou mši. Pokusíme se nyní srovnat naše dvě edice misálu ve staroslověněštině: vydání z roku 1972 a 1992. *Missale Romanum* pro naši hlaholskou mši připravil Vojtěch Tkadlčík pod vedením Františka Václava Mareše s dalšími vědeckými pracovníky.²⁹¹ Při tvorbě českého hlaholského misálu podle požadavků obnovené liturgie jako vzor posloužily *Kyjevské listy*. Pro písmo bylo podle tohoto vzoru zvoleno hlaholské písmo velkomoravského typu, po stránce jazyka byl užit cyrilometodějský jazyk užívaný na Velké Moravě.²⁹² Jedná se o rekonstruovanou moravskou církevní slovanštinu.²⁹³ Tam, kde to bylo možné, byly použity texty z Vajsova vydání římského misálu ve slovanském jazyku z roku 1927.²⁹⁴ Použití hlaholského misálu je možné na celém území českých i moravských diecézí, ale je ho přípustné použít i jinde.²⁹⁵ Texty současně platného, tedy druhého vydání hlaholského misálu z roku 1992, je možné použít nejen v den svátku světců, pro které obsahuje mešní formulář, ale i pro votivní mše ke cti těchto světců. Při všech mších k oslavě svatých,

---

²⁹⁰ Srov. J. VRANA, *Pokyny o sloužení hlaholské mše podle vydaného misálu*, s. 75.

²⁹¹ Srov. *Rimskij misal. Missale Romanum. Rimskij misal povelénijem svjataho vseljenskaho senma vatikanskaho druhaho obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan*, s. 198 (tiráž).

²⁹² Srov. J. HRDLIČKA, *Pokyny pro uživatele hlaholského misálu*, s. 186 – 187.

²⁹³ Srov. V. HUŇÁČEK, *Cyrlometodějský odkaz, kacíři a reformace*, s. 78.

²⁹⁴ Jedná se o *Rimski Misal slověnskím jezikom přěsv. G. N. Urbana papi VIII. povelěnen izdan. Missale Romanum Slavonico idioma ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V Pontificis Maximi iussu editum a Pio X reformatum et SSMI D. N. PII XI auctoritate vulgatum*.

²⁹⁵ První vydání tohoto misálu bylo určeno jen pro olomouckou arcidiecézi.

jejichž propria jsou v tomto misálu, se může zpívat *Slava i Věruju*. Bohoslužby, které jsou slaveny tímto způsobem, mají být zpívané, a to nejlépe ve všech částech, které zpívat lze. Lid může při těchto mších zpívat písně z *Kancionálu*, jak je zvykem při běžných bohoslužbách.²⁹⁶ Výslovně je uvedeno, že výzva a odpověď po čtení Božího slova má být zpívaná. Zdůrazněna je role chrámového sboru při slavení těchto mší.²⁹⁷ Ve sledovaném misálu se již od jeho prvního vydání zavádí česká liturgická výslovnost hlaholského textu. Této výslovnosti má napomáhat přepis textů latinkou.²⁹⁸

6.1.1 První vydání hlaholského misálu podle nového mešního řádu (1972)

Naše první vydání hlaholského misálu pro římskou liturgii v její „pokoncilní“ formě, nyní nazývané řádnou formou, ve staroslověnině, vychází v Olomouci již roku 1972 pro tamní arcidiecézi jako *Rimskij misal slověnskym jazykem. Missale Romanvm lingva Veteroslavica ex indulto Apostolico pro Archidioecesi Olomucensi ad experimentum editum*.²⁹⁹ Kongregace pro bohoslužbu udělila schválení dekretem datovaným 21. 6. 1971 (prot. n. 1209/71). Toto vydání bylo schváleno na zkoušku a je psáno pouze latinkou. Misál sestavil Vojtěch Tkadlčík a byl vydán 26. 7. 1972.³⁰⁰ Tento misál obsahuje 16 formulářů proprií k našim svatým. Zahrnuje také biblická čtení, která jsou naopak ve vydání druhém vynechána, protože v něm se už počítá s použitím textů z českého vydání lekcionáře. Biblická čtení tedy podle

---

²⁹⁶ Pokyny pro uživatele mluví jen o *Kancionálu* a neberou při tom v potaz, že je na území naší republiky ještě jeden řádně schválený zpěvník, a to *Mešní zpěvy*, které pokládáme v mnoha ohledech za zdařilejší. Tyto jsou v používání na některých místech v Čechách, někde koexistují v jedné farnosti *Mešní zpěvy* i tzv. *jednotný kancionál*. *Mešní zpěvy* se ale v širším měřítku neujaly, slovy Z. B. Bouše, „k hanbě české katolické církve“. Z. B. BOUŠE, *O českém liturgickém zpěvu*, s. 68.

²⁹⁷ Srov. J. HRDLIČKA, *Pokyny pro uživatele hlaholského misálu*, s. 187 – 188.

²⁹⁸ Srov. V. TKADLČÍK, *Ediční poznámky*, in *Rimskij misal. Missale Romanum. Rimskij misal povolěním svjataho vseljenskaha senma vatikanskaha druhaha obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaha izdan*, s. 191. O české liturgické výslovnosti slovanštiny v *hlaholském misálu* je pojednáno *tamtéž*, s. 191 – 193.

²⁹⁹ Tento misál i jeho druhé vydání, jež vyšlo roku 1992 pod poněkud pozměněným názvem, budeme zkráceně nazývat podle současného úzu *hlaholský misál*.

³⁰⁰ Srov. B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 27.

tohoto prvního vydání hlaholského misálu měla být ve slovanštině a měla se zpívat, zpočátku bylo dovoleno nahradit je českými. Misál dává možnost, aby se mešních formulářů kromě samotného dne, na který připadá svátek, mohlo použít i v jiné dny, ve kterých to lze, jako votivní.³⁰¹ Pro snadnou účast lidu na hlaholské mši vyšla v Olomouci k prvnímu vydání hlaholského misálu i malá brožurka obsahující Olejníkovo staroslověnské ordinárium bez Kréda.³⁰²

6.1.2 Druhé vydání hlaholského misálu podle nového mešního řádu (1992)

Ve druhém, definitivním, vydání vyšel pak tento staroslověnský misál v Olomouci roku 1992 jako *Rimskyj misal. Missale Romanum. Rímskyj misal povelěnijem svjataho vseljenskaho senma vatikanskaho druhaho obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan. Mešnij čin s izbranyimi mšami vlašča češskaho v slověnskyj jazyk přeložen. Kongregace pro bohoslužbu a disciplínu svátostí* jej schválila dekretem datovaným 18. 9. 1991 (prot. CD 564/90). Tento hlaholský misál lze použít pro mše s lidem o svátcích našich patronů, pro které obsahuje proprium. Pro čtení se má užít lekcí v češtině, které jsou uvedeny v lekcionáři.³⁰³ Oproti prvnímu vydání hlaholského misálu z r. 1972 má druhé vydání z r. 1992 na dvoustraně vždy text v hlaholici a v důsledném přepisu latinkou a navíc jsou přidány 4 mešní formuláře oproti prvnímu vydání. Celkem je zde obsaženo 20 mešních formulářů.

---

³⁰¹ I podle *Všeobecných pokynů k Římskému misálu* (1970), 332. Srov. J. VRANA, *Pokyny o sloužení hlaholské mše podle vydaného misálu*, s. 73.

³⁰² Nazvána byla *Hlaholská mše, ordinarium. Příručka pro účast božího lidu na hlaholské bohoslužbě*.

³⁰³ Srov. Dekret Kongregace pro bohoslužbu a disciplínu svátostí, in *Rimskyj misal. Missale Romanum. Rímskyj misal povelěnijem svjataho vseljenskaho senma vatikanskaho druhaho obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan.*, s. 8.

6.1.2.1 Obsah druhého vydání hlaholského misálu

Druhé vydání hlaholského misálu obsahuje *ordo missae* podle misálu Pavla VI., prefaci o svatých, o svatých mučednících, o svatých pastýřích, o svatých pannách a řeholnicích, jednu obecnou prefaci, římský kánon, druhou, třetí a čtvrtou eucharistickou modlitbu včetně jejich prefací. V příloze je pak více forem vstupního pozdravu shromáždění celebrantem, úkonu kajicnosti, odpovědí na výzvu „*Tajemství věry*“, slavnostní požehnání o Panně Marii a sv. Petru a Pavlu, dále pak dvě modlitby nad lidem se vztaženými rukama pro svátky svatých. *Proprium de sanctis* má texty pro svátky Panny Marie, Matky jednoty křesťanů (18. 1.) s vlastní prefací, sv. Vojtěcha (23. 4.), sv. Jana Sarkandra³⁰⁴ (6. 5.), sv. Jana Nepomuckého (16. 5.) s prefací, sv. Klementa Maria Dvořáka (20. 5.), sv. Zdislavy³⁰⁵ (30. 5.), sv. Jana Nepomuka Neumanna (19. 6.), sv. Petra a Pavla (29. 6.) s prefací, sv. Prokopa (4. 7.), sv. Cyrila a Metoděje (5. 7.), bl. Hroznaty (14. 7.), sv. Gorazda a druhů (27. 7.), sv. Benedikta, Jana, Matěje, Izáka a Kristýna (25. 8.), sv. Ludmily (16. 9.), sv. Václava (28. 9.), sv. Radima (12. 10.), sv. Hedviky (16. 10.), sv. Josafata (12. 11.), sv. Anežky České (13. 11.), sv. Klimenta I. (23. 11.) s prefací. V další příloze pak najdeme několik formulářů *modlitby věřících*, modlitby přede mší svatou a díkyčinění po mši. V notové části jsou potom příslušné části s notovým zápisem. Nápěvy jsou adaptované chorální melodie, které známe jako výběr latinských zpěvů *Missa mundi*.³⁰⁶ Samozřejmě jsou pokyny pro uživatele a hlaholská abeceda. V tomto druhém vydání hlaholského misálu se v pokynech pro uživatele uvádí, že se připravují na zkoušku originální nápěvy přizpůsobené slovanskému textu.³⁰⁷

---

³⁰⁴ V textu misálu samozřejmě uveden ještě jako blahoslavený. Svatořečen byl r. 1995.

³⁰⁵ V textu misálu samozřejmě uvedena ještě jako blahoslavená. Svatořečena byla r. 1995.

³⁰⁶ Srov. *Missa mundi*, Olomouc, 1982.

³⁰⁷ Srov. J. HRDLÍČKA, *Pokyny pro uživatele hlaholského misálu*, s. 187. Není nám známo, že by tyto nápěvy byly zveřejněny.

6.1.2.2 Doplnky ke druhému vydání hlaholského misálu

K hlaholskému misálu vyšla r. 1991 v Olomouci i brožura formátu A5 pro lid s příslušnými částmi mešního řádu.³⁰⁸ V tomtéž městě vyšel také sešit *Hlaholské mešní zpěvy pro chrámové sbory a Boží lid*,³⁰⁹ který je datován rokem 1992. Zde jsou k formulářům sedmi význačnějších svátků zhudebněné antifony z hlaholského misálu ke vstupu, k přípravě darů a k přijímání, k ostatním formulářům jen responsoriální žalm a „alelujový“ zpěv před evangeliem. Nápěvy zde obsažené se mohou používat „zatím nezávazně na zkoušku, pokud nebudou nahrazeny jinými“,³¹⁰ což se dosud nestalo a minimálně v blízké budoucnosti to ani nelze očekávat. V *Kancionálu, společném zpěvníku českých a moravských diecézí*, ve vydáních pro olomouckou (a později pro olomouckou a ostravsko-opavskou) diecézi,³¹¹ je zařazeno staroslověnské ordinárium Josefa Olejníka (č. 584), které je totéž, jako ve výše uvedené brožuře³¹² pro lid ke mši podle hlaholského misálu v *novus ordo missae*. Ve druhém vydání hlaholského misálu je také vyjádřeno přání, aby „naši hudební skladatelé byli povzbuzováni ke skládání vhodných nápěvů na hlaholské texty“.³¹³

³⁰⁸ Nazvána byla *Hlaholská mše. Mešní řád se zpěvem. Příručka pro účast lidu na hlaholské bohoslužbě*.

³⁰⁹ Srov. *Hlaholské mešní zpěvy pro chrámové sbory a Boží lid (Příloha Hlaholského misálu)*.

³¹⁰ J. HRDLÍČKA, Komise pro liturgii při biskupské konferenci (úvodní slovo), in *Hlaholské mešní zpěvy pro chrámové sbory a Boží lid (Příloha Hlaholského misálu)*. Není nám známo, že by se tyto zpěvy při liturgii ujaly, natož aby byly nahrazeny jinými. Přitom by je bylo možno použít i při liturgii jinak slavené v celém rozsahu v češtině. Totéž se týká staroslověnského ordinária. Srov. *Musicam Sacram*, 51.

³¹¹ Kromě staroslověnského ordinária v některých vydáních *Kancionálu* obsahuje tento zpěvník i píseň *Hospodine, pomiluj ny* (asi z 10. stol.) ve dvou, resp. třech nápěvových a textových verzích (č. 930 A, 930 C, resp. i 930 B), které ale podle značek nelze při mši použít na místě vstupní antifony a antifony k přijímání; lze je samozřejmě vhodně použít např. na závěr mše, tedy již mimo rámec mešní liturgie. *Kancionál* však pro hlaholskou mši neobsahuje odpovědi na pozdravy, dialog před prefací a jiné části příslušející lidu. *Mešní zpěvy* obsahují ve slovanštině jen dvě písně, které řadí k písním „na konci bohoslužeb“ (tedy vlastně už mimo eucharistickou liturgii): *Hospodine, ulituj nás* (s. 891) a *Hospodine, pomyluj ny!* (s. 892). Zdroje, odkud tyto písně pocházejí, jsou v rejstříku na konci této liturgické knihy. K písni *Hospodine, pomiluj ny* je vhodné zmínit, že rozborů v ní spatřují prvky staroslověnské, církevně-slovanské a české. Srov. R. TUREK, *Svatý Vojtěch*, s. 95.

³¹² Srov. *Hlaholská mše. Mešní řád se zpěvem. Příručka pro účast lidu na hlaholské bohoslužbě*.

³¹³ J. HRDLÍČKA, *Pokyny pro uživatele hlaholského misálu*, s. 187. Srov. J. HRDLÍČKA, Komise pro liturgii při biskupské konferenci (úvodní slovo), in *Hlaholské mešní zpěvy pro chrámové sbory a Boží lid (Příloha Hlaholského misálu)*. Je otázkou, nakolik je to reálné, když se hlaholská mše v praxi téměř vůbec neujala.

6.1.3 Hlaholská mše v praxi

Sloužení hlaholských mší tak, jak je uvažuje „pokoncilní“ hlaholský misál, se bohužel neujalo. Několik farností si z Kancionálu osvojilo staroslověnské ordinárium zhudebněné Mag. Josefem Olejníkem, které není striktně vázáno na hlaholskou mši.³¹⁴ Ale není právě hlaholská liturgie onou harmonií starých a nových prvků, které máme umět spojovat, a kráčet bezpečnou cestou vstříc pokroku, jak o tom mluví *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům, milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů?*³¹⁵ Dovolíme si ocitovat závěr pokynů pro uživatele druhého vydání hlaholského misálu: „Zpočátku asi nebude mnoho těch, kdo se odváží sloužit hlaholsky. Přece však je potřeba, aby si všechny farní úřady opatřily tento misál, popřípadě i další liturgické pomůcky, které budou vydávány, aby byly po ruce, až později bude možno jich využít. Bude to úkolem mladé kněžské generace, aby si osvojila praktickou znalost této liturgie, aby neztratila kontakt s tímto duchovním dědictvím a dovedla ho využít ke zvýšení úcty k našim národním světcům a k obohacení a prohloubení našeho náboženského života“.³¹⁶ I v oblasti liturgického bohatství bychom si měli počínat jako moudří hospodáři, kteří z pokladů liturgie vhodně vynášejí věci nové i staré (srov. Matouš 13, 52).

Co se týká hlaholské mše v tradiční, tzv. tridentské formě, konají ji u nás každý rok na slavnost sv. Cyrila a Metoděje³¹⁷ duchovní *Kněžského bratrstva sv. Pia X.* na návrší u Sadů u Uherského Hradiště v archeologické lokalitě

---

³¹⁴ Srov. *Musicam Sacram*, 51.

³¹⁵ Srov. PAVEL VI., *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů*, s. 15.

³¹⁶ J. HRDLIČKA, *Pokyny pro uživatele hlaholského misálu*, s. 188.

³¹⁷ Informace o konání: <http://www.fssp.cz/>, sekce *termíny akcí*.

Špitálky. Tuto mši slouží v chorvatské církevní slovanštině podle Vajsova hlaholského misálu.³¹⁸

6.2 Slovanský jazyk jako „slovanská latina“

Latina nebyla a není našim věřícím srozumitelná. To ale samozřejmě není důvod ji z bohoslužby vytlačit. Je jistě potěšitelné, že přibývá farností, kde se latina v menší či větší míře při bohoslužbách užívá.³¹⁹ Jazyk staroslověnský, například jazyk nynější hlaholské mše, je lidu z velké části srozumitelný, třebaš po určitém vysvětlování. Tím tento jazyk pro Slované nad latinu vyniká.³²⁰ Uvedení domácího jazyka do liturgie, jak toho byli naši předkové svědky, byl progresivní a revoluční počín, který o tisíc let předběhl v katolické církvi vývoj, který nastal po posledním koncilu.³²¹ Když *Vaticanum secundum* dovoluje širší užití lidových jazyků v liturgii, nezapomene zdůraznit význam latiny a vyslovuje naléhavé přání, aby byla latina v liturgii zachována. To, co latinský jazyk znamená pro celosvětovou církev, je slovanský jazyk v liturgii pro slovanské národy. Dnes už nám není blízká idea panslavismu a podobné vize, ale přesto díky slovanské liturgii můžeme cítit určitou slovanskou sounáležitost. A bylo by snad vhodné častěji připomínat, že slovanským písmem, jazykem, literaturou a bohoslužbou jsme se postavili na roveň kulturně vzdělaným evropským národům.³²²

---

³¹⁸ Srov. V. HUŇÁČEK, *Cyrlometodějský odkaz, kacíři a reformace*, s. 78. Jedná se o *Rimski Misal slověnskimi jeziki prešv. G. N. Urbana papi VIII. poveljen izdan. Missale Romanum Slavonico idiomate ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V Pontificis Maximi iussu editum a Pio X reformatum et SSMI D. N. PII XI auctoritate vulgatum*.

³¹⁹ Někdy až hysterické obavy, že opětné uvádění latinského jazyka do bohoslužeb je nenápadné zavádění „starých pořádků“, se nejeví jako podložené. Návratem určité míry latiny do našich bohoslužeb jen ponecháváme latinskému liturgickému jazyku místo, které mu právem náleží.

³²⁰ Srov. J. VRANA, *Pokyny o sloužení hlaholské mše podle vydaného misálu*, s. 73.

³²¹ Srov. K. HABOVŠTIAKOVÁ – E. KROŠLÁKOVÁ, *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*, s. 20. Privilegované postavení latiny v západní liturgii narušila ještě před zavedením staroslověnštiny bohoslužba v góštině. Srov. L. POKORNÝ, *Cyrlometodějské dílo liturgicky aktuální*, s. 59.

³²² Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*, s. 87.

6.3 Poselství slovanské liturgie pro dnešní dobu

S rostoucím přistěhovalectvím, migrací obyvatelstva, stíráním kulturních rozdílů a sjednocováním Evropy jsou často vyslovovány obavy o identitu jednotlivých národů. Tyto obavy a snahy o národní uvědomění a doceňování tradic a kultury vlastního etnika docházejí do určité míry vyjádření např. v poněkud kontroverzním vyvěšování státních vlajek v kostelích v blízkosti oltáře. Při probouzení zdravého vlastenectví by mohla mít význam právě tradice slovanské liturgie, která přes své nedlouhé trvání vtiskla křesťanství u nás zvláštní charakter. Na srozumitelný jazyk cyrilometodějské liturgie se odvolávalo husitství i modernistický klérus přelomu 19. a 20. století. Velkou roli by slovanská bohoslužba měla hrát v díle ekumenismu. „Již sv. Josafat Kuncovyč, jeden z hlavních sloupů brestské unie, se dovolával přímo sv. Cyrila a Metoděje na obranu sjednocení...a ze slovanské liturgie čerpal všechny důvody pro sjednocení“.³²³ V době ekumenického úsilí podpořeného II. vatikánským koncilem, může být jistě slovanská liturgie inspirativní jako ta, která v sobě pojí bohatost byzantské liturgie a střízlivost i právnickou strohost liturgie římské.³²⁴ Velmi starou tradici má v našem národě úcta ke sv. Klimentovi. Řeckokatolický exarcha Ladislav Hučko říká, že „dědičstvo úcty ku svätému Klimentovi môžeme považovať aj za akýsi ukazovateľ smeru, ktorým sa máme uberať, ak chceme byť verní odkazu našich svätcov“.³²⁵

Konstituce *Sacrosanctum Concilium* zdůrazňuje přítomnost Krista ve slovech Písma předčítaného při liturgii. Důležitost Božího slova je při ní mnohdy stále ještě podceňována. Přitom bohoslužebné shromáždění je vlastním místem předčítání Písma. V liturgii se křesťan skutečně setkává s Kristem i v jeho slově a tato idea měla najít po koncilu svůj odraz v samostatných bohoslužbách, které měly být skutečným slavením Božího

³²³ V. TKADLČÍK, *Velehradská cesta k odloučeným bratřím*, s. 57.

³²⁴ Srov. B. SMÉKAL, *Kapitoly z českých a slovanských církevních dějin*, s. 345.

³²⁵ L. HUČKO, *K otázke úcty a kultu svätých s dôrazom na kult sv. Klimenta pri prvopočiatkoch kresťanstva v Čechách, na Morave a na Slovensku*, s. 65.

slova.³²⁶ Působení oživujících slov věčného života jistě mnohem lépe chápali a pociťovali obyvatelé Velké Moravy, kteří byli přítomni na mších německého misijního kléru. Naši předkové nemohli rozumět Písmu předčítanému latinsky. Jistě se misionáři snažili mluvit místním jazykem během kázání, ale ke skutečnému setkání s Kristem v jeho slově mohlo dojít, až když byzantská misie začala konat bohoslužby ve srozumitelném jazyce. Tehdy mohli staří Moravané poslouchat, co chce říct Ježíš Kristus přímo jim, mohli žít z Božího slova a Slovo je mohlo posilovat v jejich denním životě. Toto musela být skutečnost, která na Moravany hluboce zapůsobila.³²⁷ To může být i pro naši liturgii impulz a podnět pro reflexi, jak nasloucháme Božímu slovu a jak po něm lačníme.³²⁸ Když půjdeme v našich úvahách ještě dále, můžeme se podívat na dnes běžnou praxi v mnohých moravských farnostech. Pokud se někde koná samostatná bohoslužba slova například jako náhrada za mši během dovolené kněze, je „nutné“ podat lidem Tělo Páně, a to i přesto, že mohli být u přijímání předchozí den. Jak vážně bereme skutečnou a pravou přítomnost Krista v jeho slově, které se při bohoslužbě zvěstuje, když prakticky svou nevíru v tuto přítomnost vyjádříme ve formě nutného „přívěsku“ v podobě rozdílení svatého přijímání? Jistě, Kristova přítomnost „substantialiter“ zde a nyní na zemi je jen v Eucharistii, přesto je Kristus ve slovech Písma čteného v liturgii přítomen „vere et realiter“. Poselství slovanské bohoslužby vidíme i v tomto impulzu k docenění role Písma v liturgii.

Zajímavostí by mohl být poukaz na slovanskou liturgii jako vzor liturgické obnovy. Papež Pavel VI. nás s poukazem na nadčasovost díla svatého Cyrila vybízí, abychom „ještě více s rozvahou a moudrostí pracovali i dále na liturgické reformě“,³²⁹ která, jak se domníváme, není ještě zdaleka dotažena do svého konce. Slovanská bohoslužba přichází v době, kdy na

---

³²⁶ Samostatné bohoslužby slova se však v praxi příliš neujaly, vyjma bohoslužeb slova konaných jako náhrada za mši, tedy jako nouzové řešení.

³²⁷ Srov. P. PÍŤHA, *Svatí Cyril a Metoděj. Velehrad – symbol a úkol*, s. 69 – 70.

³²⁸ Ne nadarmo byl tzv. „nultý“ rok příprav na cyrilometodějské výročí v roce 2013 věnován Božímu slovu.

³²⁹ PAVEL VI., *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů*, s. 21.

Západě se prosazuje latina a na Východě pod vlivem Cařihradu řečtina. „Ustanovenie slovanskej bohoslužby bolo takto pre vtedajšiu dobu niečo neobyčajného a pôvodného, akýsi návrat k prvým kresťanským storočiam“.³³⁰ Není tu nápadná paralela s liturgickou obnovou po Druhém vatikánském koncilu, která se snažila do jisté míry očistit liturgii od středověkých nánosů a restaurovat ji v určitém smyslu do podoby prvních staletí? Idea *jednoty víry vyznávané v jednotě jazyka* přechází v pojetí *jednota víry v pluralitě jazyků*,³³¹ což bylo i pojetí Cyrila a Metoděje opírajících se o toto běžné východní chápání.

6.4 Pohled pootevřenými dveřmi na budoucnost slovanské liturgie

Dnes u nás máme slovanskou liturgii východní, slavenou v církevní slovanštině, a západní, která je jakousi „liturgickou popelkou“. Západní slovanská liturgie se datuje již od dob působení Konstantina a jeho bratra na našem území, kdy přeložili západní bohoslužbu do slovanského jazyka.³³² Smrt sv. Metoděje a události, které zanedlouho následovaly, byly těžkou zkouškou pro slovanskou liturgii. Naštěstí „myšlenka byla příliš veliká a silná, aby pro tento první nezdar zanikla“.³³³ Jaká je budoucnost západní slovanské, nebo spíše hlaholské liturgie? O hlaholskou liturgii slavenou podle obnoveného liturgického řádu není mezi kněžími zájem a mnozí věřící ani neví, že taková liturgie existuje. Nebo spíše kněží ani neví, proč a jak takovou liturgii sloužit. Od smrti Vojtěcha Tkdalčíka, aspoň pokud je nám známo, hlaholskou liturgii nikdo neslouží. Nepovažujeme za šťastné, že se tato liturgie neslaví aspoň

---

³³⁰ F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 72 – 73.

³³¹ Srov. J. B. LÁŠEK, *Cyrlometodějská tradice od roku 1880 do současnosti*, s. 15.

³³² Srov. F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 77. Zde ponecháváme stranou otázku obřadu.

³³³ J. SAMSOUR, *Církevní dějiny obecné*, s. 360.

příležitostně v kněžských seminářích. Prakticky celé úsilí věnované tvorbě hlaholského misálu, vydání hudebních pomůcek apod. vyšlo naprázdno.

Protože „Kristovo tajemství je tak nevyčerpatelně bohaté, že žádná liturgická tradice je nemůže beze zbytku vyjádřit“,³³⁴ můžeme za zcela oprávněné označit oživení cyrilometodějské tradice u nás, ať už formou staroslověnsky konané liturgie v řádné formě římského ritu či ve slavení Kristova tajemství v podobě celebrace v byzantském ritu v církevní slovanštině, kterého by se účastnili i věřící latinské církve. Západní kněží by kromě toho mohli více mluvit o pokladu východní modlitby, teologie a liturgie, což by našim věřícím umožnilo lépe pochopit Slovanů hlásící se k řeckokatolické či pravoslavné církvi, ale také lépe porozumět velkomoravskému dílu Cyrila a Metoděje, neboť oni sami byli odkojeni východní teologií a spiritualitou. Podle konstituce *Sacrosanctum Concilium* mají všechny obřady stejná práva a stejnou úctu.³³⁵ My Slované bychom si mohli vzpomenout na poněkud macešský postoj západní církve ke slovanské liturgii, když se na koncilu v návrhu této konstituce objevila „formulace, že církev vždy uznávala stejnou důstojnost různých obřadů“,³³⁶ která pak pro svou nepravdivost byla vynechána.³³⁷ Navíc v *katolicismu*, jak napovídá už samo toto slovo, je pluralita obecně, a tedy i pluralita liturgická, zdravým projevem života církve.³³⁸ Nebylo by znovuoživení slovanské liturgie jakousi *anamnezí* počátků naší víry?³³⁹

Slovenský národ, který je nám ze slovanských národů nejbližší, se před několika lety vydal cestou obnovy starých a nejen svých bohoslužebných tradic. Příkladem může být řeckokatolíky každoročně slavená starobylá liturgie sv. Jakuba.³⁴⁰ Pravoslavná církev slavila roku 2009 liturgii sv. Marka.³⁴¹ Byla

---

³³⁴ *Katechismus katolické církve*, 1201.

³³⁵ Srov. SC 4.

³³⁶ F. KUNETKA, *Pluriformita liturgie jako prevence polarizace*, s. 28.

³³⁷ Srov. *tamtéž*.

³³⁸ Srov. *tamtéž*, s. 30.

³³⁹ Srov. P. AMBROS, *Kam směřuje česká katolická církev? Teologie obnovy*, s. 194.

³⁴⁰ V roce 2010 ji řeckokatolíci slavili 22. 10. v městě Vranov nad Topľou, část Čremenné.

³⁴¹ Srov. *Služenie starobylej liturgie sv. apoštola a evanjelistu Marka*, dostupné na internetu http://www.orthodox.sk/?page_id=403.

by tedy možná u nás obnova, rekonstrukce liturgie sv. Petra? Musíme říci, že asi stěží. Při rekonstrukci této liturgie bychom si mnohé údaje museli jen domýšlet a navíc by to mohlo způsobit potíže v ekumenickém úsilí ve vztahu k pravoslavné církvi, neboť mnozí pravoslavní odborníci nepřijímají názor, že Konstantin s Metodějem slavili na Moravě tuto bohoslužbu. Pravoslavná církev, která užívá staroslověnštinu, sebe samu chápe jako právoplatnou dědičku odkazu soluňských bratří. Rezervovaně se staví i k zájmu římských katolíků o ikony a byzantskou liturgii; takový zájem bez přijetí pravoslaví totiž z jejich pohledu není nic platný. Z těchto důvodů by případnou snahu oživit bohoslužbu s byzantskými prvky pravděpodobně přijali s nevolí.

6.4.1 Několik námětů v liturgické praxi

V kapitole 6.1 jsme pojednali o současné *hlaholské mši*. Když se zamýšlíme nad budoucností liturgie ve staroslověnském jazyku, je na místě přinést několik konkrétních návrhů. Vycházejí z oné hlaholské mše, jejíž texty máme schváleny. Jsou to náměty pro farnosti či společenství, které se účastní převážně římské liturgie.

O svátcích českých patronů by se mohlo bez větších problémů přečíst staroslověnsky evangelium³⁴² a teprve jako druhé v pořadí přečíst evangelium česky. Vždyť jazyk staroslověnský byl liturgickým jazykem o tisíc let dříve, než čeština. Věřící by navíc mohli vidět, že oba jazyky si nejsou příliš vzdáleny. Také eucharistickou modlitbu by mohl předsedající pronést o těchto svátcích v církevní slovanštině podle hlaholského misálu.³⁴³

Direktář o lidové zbožnosti a liturgii navrhuje, aby tam, kde to je možné, byla při půlnoční mši o narození Páně univerzalita modlitby věřících vyjádřená

---

³⁴² Z prvního vydání *hlaholského misálu*.

³⁴³ Snad by se kánon recitovaný staroslověnsky mohl uplatnit i při koncelebraci kněží z různých slovanských národů. Toto je ovšem asi jen těžko realizovatelné. Navíc se do námi sledovaného misálu zavádí česká liturgická výslovnost slovanštiny, což by kněžím jiných slovanských národů pravděpodobně dělalo potíže.

i pluralitou jazyků.³⁴⁴ Mohlo by být při takové příležitosti vhodné vedle češtiny použít i latiny, která je mateřštinou církve, a slovanštiny, jež by mohla být výrazem sounáležitosti s ostatními slovanskými národy a jejich potřebami.³⁴⁵ Navíc bychom se tím upamatovali na naše byzantské učitele, kteří nám ve srozumitelné řeči zvěstovali příchod Světla světa, Ježíše Krista, jehož narození každý rok zvláštním způsobem liturgicky zpřítomňujeme o Vánocích.

Tam, kde jsou pro to podmínky, by si farnosti mohly osvojit staroslověnské ordinárium z *Kancionálu*, jehož použití není závislé na tom, zda je liturgie podle hlaholského misálu. A konečně tam, kde je to alespoň trochu možné, zvláště na místech spjatých s cyrilometodějskou tradicí, bychom měli uvést v život celou hlaholskou mši. Zvláště o svátcích našich národních patronů, kdy si připomínáme také svou svébytnost v celku universální církve.³⁴⁶ Vždyť málokterý národ se může pochlubit tím, že vyjma latiny má dva své oficiální liturgické jazyky.

6.4.2 S pohledem upřeným na blížící se cyrilometodějské výročí

V roce 2013 oslaví církve v České republice slavné výročí 1150 let od příchodu Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu. Myslíme si, že toto výročí a příprava na něj je jedinečnou příležitostí, jak ukázat na poklad slovanské bohoslužby právě tím, že se uvedou v život alespoň některé části řádné formy římského ritu ve staroslověnsčině. Schválení používání hlaholské mše, které nám dala *Kongregace pro bohoslužbu*, je projevem, „že uznává historický

---

³⁴⁴ Srov. KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI, *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii. Směrnice a zásady*, 111. Vánoce jsou totiž mimo jiné poselstvím solidarity, kdy se Boží Syn stává chudým, ačkoli je bohatý (Srov. *tamtéž*, 108), dále se zde promítá hodnota mesiánské radosti a pokoje, po němž touží všichni lidé (Srov. *tamtéž*, 108), jsou časem, kdy myslíme více na chudé (Srov. *tamtéž*, 109 a 111).

³⁴⁵ Bylo by možné vybrat některou z přímluv nabízených v hlaholském misálu. Srov. *Rimskýj misal. Missale Romanum. Rimskýj misal povelěním svjataho vseljenskaho senma vatikanskaho druhaho obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan. Mešnjij čin s izbranymi mšami vlašča češkaho v slověnskyj jazyk přeložen*, s. 120 – 129, 182 – 185.

³⁴⁶ Srov. J. VRANA, *Pokyny o sloužení hlaholské mše podle vydaného misálu*, s. 73.

význam staroslověnské liturgie v našich zemích, pro něž byla tato liturgie již před 11 staletími sv. Cyrilem a Metodějem založena a v Římě schválena, a také, že ji pokládá za vhodný prostředek k prohloubení úcty našich národních světců a že v ní vidí právě v dnešní době, kdy se u nás v liturgii užívá vedle latiny převážně nynějšího jazyka českého, další významné a cenné obohacení našeho liturgického života“.³⁴⁷ Hlaholská mše má být připomínkou naší křesťanské tradice, kterou máme předat dalším generacím křesťanů.³⁴⁸ Hlaholská bohoslužba má před sebou velkou šanci, jejímž využitím můžeme velmi obohatit liturgický život u nás včetně aspoň částečného znovuoživení hudebních děl napsaných pro slavnostní staroslověnskou liturgii.³⁴⁹

Také v oblasti akademické formace kandidátů kněžství by se v této době mohlo více mluvit o slovanské bohoslužbě. Domníváme se, že toto téma je ve výuce dějin liturgie spíše popelkou. Když jsme z nám dostupných skript zkoumali, kolik prostoru tomuto tématu jednotliví autoři věnovali ve druhé polovině 20. století u nás, zjistili jsme, že se pojednání o tak významné součásti našeho „dědictví otců“ někdy omezují na několik odstavců. Kouřilova skripta bohoslovecké fakulty v Litoměřicích z roku 1967 věnují problému necelou jednu a půl strany formátu A4.³⁵⁰ V Bradáčových skriptech *Věda o liturgii* jsme nenalezli žádné pojednání o slovanské bohoslužbě.³⁵¹ Ladislav Pokorný ve studijním materiálu pro posluchače bohoslovecké fakulty věnuje několik stran liturgickým literárním památkám, které by mohly mít vztah ke slovanské bohoslužbě.³⁵² Se slovanskou liturgií jsme se po dobu našeho studia setkali jen okrajově během přednášek v předmětech *Církevní dějiny české a Liturgika I.*³⁵³

---

³⁴⁷ J. VRANA, *Pokyny o sloužení hlaholské mše podle vydaného misálu*, s. 72

³⁴⁸ Srov. *tamtéž*, s. 73.

³⁴⁹ Zde bude třeba nemalých přizpůsobení. Jedná se o zhudebněné mše od Ladislava Kožušníčka, Karla Douši, Antonína Jandy, Josefa B. Foerstra, Ignáce Händla apod. Srov. J. VRANA, *Pokyny o sloužení hlaholské mše podle vydaného misálu*, s. 73. Skladby komponované pro tzv. tradiční formu liturgie nelze obvykle bez určitých úprav převzít do liturgie slavené ve formě *novus ordo*.

³⁵⁰ Srov. J. KOUŘIL, *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*, I. díl, s. 92 – 93.

³⁵¹ Srov. J. BRADÁČ, *Věda o liturgii*, část první a třetí, kde se zabývá dějinami liturgie.

³⁵² Srov. L. POKORNÝ, *Liturgika II. Eucharistická slavnost ve starověku a středověku*, s. 119 – 131.

³⁵³ Pavel Kopeček se tématem zabývá asi na půlce strany formátu A4. Srov. P. KOPEČEK, *Fundamentální liturgika pro 3. ročník studia teologie*, s. 61 – 62.

6.5 Morava jako místo setkávání Východu a Západu

Cyrlometodějské křesťanství v sobě vhodně spojuje západní i východní obřad. Podle Vojtěcha Tkadlčíka na Moravě v hodinkách a při udělování svátostí a svátostin převládal obřad východní, zatímco v mešní liturgii a v kalendáři západní.³⁵⁴ Zde na Moravě se spojovala tradice Východu i Západu.³⁵⁵ Liturgie sv. Petra stojí právě na pomezí těchto liturgií. Jestli se měl někdo stát oním mostem spojujícím a sblížujícím Východ a Západ, pak to měli být právě Slované na Velké Moravě, od kterých se „světlo víry blahé“ rozšířilo u ostatních Slovanů západních, jižních i východních.³⁵⁶ Z Moravy vycházejí obě větve slovanské liturgie, východní u Bulharů, Rusů, Rusínů, Srbů a částečně Chorvatů, i západní u Chorvatů římského obřadu. „Každá z nich zachovala jenom jednu část cyrilometodějského díla a teprve obě dohromady představují vzácný celek svědčící o široké a velkomyslné otevřenosti ducha a o hlubokém porozumění pro universalitu církve, objímající křesťanský Východ i Západ“.³⁵⁷ Velká Morava se mohla stát mostem mezi Východem a Západem, protože slovanská liturgie nenesla s sebou politické vlivy, na rozdíl od liturgie latinské či byzantské v řeckém jazyku. Proto se mohli Slované seznámit s křesťanstvím jako náboženstvím svobody, nikoliv zotročení.³⁵⁸ Kardinál Tomáš Špidlík poznamenává, že Řím, když dával soluňským bratrům mimořádná privilegia, si uvědomil, že Morava by mohla být mostem, který zachrání rozpadající se světovou jednotu. Ovšem sami Slované, kteří měli tuto jednotu zajistit, se stávají první obětí velkého schismatu a zanedlouho se rozpadají na východní a západní.³⁵⁹ Morava je místem „liturgického

---

³⁵⁴ Srov. V. TKADLČÍK, *Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě*, s. 76. Problematikou liturgického obřadu se obsáhleji zabýváme v jiné části práce.

³⁵⁵ Srov. V. TKADLČÍK, *Jednota Východu a Západu*, s. 79.

³⁵⁶ Srov. *tamtéž*.

³⁵⁷ *Tamtéž*, s. 80 – 81.

³⁵⁸ Srov. F. GRIVEC, *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*, s. 75. Grivec doplňuje, že Srbové se „s křesťanstvom spriatelili iba vtedy, keď sa im ono predstavilo so slov. bohoslužbou.“ *Tamtéž*, s. 75 – 76.

³⁵⁹ Srov. T. ŠPIDLÍK, *Duchovní jednota nové Evropy*, s. 72.

partnerství“ Východu a Západu. Je-li katolická církev vpravdě *katolická*, musí v ní mít východní křesťanství pevné místo.³⁶⁰

Uvážíme-li, že cyrilometodějské misijní dílo přichází na světovou, kulturní a církevní scénu v době už téměř nevyhnutelné skutečnosti rozdělení křesťanstva na Východ a Západ, pak se nám papežské pověření, aby Metoděj založil „...církev středu“, ani východní, ani západní, s vlastním bohoslužebným jazykem, s vlastní organizací, určenou vytvořit vlastní tradici“, jeví jako „v té době nečekaně moderní“ řešení a jako „znamení času“.³⁶¹ „Kdyby bylo to počínání úspěšné, byla by tvář univerzální církve dnes jiná“.³⁶² Co ovšem z tohoto velkého experimentu zbylo, je slovanská bohoslužba a tradice zpěvů slovanských národů ve vlastní řeči, aby mohl každý svým jazykem chválit Boha,³⁶³ jak to koneckonců dosvědčuje bohatá s liturgií související hudební tradice našeho národa.

„Tradičním smyslem cyrilometodějské myšlenky pro českou církev je její orientace: otevírá jí cestu ke křesťanskému slovanskému Východu. S posláním Cyrila a Metoděje české křesťanství zůstává až podnes spojeno se slovanskou tradicí, včetně její spirituality“.³⁶⁴ Naše křesťanské kořeny jsou spjaty s křesťanským Východem, s jeho spiritualitou i liturgií. Nevyhovuje nakonec více naší slovanské *psyché* východní mystika, spiritualita, zbožnost, liturgie?

„Místem“ každodenního setkávání Západu s Východem je v určitém smyslu naše latinská *Denní modlitba církve*, která má své kořeny na Východě. Poukazuje na to i fakt, že *Všeobecné pokyny k denní modlitbě církve* mnohokrát odkazují na církevní Otce. Proto nás modlitba liturgie hodin přibližuje Východu.³⁶⁵

---

³⁶⁰ Srov. P. AMBROS, *Svoboda k alternativám. Kontinuita a diskontinuita křesťanských tradic*, s. 700.

³⁶¹ T. ŠPIDLÍK, *Slovanská inkulturace*, s. 75.

³⁶² *Tamtéž*.

³⁶³ Srov. *tamtéž*.

³⁶⁴ P. AMBROS, *Kam směřuje česká katolická církev? Teologie obnovy*, s. 174.

³⁶⁵ Srov. P. AMBROS, *O modlitbě. Denní modlitba církve na Východě a na Západě*, s. 5.

6.6 Má na Moravě místo liturgický pluralismus?

Přes určité obavy, které někomu mohou vyvstat na mysli při vyslovení pojmu *pluralismus*, je třeba odpovědět na tuto otázku jasným *ano*. Na Východě není nic neobvyklého, že existuje vedle sebe více liturgických forem. Pro pravoslavného či řeckokatolického věřícího je naprosto samozřejmé, že většinu roku se zúčastňuje liturgie sv. Jana Zlatoústého, o středách a pátcích v postě liturgie sv. Řehoře Dvojeslova³⁶⁶ a o vybraných dnech³⁶⁷ liturgie sv. Bazila Velikého. Na Slovensku se navíc již několik let příležitostně slaví liturgie sv. Jakuba, bratra Páně. V římskokatolické církvi máme v současnosti dvě formy jedné římské liturgie. Jsou farnosti, kde se obě formy, řádná i mimořádná (tzv. tradiční či tridentská) střídají. Paradoxně nás tato nová západní praxe, která se na některých místech vyskytuje po vydání *motu proprio Ecclesia Dei* a hlavně *Summorum Pontificum*, přibližuje křesťanskému Východu. Je-li tedy pravoslavný či řeckokatolický křesťan na liturgickou pluriformitu zvyklý, my si naopak na tuto zcela legitimní skutečnost budeme muset teprve uvykat.³⁶⁸ Jestliže je naše země, a zvláště Morava, místem setkání Východu a Západu, je tím pádem také místem, kde má mít prostor liturgický pluralismus. Může být překvapivé si uvědomit, že sv. Metoděj volbou svého nástupce Gorazda chtěl možná cíleně, aby na jeho stolci seděl vysoce vzdělaný muž, který bude prostředníkem mezi dvěma liturgiemi (východní a západní) i mezi kulturami, které se na Moravě setkávaly. Vždyť Gorazd svou vzdělaností obsáhl prakticky celou evropskou kulturu, protože znal staroslověnský, latinský i řecký jazyk.³⁶⁹

---

³⁶⁶ Jedná se vlastně o *večerní* s podáváním eucharistie. Tato liturgie má určitou paralelu v západní velkopáteční bohoslužbě. Tato analogie je ale velmi přibližná, protože západní velkopáteční bohoslužba není zasazena do rámce liturgie hodin.

³⁶⁷ Liturgie sv. Bazila se slaví desetkrát do roka: o prvních pěti postních nedělích, na Velký (Zelený) čtvrtek a Velkou (Bílou) sobotu, v předvečer Narození Páně a Zjevení Páně (pokud tento předvečer nepadne na sobotu nebo neděli) a v den svátku sv. Bazila (1.1.).

³⁶⁸ Je zde přece jeden zajímavý rozdíl: v byzantské liturgii je přesně určeno, jaká liturgie se ve které dny slouží. V latinské církvi naopak (zjednodušeně řečeno) záleží na celebrantovi, kdy bude sloužit liturgii podle misálu Jana XXIII. a kdy liturgii podle misálu Pavla VI.

³⁶⁹ Srov. J. STANISLAV, *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnost' vo Velkomoravskej ríši*, s. 59 – 61.

6.7 Smíme si dovolit liturgický synkretismus?

Zní to snad trochu provokativně, ale lze snad říci, že liturgický synkretismus (nikoli v negativním významu) je součástí naší národní liturgické tradice. Na některých snahách nekatolických církví provést určitou syntézu byzantské a římské (či jiné nekatolické západní) liturgie můžeme vidět pokus o novodobý *liturgický východo-západní synkretismus*, tedy sjednocení, míšení a splývání liturgických forem. Právě liturgie sv. Petra mohla být projevem uskutečnění katolicity, která respektuje požadavky konkrétní situace. Byla-li tu liturgie latinská, kterou lid znal, a liturgie byzantská, kterou zde v 9. století někteří misionáři slavili a která byla mateřskou liturgií i slovanských apoštolů, mohlo být přece vhodnou i legitimní interpretací takové situace zavedení, resp. adaptace a zavedení liturgie sv. Petra, která v sobě spojovala východní i západní prvky. Takový krok i ve své novosti znamenal navázání na práci franckých i jiných předcyrilometodějských misionářů a ocenění jejich práce. Navíc snad lze uvažovat i takto: Konstantin s Metodějem využili liturgii, která zde již starým Moravanům byla známa, tuto adaptovali a lid ji přijal. Proto je současná hlaholská mše v intencích cyrilometodějské tradice a nikoliv liturgickým „kočkopsem“, jak se někteří domnívají.

Cyril se svým bratrem konali modlitbu hodinek ve staroslověnštině, kdy vycházeli z byzantského ritu, avšak přijímali také prvky latinské liturgie.³⁷⁰ Zajímavý prvek východní liturgie v papežské římské mši je tradiční čtení evangelia v řečtině některým knězem východního obřadu.³⁷¹ Udržuje se tak vzájemnost východní a západní liturgie a dává se tak najevo jednota církve. V Cařihradě se zase při byzantské liturgii zpívalo evangelium i latinsky.³⁷² Celé dějiny liturgie jsou poznačeny vzájemným ovlivňováním bohoslužebných tradic a přejímáním rituálních prvků. Kde je ovšem hranice mezi obohacením

---

³⁷⁰ Srov. B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 21.

³⁷¹ Srov. *Co to je a jak se liší mše svatá tichá, recitovaná, zpívaná, pontifikální atd.* Dostupné na internetu <http://www.krasaliturgie.cz/otazky-a-odpovedi/co-to-je-a-jak-se-lisi-mse-svata-ticha-recitovana-zpivana-pontifikalni-atd.html>.

³⁷² Srov. B. ZLÁMAL, *Příručka církevních dějin*, díl I, s. 103, pozn. 1.

na jedné straně a přejímáním cizorodých prvků v důsledku ztráty či hledání identity na straně druhé?³⁷³ Zde mají naše kraje trochu speciální postavení. Tradice vzájemného liturgického prorůstání přece ospravedlňuje případné liturgické prorůstání dnes. Z právě řečeného by ale nemělo být ospravedlňováno liturgické experimentování, které někteří kněží i laici konají „na vlastní pěst“ v rozporu s církevní autoritou. Falšoval by liturgii církve ten, kdo by o vlastní vůli k liturgii něco přidával či ji svévolně měnil.³⁷⁴ V případě obohacení našeho západního liturgického slavení bychom mohli uvažovat o zavedení vhodných obyčejů *praeter legem*, nikoli *contra legem* (byť by byly takové obyčeje tolerované příslušnou autoritou). Jako příklad obřadu převzatého do naší liturgie z Východu bychom mohly navrhnout obřad korunování ženicha a nevěsty, které se koná v byzantském ritu při uzavírání manželství. V celocírkevním měřítku by za úvahu stálo větší praktické zapojení jáhna v liturgii. Zatímco během byzantské liturgie vidí shromážděný lid jáhna před *ikonostasem* častěji než kněze, na Západě je funkce jáhna během liturgie velmi omezená. Inspirace, kterou nám poskytuje slavení východních křesťanů, je samozřejmě daleko bohatší. Zde se omezujeme jen na příklady.

6.8 Slovanská liturgie jako vzor liturgické inkulturace

V neposlední řadě je slovanská liturgie vzorem liturgické inkulturace. Slovo *inkulturace* „vyjadřuje bohatý komplex interakcí mezi hlásáním

---

³⁷³ Jako příklad nám může posloužit rozmáhající se používání hudebních nástrojů ve slovenské řeckokatolické církvi. Vlivem západní praxe se v mnoha řeckokatolických kostelích vedle jiných nástrojů používají varhany a snad ještě více kytary. Je to jeden z vlivů latinské liturgie na liturgii řeckokatolickou (zde máme na mysli co do západní praxe, nikoli normativy, protože postavení kytar a dalších nástrojů vyjma píšťalových varhan je v latinské liturgii stále poněkud problematické). Tento vliv považujeme za negativní. Přejímání těchto v byzantské liturgii cizorodých prvků řeckokatolickými věřící může být důsledkem krize jejich vlastní identity. Srov. A. ŠKOVIERA, *K otázke používania hudobných nástrojov v prostredí Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*, s. I – VI.

³⁷⁴ Srov. SC 22, § 3.

evangelia a místními kulturami“.³⁷⁵ Sem liturgické projevy nepochybně patří. Křesťanská nauka konfrontující se a zakořeňující se do místní kultury vytváří nové kulturní hodnoty.³⁷⁶ Principu *inkulturace* používali byzantští misionáři od nejstarších dob.³⁷⁷ Soluňští bratři dokázali „včlenit evangelium do domácí kultury a tím ji zapojili do života obecné církve“.³⁷⁸ Slovanská liturgie jako rozsáhlý fenomén měla vliv i na reformu liturgie, kterou započal II. vatikánský koncil.³⁷⁹ Konstantin s Metodějem nezačali katechezemi, aby lid mohl později slavit liturgii, ale snažili se přizpůsobit samu liturgii chápání lidí ne cestou její banalizace,³⁸⁰ ale jejího zpřístupnění lidem díky srozumitelnému jazyku. Dnes už málokdo rozumně zpochybňuje, že připuštění národních jazyků do liturgie, které se ve velkém měřítku odehrálo v rámci reformy po posledním koncilu, přineslo mnoho dobrých plodů.³⁸¹ Liturgické dílo soluňských bratří na Moravě může být inspirací a příkladem pro misie, kde je téma liturgické inkulturace stále velmi aktuální. Toto téma ale není vzdálené ani nám. Při vzniku většiny liturgických knih v národních jazykových mutacích se určitá míra inkulturace uplatňuje, aby se mohla lépe pro jednotlivé národy vyjádřit Boží tajemství slavená v liturgii. Uplatňuje se to především u jednotlivých částí *rituálu*. Typická vydání liturgických knih s tímto procesem, který během překladu do národních jazyků probíhá, počítají a dávají biskupským konferencím či jednotlivým celebrantům možnost určitých úprav.

---

³⁷⁵ P. AMBROS, *Komplementarita západního a východního pojetí misijního poslání církve. Příspěvek ke studiu křesťanských kořenů Evropy*, s. 93.

³⁷⁶ Srov. *tamtéž*.

³⁷⁷ Srov. L. KOVAL, *Tisíc let křesťanství u východních Slovanů*, s. 120.

³⁷⁸ *Cyriometodějská tradice. Návrh ekumenického pojetí*, s. 75.

³⁷⁹ P. AMBROS, *Kam směřuje česká katolická církev? Teologie obnovy*, s. 11.

³⁸⁰ Jak dnes můžeme vidět v mnoha zemích v Evropě (především západní), USA i jinde. Srov. *Liturgical Chaos & Abuses*, part 1 + 2 (video). Dostupné na internetu <http://www.youtube.com/watch?v=ZQPkYwIOCRM>;
http://www.youtube.com/watch?v=zeP_EdQc5so.

³⁸¹ I když jsme poněkud zapomněli na přání II. vatikánského koncilu, aby se latinský jazyk v liturgii zachoval i nadále. Srov. *SC 36*. K naplnění tohoto přání se dnes v mnohých farnostech vracíme mnohdy nikoliv bez obtíží.

Závěr

Analyzovali jsme jednu ze slavných kapitol naší doby. Práce si kladla za cíl přinést pokud možno výstižný přehled možných odpovědí na otázku po ritu slovanské bohoslužby, ale prvotní otázka vlastně zněla, jakou liturgií oslavovali Boha naši věrozvěstové? Obvykle se tato otázka objevovala v době, na kterou připadlo nějaké cyrilometodějské výročí. K podobnému významnému milníku se blíží čeští a moravští katolíci i nyní.

V první, obsáhlejší části práce, která zahrnuje kapitoly 1 – 5, jsme se zabývali liturgiemi, které ovlivňovaly Evropu, zvláště Velkou Moravu, a liturgií slovanskou. Hlavním cílem bylo přinést přehled hypotéz ohledně rituálního života cyrilometodějských kněží a jejich věřících. Pozornost jsme věnovali liturgii sv. Petra, která není příliš známa. Této liturgii jsme věnovali samostatnou kapitolu. Na Velké Moravě byla v 9. století liturgická pluriformita a můžeme se oprávněně domnívat, že byla i na straně slovanského cyrilometodějského kléru. Tato pluriformita je odkazem i naší liturgické praxi. Před pár lety vzbudilo nepochopitelný rozruch i v řadách církevní hierarchie *motu proprio* Benedikta XVI. *Summorum pontificum*, díky němuž mohou kněží volně užívat obě formy římské liturgie. Před více než tisíciletím byla na Moravě koexistence více liturgií nejen něčím normálním, ale také žádoucím.

Ve druhé části práce, která zahrnuje 6. kapitolu, se zamýšlíme nad významem slovanské liturgie pro dnešní dobu. Pokusili jsme se ukázat, že zabývat se slovanskou liturgií má smysl jak pro lepší pochopení vlastní náboženské identity a kořenů vlastní víry, tak i liturgických daností, s nimiž můžeme požehnaně pracovat. Myslím, že se potýkáme s pokušením podceňovat některé slavné kapitoly našich dějin devátého století. Slovanská liturgie k těm přehlíženým patří. V době tzv. „pokoncilní“, v době živých jazyků v liturgii se zdá, že liturgie ve staroslověnětině nám už nemá co říci. Není lépe se v 21. století už neohlížet a nechat cyrilometodějský odkaz

archeologům a filologům? Velkomoravská církev hraje v dějinách Slovanů na celém světě významnou roli. A jaksi „hmatatelné“ to je na liturgii: na hlaholsky sloužené chorvatské západní bohoslužbě i na byzantské ve slovanštině slavené v pravoslavné Rusi i jinde. Jsme přesvědčení, že Morava může být ještě dnes místem, které propojí dva světy tak odlišné: Východ a Západ.

Stran slovanské liturgie je třeba uvést, že zdaleka ne všechny výsledky bádání můžeme prohlásit za definitivní. Otázka po rituální povaze slovanské liturgie zůstává z valné části nezodpovězena. Jestliže v 9. století byla nejpalčivější otázka liturgického jazyka, zatímco otázka ritu byla druhořadá, dnes je tomu naopak: víme, že liturgické texty byly přeloženy do staroslověnštiny, ale nevíme, která liturgie na Moravě převažovala nebo které liturgie tu vlastně byly a v jakém poměru byly mezi sebou a jak často se užívaly. Autor této práce se přiklání k hypotéze, že na Moravě sloužili cyrilometodějští kněží i liturgii sv. Petra. Tato liturgie ale v celku cyrilometodějské bohoslužby zdaleka nepřevažovala. V otázce liturgie sv. Petra je ještě mnoho nejasností. Myslíme, že blížící se výročí 1150 let od příchodu byzantské misie k nám je vhodnou příležitostí se otázkami ohledně slovanské liturgie více zabývat a podnítit odbornou diskusi. Tak významná skutečnost s celocírkevním významem si to jistě zaslouží.

Jeden z cílů, vytyčený v úvodu práce, tedy zmapovat hypotézy ohledně ritu slovanské liturgie, se nám podařilo naplnit. U dalšího cíle (oživení povědomí o slovanské bohoslužbě) to nelze jednoznačně říci. Zde totiž záleží na tom, kolik čtenářů se nechá tímto tématem oslovit a pro hlubší orientaci v problematice sáhne po této práci. Do třetice jsme chtěli dát impulz k zavedení současné hlaholské mše, která by mohla být obohacením našeho liturgického slavení. Záleží už ale na farnostech, zda dojde k uvedení této mše do praxe.

Když se díváme na dílo svatých Soluňanů, třeba konkrétně na jejich dílo liturgické, jak jsme se ho pokusili zmapovat či spíše jen načrtnout v této práci, naplní to jistě každé vlastenecké srdce upřímnou radostí. Radostí, kterou

například před více než dvěma sty lety vyjádřil náš moravský krajan Jan Jiří Středovský: „Slovanský jazyk je posvátný, poněvadž se jím slouží mše svatá; to se neděje snad žádnou jinou řečí kromě latinské a řecké. Tj. nemalá sláva našeho jazyka, že bylo dovoleno užívatí ho při bohoslužbách“.³⁸²

---

³⁸² Citováno dle B. ZLÁMAL, *Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj*, s. 11.

Anotace

Příjmení a jméno autora: HORKÝ Štěpán

Instituce: Katedra pastorální a spirituální teologie CMTF UP v Olomouci

Název práce: Slovanská liturgie na Velké Moravě: její ritus a poselství pro dnešní dobu.

Vedoucí práce: Dr. Michael Špaček

Počet stran: 93

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 120

Počet pramenů: 6

Klíčová slova: cyrilometodějská misie
                          slovanská liturgie
                          liturgie sv. Petra
                          hlaholská mše

Resumé

Diplomová práce je zaměřena na zmapování liturgického obřadu slovanské bohoslužby. Nejprve se věnuje přehledu názorů na rituální formu liturgie cyrilometodějské misie se zvláštním zřetelem k liturgii sv. Petra. S vysokou pravděpodobností můžeme v 9. století na Velké Moravě počítat s liturgickou pluriformitou. Autor se pak zamýšlí nad významem slovanské, resp. hlaholské liturgie pro dnešního českého a zvláště moravského katolíka. Pozornost je věnována hlaholskému misálu pro současnou římskou liturgii.

Summary

HORKÝ, Štěpán. *Slavonic Liturgy in Great Moravia: Its Rite and Message for Nowadays.*

This thesis can be divided into two main parts. In the first, more comprehensive one, the author brings an overview of opinions on the Slavonic Liturgy rite during the Great Moravian period. After their arrival to Moravia Saint Constantine and Method and their disciples celebrated a liturgy translated into the Old-Slavonic language and that is why this liturgy is called “Slavonic”. This liturgy was either Roman, Byzantine or of St. Peter considering the point of view of the rite. The last mentioned one stands on the frontier between Eastern and Western mass. Its usage in Moravia is hypothetical. We will hardly ever have the final answer to the question of the Slavonic Liturgy rite. However, regarding documents indicative on behalf of particular opinions we can state that in the 9th century in Great Moravia the Slavonic priests most likely celebrated Byzantine, Roman or St. Peter’s Liturgy. In the second part of this thesis, the author reflects on the message of the Slavonic Liturgy for our time. He asks whether there is still any significance in celebrating the liturgy in the Old-Slavonic language nowadays. He tries to reflect not only the meaning of the Slavonic mass which joined the Liturgy in Latin and Greek but also its practice in our time.

Překlad do anglického jazyka: Monika Valouchová.

Bibliografie

Prameny

- HADRIÁN II. Gloria in excelsis Deo. Přel. J. Vašica. In: BUGEL, Walerian (red.). *Cyrlometodějské papežské dokumenty z let 869 – 1985*. Velehrad – Olomouc : Refugium, 2003, s. 13 – 14. ISBN 80-86715-00-0.
- JAN VIII. Industriae tuae. Přel. W. Bugel. In: BUGEL, Walerian (red.). *Cyrlometodějské papežské dokumenty z let 869 – 1985*. Velehrad – Olomouc : Refugium, 2003, s. 23 – 27. ISBN 80-86715-00-0.
- Paměť a život blaženého otce a učitele našeho, Metoděje, arcibiskupa moravského. Přel. J. Vašica. In: *Nejstarší prameny k životopisům sv. Cyrila a Metoděje* (příloha Acta Curiae Archiepiscopalis Olomucensis k pastoračním potřebám pro jubilejní rok 1985). Olomouc : arcibiskupství olomoucké, cca 1984, s. 26 – 35. V textu zkráceně jako *Život Metodějův*.
- Paměť a život blaženého učitele našeho Konstantina Filosofova, prvního vychovatele slovanského národa. Přel. J. Vašica. In: *Nejstarší prameny k životopisům sv. Cyrila a Metoděje* (příloha Acta Curiae Archiepiscopalis Olomucensis k pastoračním potřebám pro jubilejní rok 1985). Olomouc : arcibiskupství olomoucké, cca 1984, s. 1 - 25. V textu zkráceně jako *Život Konstantinův*.
- Rimskýj misal slověnskym jazykem. Missale Romanvm lingva Veteroslavica ex indulto Apostolico pro Archidioecesi Olomucensi ad experimentum editum*. 1. vyd. Olomouc : Kapitulní ordinariát, 1972.
- Rimskýj misal. Missale Romanum. Rimskýj misal povelěnijem svjataho vseljenskaho senma vatikanskaho druhaho obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan. Mešnij čin s izbranymi mšami vlašča češskaho*

v slověnskyj jazyk přeložen. 2. vyd. Olomouc : AVE, 1992. (První vydání tohoto misálu vyšlo pod odlišným názvem: viz předcházející položka.)

Literatura

- ADAM, Adolf. *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Přel. V. Konzal, P. Kouba. Praha : Vyšehrad, 2008. ISBN 80-7021-420-1.
- ALEŠ, Pavel. Byzantské misijní pojetí a otázka slovanské bohoslužby cyrilometodějské. In: ALEŠ, Pavel (red.). *Pravoslavný teologický sborník*, III. Praha : Pravoslavná církev v Československu v ÚCN, 1970. S. 97 - 115.
- ALEŠ, Pavel. Význam staroslověnské bible v české duchovní tradici. In: PAVLINCOVÁ, Helena – PAPOUŠEK, Dalibor (eds.). *Česká bible v dějinách evropské kultury* (včetně záznamu diskuze). Brno : Česká společnost pro studium náboženství ve spolupráci s Ústavem religionistiky Filosofické fakulty Masarykovy university, 1994. S. 89 – 96. ISBN 80-901823-1-3 (Česká společnost pro studium náboženství), ISBN 80-210-1004-5 (Masarykova universita).
- AMBROS, Pavel. *Kam směřuje česká katolická církev? Teologie obnovy*. Velehrad : Refugium, 1999. ISBN 80-86045-38-2.
- AMBROS, Pavel. Komplementarita západního a východního pojetí misijního poslání církve: příspěvek ke studiu křesťanských kořenů Evropy. In: *Studia theologica*. Olomouc : Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, 2005. Roč. 7, č. 3 (21), podzim 2005, s. 93 – 99. ISSN 1212-8570.
- AMBROS, Pavel. *O modlitbě. Denní modlitba církve na Východě a na Západě*. Velehrad : Refugium, 2000. ISBN 80-86045-52-8.

- AMBROS, Pavel. *Svoboda k alternativám. Kontinuita a diskontinuita křesťanských tradic*. Olomouc : Refugium, 2008. ISBN 978-80-7412-017-6.
- BAGIN, Anton. *Apoštolé Slovanů Cyril a Metod a Velká Morava*. Přel. M. Rajmon. 2. doplněné vyd. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1985.
- BOHÁČ, Vojtech. *Liturgika II*. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča ve spolupráci s GkBF UPJŠ Prešov, 1994. ISBN 80-7097-294-7.
- Cyrlometodějská tradice. Návrh ekumenického pojetí. (materiál z Kruhu českých duchovních tradic) In: *Teologické texty: časopis pro teologii a službu církve*. Praha : ZVON, 1996. Roč. 7, č. 3 (60), červen 1996, s. 74 – 75. ISSN 0862-6944.
- DOROTEJ, pravoslavný metropolita [Dimitrij Filip]. K 1.100 výročí smrti svatého Konstantina – Cyrila. In: ALEŠ, Pavel (red.). *Pravoslavný teologický sborník, III*. Praha : Pravoslavná církev v Československu v ÚCN, 1970. S. 5 - 8.
- DOSTÁL, Antonín. Problém slovanské liturgie. In: *Studie*. Řím: Křesťanská akademie, 1986. Č. 108, s. 396 – 402.
- DVORNÍK, František. *Byzantské misie u Slovanů*. Přel. V. Vavřínek. Praha : Vyšehrad, 1970.
- FRICKÁ, Eva. Kostol svätej Margarity Antiochijskej v Kopčanoch: klúč k dejinám predveľkomoravského kresťanstva na Slovensku. In: *Liturgia: časopis pre liturgickú obnovu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2002. Roč. 12, č. 4 (48), s. 459 – 477. ISSN 1210-0676.
- GRIVEC, František. *Slovanskí apoštolovia sv. Cyril a Metod*. Přel. do slovenštiny J. B. Bratislava : b. n., cca 1928.
- HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema. *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1993. ISBN 80-7162-028-9.
- Hlaholská mše, ordinarium. Příručka pro účast božího lidu na hlaholské bohoslužbě*. Olomouc : Kapitulní ordinariát, cca 1972.

- Hlaholská mše. Mešní řád se zpěvem. Příručka pro účast lidu na hlaholské bohoslužbě.* Olomouc : Pastorační rada olomoucké arcidiecéze, 1991.
- Hlaholské mešní zpěvy pro chrámové sbory a Boží lid (Příloha Hlaholského misálu).* Olomouc : AVE, 1992.
- HRDLIČKA, Josef. Komise pro liturgii při biskupské konferenci (úvodní slovo). In: *Hlaholské mešní zpěvy pro chrámové sbory a Boží lid (Příloha Hlaholského misálu).* Olomouc : AVE, 1992.
- HRDLIČKA, Josef. Pokyny pro uživatele hlaholského misálu. In: *Rimský misal. Missale Romanum. Rimský misal povelěním svjataho vseljenskaho senma vatikanskaho druhaho obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan.* 2. vyd. Olomouc : AVE, 1992. S. 186 – 188.
- HUČKO, Ladislav. K otázce úcty a kultu svätých s dôrazom na kult sv. Klimenta pri prvopočiatkoch kresťanstva v Čechách, na Morave a na Slovensku. In: HANUŠ,, Milan (ed.). *10 let Apoštolského exarchátu.* Praha : Apoštolský exarchát Řeckokatolické církve v České republice, 2006. S. 61 – 69. ISBN 80-239-8531-0.
- HUŇÁČEK, Václav. Cyrilometodějský odkaz, kacíři a reformace. In: LÁŠEK, Jan B. – TONZAROVÁ, Hana (eds.). *I oni jsou otcové naši... Cyrilometodějský sborník* (dokumentace z malého sympozia pořádaného Církví československou husitskou a Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy u příležitosti 1140. výročí příchodu Cyrila a Metoděje dne 25. září 2003 na UK HTF). Brno : L. Marek, 2005. S. 23 – 80. ISBN 80-86263-61-4.
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 1.* Praha : ZVON, 1991. ISBN 80-7113-004-4. (Reprint podle KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 1.* Řím : Křesťanská akademie, 1987.)
- Kancionál. Společný zpěvník českých a moravských diecézí, vydání pro arcidiecézi olomouckou a diecézi ostravsko-opavskou.* 10. upravené vyd. Praha : Katolický týdeník, 2003. ISBN 80-86615-01-4.
- KLOBUŠICKÝ, Jan. Několik poznámek k původu slovanských písem. In: HANUŠ, Milan (ed.). *10 let Apoštolského exarchátu.*

- Praha : Apoštolský exarchát Řeckokatolické církve v České republice, 2006. S. 93 – 102. ISBN 80-239-8531-0.
- KOUŘIL, Jaroslav. *Nejsv. Eucharistie liturgicky a pastorálně*. I. díl (skriptum). Praha : Katedra praktických oborů Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze – Litoměřicích v ÚCN, 1967.
- KOVAL, Libor. Tisíc let křesťanství u východních Slovanů. In: *Studie*. Řím : Křesťanská akademie, 1989. Č. 122/123, s. 119 – 132.
- KUNETKA, František. Pluriformita liturgie jako prevence polarizace. In: BUGEL, Walerian (red.). *Polarizace české katolické církve?* Velehrad – Olomouc : Refugium, 2000. S. 28 – 30. ISBN 80-86045-60-9.
- LÁŠEK, Jan B. Cyrilometodějská tradice od roku 1880 do současnosti. In: LÁŠEK, Jan B. – TONZAROVÁ, Hana (eds.). *I oni jsou otcové naši... Cyrilometodějský sborník* (Dokumentace z malého sympozia, pořádaného Církví československou husitskou a Husitskou teologickou fakultou Univerzity Karlovy u příležitosti 1140. výročí příchodu Cyrila a Metoděje dne 25. září 2003 na UK HTF). Brno : L. Marek, 2005. S. 9 – 18. ISBN 80-86263-61-4.
- MAREŠ, František Václav. Poměr slovanských textů liturgie sv. Petra k řeckému originálu ve světle rubrik (článek z roku 1981, přel. E. Bláhová, V. Konzal). In: MAREŠ, František Václav. *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. Dílo uspořádali E. Bláhová, J. Vintr. Praha : Torst, 2000. S. 188 – 196. ISBN 80-7215-111-8.
- MARINČÁK, Šimon. *Kapitoly z dejín byzantskej hudby*. Bratislava : Dobrá kniha, 1998. ISBN 80-7141-200-7.
- NOVÁK, A. J. Cyrilometodějský ritus. In: ALEŠ, Pavel (ed.). *Jubilejní sborník k 1100. výročí smrti sv. Metoděje, arcibiskupa Moravy*. Praha : Pravoslavná církev v Československu v ÚCN, 1985. S. 139 – 161.
- PÍTHA, Petr. *Svatí Cyril a Metoděj: Velehrad – symbol a úkol*. České Budějovice : Poustevník, 2010. ISBN 978-80-86610-51-1.
- POKORNÝ, Ladislav. Cyrilometodějské dílo liturgicky aktuální. In: POKORNÝ, Ladislav (red.). *Pocťa spolupatronům Evropy: malý*

- cyrilometodějský sborník*. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1982. S. 55 – 63.
- POKORNÝ, Ladislav. *Liturgika II. Eucharistická slavnost ve starověku a středověku* (skripta). B. m. : Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze se sídlem v Litoměřicích, cca po roce 1970.
- POKORNÝ, Ladislav. Slovánská liturgie v proudu dějin. In: POKORNÝ, Ladislav (red.). *Teologické studie. Odkaz soluňských bratří: sborník k 1100. výročí smrti sv. Metoděje*. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1987. S. 113 – 123.
- POKORNÝ, Ladislav. *Z dějin liturgie u nás*. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1969.
- POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*. Řím : Křesťanská akademie, 1981.
- ŘÍČAN, Rudolf – MOLNÁR, Amedeo. *Dvanáct století církevních dějin*. 2. vyd. Praha : Kalich, 1990. ISBN 80-7017-060-3.
- SAMSOUR, Josef. *Církevní dějiny obecné*. Praha : Cyrillo-methodějská knihtiskárna a nakladatelství, 1907.
- SLÁDEK, Karel. *Mystická teologie východoslovanských křesťanů*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-23-6.
- SMÉKAL, Bedřich. Kapitoly z českých a slovanských církevních dějin. In: FRANZEN, August. *Malé dějiny církve*. 3. doplněné a rozšířené české vyd. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006. S. 344 – 356. ISBN 80-7195-082-3.
- STANISLAV, Ján. *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Velkomoravskej ríši*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1945.
- ŠOLLE, Miloš. *Od úsvitu křesťanství k sv. Votěchovi*. Praha : Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-200-4.
- ŠPIDLÍK, Tomáš. *Duchovní jednota nové Evropy*. Olomouc : Refugium, 2007. ISBN 978-80-86715-78-0.

- ŠPIDLÍK, Tomáš. Slovanská inkulturace. Přel. M. Kratochvíl. In: *Teologické texty: časopis pro teologii a službu církve*. Praha : ZVON, 1996. Roč. 7, č. 3 (60), červen 1996, s. 75 – 77. ISSN 0862-6944.
- TIMKOVIČ, Gorazd A. *Cyrl a Metod boli Gréckokatolíkmí* (extractus z Krásnobrodského zborníka, Prešov, I/1 – 2, 1996). Prešov : baziliáni na Slovensku, 2003.
- TKADLČÍK, Vojtěch, Byzantský a římský ritus ve slovanské bohoslužbě. In: *Duchovní pastýř*. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1978. Roč. 27, č. 1, leden 1978, s. 4 - 10. ISSN 0323-2573.
- TKADLČÍK, Vojtěch. Ediční poznámky. In: *Rimskij misal. Missale Romanum. Rimskij misal povelěnijem svjataho vseljenskaho senma vatikanskaho druhaho obnovljen i oblastiju Pavla papeža šestaho izdan*, s. 189 – 193. 2. vyd. Olomouc : AVE, 1992.
- TKADLČÍK, Vojtěch. Historické základy byzantského obřadu v Čechách a na Moravě. In: HANUŠ, Milan (ed.). *10 let Apoštolského exarchátu*. Praha : Apoštolský exarchát Řeckokatolické církve v České republice, 2006. S. 76 – 78. ISBN 80-239-8531-0.
- TKADLČÍK, Vojtěch. Jednota Východu a Západu. In: HANUŠ, Milan (ed.). *10 let Apoštolského exarchátu*. Praha : Apoštolský exarchát Řeckokatolické církve v České republice, 2006. S. 79 – 81. ISBN 80-239-8531-0.
- TKADLČÍK, Vojtěch. Josef Vašica. In: *Teologické texty: časopis pro teologii a službu církve*. Praha : ZVON, 1996. Roč. 7, č. 1 (58), únor 1996, s. 36. ISSN 0862-6944.
- TKADLČÍK, Vojtěch. Slovanská liturgie svatého Petra. In: *Duchovní pastýř*. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1977. Roč. 26, č. 1 + 2, leden 1977 + únor 1977, s. 13 – 14 + 22 – 26.
- TKADLČÍK, Vojtěch. *Velehradská cesta k odloučeným bratřím*. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1970.

- VAJS, Josef. Komentář. In: DOBROVSKÝ, Josef. *Cyrl a Metod: apoštolé slovanští*. Praha : Komise pro vydávání Spisů Josefa Dobrovského při Královské české společnosti nauk, 1948. S. 101 – 198.
- VAŠICA, Josef. *Slovanská liturgie sv. Petra*. Olomouc : Bohoslovecký III. řád sv. Dominika, 1945.
- VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha : Nakladatelství Lidová Demokracie, 1963.
- VEČERKA, Radoslav. *Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. Literatura staroslověnská a latinská*. Brno : Masarykova univerzita, 1992. ISBN 80-210-0407-X.
- VINTR, J. Příspěvek v diskusi k příspěvku P. ALEŠE, Význam staroslověnské bible v české duchovní tradici. In: PAVLINCOVÁ, Helena – PAPOUŠEK, Dalibor (eds.). *Česká bible v dějinách evropské kultury*. Brno : Česká společnost pro studium náboženství ve spolupráci s Ústavem religionistiky Filosofické fakulty Masarykovy university, 1994. S. 95. ISBN 80-901823-1-3 (Česká společnost pro studium náboženství), ISBN 80-210-1004-5 (Masarykova univerzita).
- VRANA, Josef. Pokyny o sloužení hlaholské mše podle vydaného misálu. In: *Acta Archiepiscopalis Curiae Olomouensis*. Olomouc : Kapitulní konzistoř, 1972. Č. 11, s. 72 - 75.
- Z listu papeže Jana Pavla II. přečteného v roce 1985 na Velehradě. In: *Ročenka Občanského sdružení Matice Velehradská 2007*. Velehrad : Matice Velehradská, 2008. S. 24.
- ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka církevních dějin*, díl I: Počátky latinského a slovanského křesťanství na Velké Moravě (800 – 1000); (skriptum). Olomouc : Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze, pobočka v Olomouci, 1970.
- ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin* (skriptum). Olomouc : Česká katolická charita v ÚCN, 1969.
- ZLÁMAL, Bohumil. Slovanští apoštolové svatí Konstantin – Cyril a Metoděj. In: KADLEC, Jaroslav (red.). *Bohemia Sancta: životopisy českých světců*

a přátel Božích. 2. vyd. Praha : ZVON, 1990. S. 7 – 28.
ISBN 80-7113-032-X.

ZLÁMAL, Bohumil. *Svatí Cyril a Metoděj*. Řím : Křesťanská akademie, 1985.

Církevní dokumenty

Katechismus katolické církve. Přel. J. Koláček. 2. vyd. Kostelní
Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-488-1.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Direktář o lidové
zbožnosti a liturgii. Směrnice a zásady*. Přel. Jan Kotas aj. Kostelní
Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-152-0.

Konstituce o posvátné liturgii. Sacrosanctum Concilium. Přel. O. Mádr a kol.
In: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 2. vyd. Kostelní Vydří :
Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-438-5.

PAVEL VI. *Apoštolský list svatého otce papeže Pavla VI. ctihodným bratřím
biskupům a milovaným kněžím a věřícím Československa k 1100. výročí
smrti sv. Cyrila, apoštola jeho národů* (z 2. února 1969). Řím : Typis
polyglotis Vaticanis, cca 1969.

Encyklopedická hesla

NIN, Manel – ŠPAČEK, Michal. Art. Ektenie. In: FARUGGIA,
Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník
křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium, 2010. S. 294. ISBN
978-80-7412-019-0.

NIN, Manel. Art. Kondak. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel
(red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Přel. A. Mackerle.
Olomouc : Refugium, 2010. S. 487 – 488. ISBN 978-80-7412-019-0.

- NIN, Manel. Art. Oktoich. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Přel. A. Mackerle. Olomouc : Refugium, 2010. S. 640. ISBN 978-80-7412-019-0.
- NIN, Manel. Art. Triodion. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Přel. A. Mackerle. Olomouc : Refugium, 2010. S. 911. ISBN 978-80-7412-019-0.
- NIN, Manel. Art. Tropar. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Přel. A. Mackerle. Olomouc : Refugium, 2010. S. 913. ISBN 978-80-7412-019-0.
- ŠPAČEK, Michal. Art. Evangeliář. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium, 2010. S. 326. ISBN 978-80-7412-019-0.
- ŠPAČEK, Michal. Art. Exapostilarion/Svitilen. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium, 2010. S. 328. ISBN 978-80-7412-019-0.
- ŠPAČEK, Michal. Art. Liturgie předem posvěcených darů. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium, 2010. S. 543 – 544. ISBN 978-80-7412-019-0.
- ŠPAČEK, Michal. Art. Trebnik. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium, 2010. S. 910. ISBN 978-80-7412-019-0.
- ŠPAČEK, Michal. Art. Triod květný. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium, 2010. S. 911. ISBN 978-80-7412-019-0.
- ŠPAČEK, Michal. Art. Triod postní. In: FARUGGIA, Edward G. – AMBROS, Pavel (red.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc : Refugium, 2010. S. 911. ISBN 978-80-7412-019-0.

Literatura pomocná a konzultovaná

Agenda provinciae ecclesiasticae Moraviae accommodata ad normam decreti S. R. C. circa usum linguae vulgaris in S. liturgia in territorio ditionis Czeco-Slovacae de die 21 Maji A. 1920, pars prima De Sacramentis, pars secunda De Exsequiis, pars tertia De Benedictionibus. Olomucium : arcibiskupství olomoucké, 1932.

Agenda provinciae ecclesiasticae Moraviae, complectens scitu necessaria animarum curam gerentibus in administratione sacramentorum, in benedictionibus, processionibus, aliisque sacris functionibus. Cremsii (Kroměříž) : arcibiskupství olomoucké, 1873.

BOUŠE, Zdeněk Bonaventura. O českém liturgickém zpěvu. In: BOUŠE, Zdeněk Bonaventura. *Epilegomena*. Praha : soukromý tisk, 1996. S. 65 – 68.

BRADÁČ, Josef. *Věda o liturgii*. Část první: Všeobecný úvod. Část třetí: Slavnost eucharistie (skripta). Olomouc : Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze – pobočka v Olomouci, 1972.

CINEK, František. *Velehrad víry*. Olomouc : Lidové knihkupectví a nakladatelství, 1936.

DOROTEJ, metropolita. Metodějův Písňový kánon a služba na počest sv. Dimitrije. In: ALEŠ, Pavel (ed.). *Jubilejní sborník k 1100. výročí smrti sv. Metoděje, arcibiskupa Moravy*. Praha : Pravoslavná církev v Československu v ÚCN, 1985. S. 99 – 131.

EMMINGHAUS, Johannes H. *Eucharistie*. Přel. Z. Pavlíková. 2. vyd. Praha : Sít', 2004.

JAN VIII. Predicationis tuae. Přel. W. Bugel. In: BUGEL, Walerian (red.). *Cyrilometodějské papežské dokumenty z let 869 – 1985*. Velehrad – Olomouc : Refugium, 2003. S. 21. ISBN 80-86715-00-0.

- KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. Všeobecné pokyny k Římskému misálu (1970). Český překlad in: *Český misál*. Praha : Česká liturgická komise, 1983.
- KOPEČEK, Pavel. *Fundamentální liturgika pro 3. ročník studia teologie* (nevydané skriptum určené pro posluchače přednášek Liturgika I, II, akad. rok 2008/2009). Olomouc : Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého, 2008.
- MAREŠ, František Václav. *Konstantinovo kulturní dílo po 1100 letech*. Praha : Česká katolická charita v ÚCN, 1970.
- MARINČÁK, Šimon. *Veľkomoravský kánon sv. Demeterovi Solúnskemu*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-89039-19-7. (Slovenský překlad kánonu je v samostatné příloze této knihy.)
- Mešní zpěvy*. Praha : Česká liturgická komise, 1989.
- Missa mundi*. Olomouc : Arcidiecézní liturgická komise, 1982.
- Musicam Sacram. Instrukce Rady a Posvátné kongregace obřadů o hudbě v liturgii* (z 5. dubna 1967). In: AAS 59, 1967, s. 300 – 320.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Hermeneutika mystéria: struktury myšlení v dogmatické teologii*. Praha : Krystal OP; Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2005. ISBN 80-7195-001-7.
- Rimski Misal slověnskimi jeziki prev. G. N. Urbana papi VIII. poveljen izdan. Missale Romanum Slavonico idiomate ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum S. Pii V Pontificis Maximi iussu editum a Pio X reformatum et SSMI D. N. PII XI auctoritate vulgatum*. Roma : Typis polyglottis Vaticanis, 1927.
- ŠKOVIERA, Andrej. K otázke používania hudobných nástrojov v prostredí Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. In: *Psalterium – supplementum* (příloha zpravodaje pro duchovní hudbu *Psalterium – folia*, roč. 4, č. 4). Praha : Psalterium, 2010. Roč. 4, č. 4, s. I – VI. ISSN 1802-2774.

- ŠTĚPÁN V. Quia te zelo fidei. Přel. W. Bugel. In: BUGEL, Walerian (red.). *Cyrlometodějské papežské dokumenty z let 869 – 1985*. Velehrad – Olomouc : Refugium, 2003. S. 37 – 45. ISBN 80-86715-00-0.
- TUREK, Rudolf. Svatý Vojtěch. In: KADLEC, Jaroslav (red.). *Bohemia Sancta, životopisy českých světců a přátel Božích*. 2. vyd. Praha : ZVON, 1990. S. 85 – 112. ISBN 80-7113-032-X.
- VAVŘÍNEK, Vladimír. *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1963. Rozpravy Československé akademie věd, roč. 73, sešit 7.
- VYCHODIL, Jan. *Vzpomínky na cyrillo-methodějský rok 1863*. 2. vyd. Velehrad : Methoděj Melichárek, 1913.

Internetové zdroje

- Co to je a jak se liší mše svatá tichá, recitovaná, zpívaná, pontifikální atd.*
Dostupné na internetu <http://www.krasaliturgie.cz/otazky-a-odpovedi/co-to-je-a-jak-se-lisi-mse-svata-ticha-recitovana-zpivana-pontifikalni-atd.html> [7. 2. 2011].
- KALHOUS, David. Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku. In: *Český časopis historický*. Praha : Historický ústav Akademie věd ČR, 2010. Roč. 110, č. 1, s. 1- 33. ISSN 0862-6111. Dostupné na internetu <http://www.historie.upol.cz/dokumenty/aktuality> [20. 4. 2010].
- Liturgical chaos & abuses*. Part 1 + 2 (video). Dostupné na internetu <http://www.youtube.com/watch?v=ZQPkYwIOCRM> [7. 2. 2011], http://www.youtube.com/watch?v=zeP_EdQc5so [7. 2. 2011].
- Služenie starobylej liturgie sv. apoštola a evanjelistu Marka*. Dostupné na internetu http://www.orthodox.sk/?page_id=403 [22. 3. 2011].

- ŠKOVIERA, Andrej. *Cyrilo-metodská tradícia u greckokatolíkov*. Dostupné na internetu <http://www.grkat.nfo.sk/Texty/cyrilometodska.html> [14. 5. 2010].
- VAJS, Josef. *Slovanská liturgie* (Přednáška z konferenčních řečí o sblížení Slovanů ve víře. Praha – klášter Na Slovanech, 7. - 9. března 1928). Dostupné na internetu <http://www.emauzy.cz/pax/P28341.php> [23. 10. 2010].
- Wikipedia*. Art. Dráva. Dostupné na internetu <http://cs.wikipedia.org/wiki/Dr%C3%A1va> [23. 10. 2010].
- Wikipedia*. Art. Rába. Dostupné na internetu <http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1ba> [23. 10. 2010].
- Wikipedia*. Art. Římský vojenský tábor v Iži. Dostupné na internetu http://sk.wikipedia.org/wiki/R%C3%ADmsky_vojensk%C3%BD_t%C3%A1bor_v_I%C5%BEi [23. 10. 2010].
- ZENTNER, Jakub Václav. *Dějiny Akvilejského patriarchátu*. Dostupné na internetu http://pvh.ff.cuni.cz/exkurze05/referaty/zentner_akvilejsky_patriarchat.pdf [16. 6. 2010].
- ŽIVNÝ, Petr. *Ambroziánský rítus - odkaz sv. Ambrože z Milána*. Dostupné na internetu <http://www.christnet.cz/magazin/clanek.asp?clanek=2731> [18. 2. 2008].

Seznam zkratek

AAS	Acta Apostolicae Sedis
aj.	a jiné
apod.	a podobně
art.	artikul
b. m.	bez místa
b. n.	bez nakladatele
CDK	Centrum pro studium demokracie a kultury
č.	číslo
ČSAV	Československá akademie věd
ed.	editor
eds.	editoři
ISBN	International Standard Book Numbering
ISSN	International Standard Serial Numbering
např.	například
pozn.	poznámka
red.	redaktor
resp.	respektive
roč.	ročník
s.	strana
SC	Konstituce II. vatikánského koncilu o liturgii Sacrosanctum Concilium
srov.	srovnej
sv.	svatý
tzv.	takzvaný
ÚCN	Ústřední církevní nakladatelství
vyd.	vydání